

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE

A. Pipere, Dz. Iliško, I. Mičule

**ILGTSPĒJĪGA ATTĪSTĪBA –
NO ZINĀŠANĀM UZ DARBĪBU**

PALĪGS SKOLĀM UN SKOLOTĀJIEM

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKAIS APGĀDS “SAULE”

2015

Apstiprināts Daugavpils Universitātes Zinātnes padomes sēdē 2014. gada 19. decembrī, protokols Nr. 13, un Studiju padomes sēdē 2014. gada 23. decembrī, protokols Nr. 31.

Pipere, A., Iliško, Dz., Mičule, I. *Ilgspējīga attīstība – no zināšanām uz darbību. Palīgs skolām un skolotājiem*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saulē”, 2015. 104 lpp.

Grāmata iecerēta kā praktisks palīgs Latvijas skolām, koncentrētā veidā atainojot ilgtspējīgas attīstības un izglītības ilgtspējīgai attīstībai teorētisko pamatu, kā arī sniedzot praktiskās darbības pamatprincipus un ieteikumus skolu vadībai un pedagogiem. Apkopotais materiāls var būt noderīgs gan vispārējās, gan arī profesionālās izglītības iestādēm, to var izmantot arī skolotāju izglītotāji.

Grāmatas pirmajā daļā ir sniegts ilgtspējīgas attīstības pamatjēdzienu skaidrojums, praktiski ieteikumi skolu vadībai ilgtspējīgas skolas izveidošanai, kā arī neliels ieskats skolotāju profesionālajā attīstībā un darbā ar skolēniem izglītības ilgtspējīgai attīstībai kontekstā. Grāmatas otrajā daļā tiek apskatīti ilgtspējīgas attīstības principi un praktisku nodarbību organizēšana mantojuma izglītībā, bet trešā daļa satur cilvēktiesību un vērtībuzglītības principu analīzi un nodarbību paraugus ilgtspējīgas izglītības kontekstā.

Grāmatā ietvertie temati atbilst UNESCO Asociēto skolu projekta galvenajiem tematiskajiem virzieniem.

Recenzenti:

Dr. paed. Rudīte Grabovska, Vides izglītotāju asociācijas valdes locekle

Dr. paed. Sandra Zariņa, Daugavpils Universitātes profesionālās bakalaura programmas “Skolotājs” direktore

Maketētāja:

Marina Stočka

ISBN 978-9984-14-709-3

© A. Pipere, Dz. Iliško, I. Mičule. *Ilgspējīga attīstība – no zināšanām uz darbību. Palīgs skolām un skolotājiem*, 2015

Saturs

Ievads	5
I. Ilgtspējīgas attīstības problēmjautājumi un to risinājumi izglītības sistēmas ietvaros	7
1. Pamatjēdzienu skaidrojums	8
2. Ieteikumi skolu vadībai: visas skolas pieeja izglītībai ilgtspējīgai attīstībai (IIA)	11
<i>Kas ir visas skolas pieeja IIA?</i>	
<i>Kā ieviest visas skolas pieeju IIA?</i>	
<i>Kādas ir visas skolas pieejas IIA priekšrocības?</i>	
<i>Visas skolas pieeja IIA: veicinošie un traucējošie faktori</i>	
3. Skolotāju profesionālā attīstība un IIA	17
<i>Skolotājiem nepieciešamās kompetences IIA ieviešanai</i>	
<i>Metodiskās pieejas IIA ieviešanai</i>	
4. Darbs ar skolēniem IIA kontekstā	24
<i>Skolēnu kompetences IIA</i>	
<i>No zināšanām uz rīcību: ilgtspējīgas rīcības plānošanas un procesuālais modelis</i>	
<i>Mācīšanās dimensijas IIA</i>	
II. Kultūras mantojuma izglītība vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs	33
1. Pamatjēdzienu skaidrojums	35
2. Kultūras mantojuma saglabāšana – UNESCO un valsts līmeņa prioritāte	37
3. Principi nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanai un bagātināšanai	39
4. Ieteikumi vispārīzglītojošo un profesionālo izglītības iestāžu pedagogiem un vadītājiem mantojuma izglītības attīstības veicināšanā	40

5. Praktiskas nodarbības mantojuma izglītības jomā	43
<i>Kultūras mantojuma vietu un muzeju apmeklējumi</i>	
<i>Nodarbības materiālā un nemateriālā kultūras mantojuma jomā</i>	
<i>Nodarbības par Latvijas kultūras mantojumu</i>	
6. Kultūrsensitīva skolas politika/stratēģija izglītojamo kultūrapziņas stiprināšanā	64
III. Cilvēktiesību un vērtībizglītības principi ilgtspējīgas izglītības kontekstā	69
1. Pamatjēdzienu skaidrojums	70
2. Cilvēktiesību izpratne sabiedrībā un izglītībā	72
3. Vērtībizglītības principi izglītībā	74
4. Praktiskas nodarbības vērtībizglītības jomā	78
5. Zemes Harta kā aicinājums izvērtēt cilvēktiesību un vērtībizglītības principus ilgtspējīgas izglītības kontekstā	91
Nobeigums	96
Ieteicamā literatūra	98

Ievads

Viens no progresīva pedagoga uzdevumiem [...] ir, neraugoties uz apstākļiem, nodrošināt iespēju saglabāt cerību.

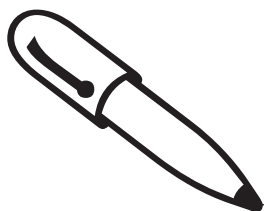
Freire & Freire (1994) *Cerības pedagogs*

Šos iedvesmojošos vārdus savas grāmatas “Ilgospējīgas skolas, ilgtspējīga nākotne” ievadam ir izvēlējis angļu pedagogs un pētnieks Deivids Hikss (Hicks, 2012). Ar šo uzdevumu, kas reizē ir arī novēlējums visiem Latvijas pedagogiem, trīs Daugavpils Universitātes Ilgtspējīgas izglītības institūta pētnieces sāk savu grāmatu – literatūras, pētījumu un praktiskās pieredzes apkopojumu ar mērķi veicināt Latvijas izglītības sistēmas pārorientāciju uz ilgtspējīgu attīstību. Šī institūta darbība un ceļš uz panākumiem Latvijas un pasaules mērogā ilustrē vienu no iespējam kā iedzīvināt izglītību ilgtspējīgai nākotnei – ja ir aizraujoša, jauna ideja, motivēta radošu domubiedru komanda un atbalstoša vadība, atzīstamus rezultātus var sasniegt arī ar nelieliem cilvēku un materiālajiem resursiem. Tomēr sasniegtā uzturēšana ilgstošā laika posmā mainīgos apstākļos ir jau pašam cits stāsts...

Grāmatā “Ilgospējīga attīstība – no zināšanām uz darbību. Palīgs skolām un skolotājiem” piedāvātais materiāls būs noderīgs gan vispārējās, gan arī profesionālās izglītības iestādēm, tajā sniegtā informācija varētu būt interesanta arī skolotāju izglītotājiem. Grāmata sastāv no trīs daļām: *pirmajā daļā* ir sniegts ilgtspējīgas attīstības pamatjēdzienu skaidrojums, praktiski ieteikumi skolu vadībai ilgtspējīgas skolas izveidošanai, kā arī neliels ieskats skolotāju profesionālajā attīstībā un darbā ar skolēniem izglītības ilgtspējīgai attīstībai kontekstā. Grāmatas *otrajā daļā* tiek apskatīti ilgtspējīgas attīstības principi un sniegts ieskats praktisku nodarbību organizēšanā mantojuma izglītībā, bet *trešā daļa* satur cilvēktiesību un vērtībuzglītības principu analīzi un nodarbību paraugus ilgtspējīgas izglītības kontekstā. Grāmatā ietvertie temati atbilst UNESCO Asociēto skolu projekta galvenajiem tematiskajiem virzieniem.

Līdzīgi kā daudzās citās pasaules valstīs arī Latvijas izglītībā pašreiz ir vērojama nepieciešamība pēc atbalsta materiāliem izglītības ilgtspējīgai

attīstībai ieviešanai. Lai gan ir pieejami daži atbilstoši teksti un izstrādes latviešu valodā, pedagogiem lielākoties ir jāizmanto dokumenti, kas apraksta vispārīgas ilgtspējīgas attīstības problēmas vai satur tradicionālo vides izglītības saturu un metodes. Šajā grāmatā piedāvātais materiāls var kalpot kā praktisks palīgs Latvijas skolām, īsā un koncentrētā veidā atainojot gan ilgtspējīgas attīstības un izglītības ilgtspējīgai attīstībai teorētisko pamatu, gan praktiskās darbības pamatprincipus un ieteikumus skolu vadībai un pedagogiem arī tādās jomās kā mantojuma, cilvēktiesību un vērtībuzglītība. Kamēr izglītība ilgtspējīgai attīstībai Latvijā vēl nav kļuvusi par valsts izglītības politikas praktisko mērķi un pamatu, būs nepieciešami gan entuziastiski un nesavtīgi skolu vadītāji, gan ideālistiski un kompetenti skolotāji, kas spēj aizraut skolēnus ar savu piemēru un piedāvātajām aktivitātēm – dzīvot tā, lai rastu cerību sev un savai pasaulei.

I.

**ILGTSPĒJĪGAS ATTĪSTĪBAS
PROBLĒMJAUTĀJUMI UN TO RISINĀJUMI
IZGLĪTĪBAS SISTĒMAS IETVAROS**

Šo grāmatas daļu sāksim ar pamatjēdzienu skaidrojumu un turpināsim ar ieteikumiem skolu vadībai visas skolas pieejas realizācijai izglītības ilgtspējīgai attīstībai kontekstā. Pirmās daļas noslēgumā apskatīsim skolotāju profesionālās attīstības aspektus, kas var palīdzēt izglītības pārorientēšanai uz ilgtspējīgas attīstības mērķi, kā arī skolotāju darba ar skolēniem pamatprincipus izglītības ilgtspējīgai attīstībai jomā.

1. Pamatjēdzienu skaidrojums

Šajā nodaļā tiks skaidroti tādi pamatjēdzieni kā ilgtspējīga attīstība un ilgtspējība, kā arī skaidrota to saikne ar izglītību, kas izpaužas atvasinātajos jēdzienos “izglītība ilgtspējīgai attīstībai” un “ilgtspējīga izglītība”. Noslēgumā aplūkosim kompetenču jēdzienu, kas ir cieši saistīts ar izglītības ilgtspējīgai attīstībai jomu.

Ilgtspējīga attīstība (turpmāk IA) visbiežāk ir tikusi definēta kā attīstība, kas apmierina pašreizējās cilvēku vajadzības, neapdraudot nākamo paaudžu iespējas apmierināt savas vajadzības (Brundtland, 1987). Dokumentos, rokasgrāmatās un zinātniskajā literatūrā bieži tiek uzsvērti četri integrēti IA aspekti, kas raksturo IA kā stabila ekonomiskās, sociālās, kultūras un ekoloģiskās attīstības un vajadzību līdzsvara veidošanu (Jutvika, 2008). IA nozīmē arī jaunu domāšanas veidu par to, kā mēs organizējam savu dzīvi, darbību un attīstību. Tā ir kas vairāk nekā otrreizējā atkritumu pārstrāde vai ziedošana labdarībai un tā prasa pilnīgi atšķirīgu domāšanu un rīcību – faktiski, gan sabiedrības organizācijas un vērtību, gan ikviena indivīda dzīves veida izmaiņas.

Ilgtspējība raksturo gan ilgtspējīgas attīstības rezultātu, gan ceļu meklējumus tādai dzīvei un darbībai, lai nodrošinātu augstu pašreizējās dzīves kvalitāti, neapdraudot nākamo paaudžu dzīves kvalitāti. Cilvēki arvien vairāk sāk apzināties, ka viņiem ir jāmaina savu dzīves stilu un ieradumus, lai maksimāli aizsargātu planētu un tās resursus, vispirms, protams, aktīvi paužot šīs rūpes tieši savā dzīvesvietā un savā ikdienas dzīvē un darbā. Dažreiz literatūrā IA un ilgtspējība tiek lietoti kā sinonīmi.

Tāpat kā IA, arī **izglītība ilgtspējīgai attīstībai** (turpmāk IIA) tiek definēta ļoti dažādi, pirmkārt, uzsverot izglītību kā līdzekli ilgtspējīgas nākotnes sasniegšanai. IIA bieži saista ar izglītības pārorientēšanu uz mērķi izglītēt atbildīgus planētas pilsoņus un palīdzēt cilvēkiem attīstīt attieksmes, iegūt prasmes un zināšanas, kas ļautu pieņemt pārdomātus lēmumus savā un citu labā, tagad un nākotnē, un rīkoties saskaņā ar tiem. Vides izglītību var uzskatīt par IIA daļu, jo IIA iekļauj attīstību, kultūras daudzveidību, sociālo un vides vienlīdzību. IIA virzās no mācīšanās par IA uz ilgtspējīgas dzīvošanas pieredzi, tādējādi veicinot zināšanu saistību ar darbību. IIA atbalsta zināšanu apguvi, lai izprastu mūsu sarežģīto pasauli, starpdisciplināras, kritiskas domāšanas attīstību un darbības prasmes, lai tiktu galā ar šīs pasaules izaicinājumiem, izmantojot ilgtspējīgus risinājumus. IIA prasa izmaiņas ne tikai mācību saturā, bet arī mācību metodēs un skolēnu mācību sasniegumu izvērtēšanā.

2014. gadā beidzās 2005. gadā ANO uzsāktā un UNESCO pārraudzītā IIA desmitgade, kuras mērķis bija IIA īstenošana skolās un citās izglītības institūcijās, izglītības un mācīšanās nozīmīguma kopējā IA ieviešanā paaugstināšana un IIA īstenošana visos izglītības līmeņos un aspektos (UNESCO, 2003) visā pasaulē, lai veicinātu izmaiņas cilvēces pašreizējās neilgtspējīgajās vērtībās, rīcībā un dzīvesveidā, nodrošinot ilgtspējīgu nākotni. Lai gan IIA dekāde daudzos aspektos ir bijusi sekmīga, joprojām nav atrisinātas nopietnas problēmas: piemēram, bieži vien IIA veiksmīgākās aktivitātes norisinās kampaņveidīgi – ierobežotā laika periodā un ar ierobežotu budžetu, pastāv vāja saistība starp IIA politiku un praksi, IIA nav pietiekami integrēta vispārējā izglītības kontekstā, IA politikā un dokumentos (UNESCO, 2013).

Latvijā IIA jautājums ir aktualizējies samērā nesen un tā risināšanā ir vērojami gan jau nosauktie šķēršļi, gan arī tieši Latvijai raksturīgās izglītības sistēmas problēmas, kas bremzē IIA ieviešanu. Dažas problēmas, ko saistībā ar IIA ieviešanas un izpētes īpatnībām nesenā pētījumā (Pipere, Reunamo, & Jones, 2010) ir minējuši Latvijas un citu valstu zinātnieki, var attiecināt arī uz IIA ieviešanu Latvijas izglītības sistēmā. Šo problēmu vidū ir, piemēram, neskaidrs IIA teorētiskais pamatojums ar ierobežotu praktisku vērtību, vispārīgi pieņemtu un apspriestu IIA metožu un pieeju trūkums, grūtības ar IIA programmu ieviešanu dažādos līmeņos, kā arī pozitīvu stimulu un atzinības trūkums tiem, kas darbojas ar IIA ieviešanu un izpēti.

Blakus jēdzienam “izglītība ilgtspējīgai attīstībai” pastāv arī mazāk pazīstams un saistībā ar izglītību radikālāks jēdziens “**ilgtspējīga izglītība**”, kuru ir ieviesis Lielbritānijas zinātnieks Stīvens Sterlings (Sterling, 2008),

lai virzītos no jau esošās izglītības sistēmas kā līdzekļa ilgtspējīgas nākotnes sasniegšanai uz pašas izglītības – tās paradigmu, politikas, mērķu, prakses, atbilstības laikmetam izmaiņu akcentēšanu. Ilgtspējīga izglītība tiek definēta kā kritiska ilgtspējības teorijas un prakses apzināšanās, uz izmaiņām aicinoša paradigma, kas izvērtē, atbalsta un realizē *cilvēka potenciālu* saistībā ar vajadzību sasniegt sociālo, ekonomisko un ekoloģisko labklājību (Sterling, 2001). Ilgtspējīga izglītība aicina pāriet no ilgtspējības jēdzienu mākslīgas pievienošanas dažās mācību satura daļās uz izmaiņām mūsu vispārējā skatījumā uz izglītību un mācīšanos. Tā uzsver nevis fragmentētu, uz dažu IA tēmu pievienošanu balstītu pieeju, kas atstātu nemainīgu visu izglītību kopumā, bet gan prasa sistēmiskas izmaiņas ar izglītību saistītā domāšanā un vērtībās, kas balstās uz holismu, sistēmisko domāšanu, ilgtspējību un sarežģītību. Izglītībai ir jāmainās saskaņā ar mūsdienu nenoteiktajiem, pretrunīgajiem un sarežģītajiem apstākļiem un jāveido audzēkņos tādas īpatnības kā spēja adaptēties, radošums, pašpaļāvība, cerība un elastīgums (Sterling, 2008). Tādējādi var secināt, ka ilgtspējīgu nākotni nevar sasniegt ar neilgtspējīgu izglītību.

Vēl viens nozīmīgs un daudzveidīgi skaidrots jēdziens, kas ir cieši saistīts ar mācīšanas un mācīšanās pārorientēšanu uz IA, ir **kompetences**. Tās bieži definē kā vairāku indivīdam raksturīgu komponentu sintēzi, kas ļauj iegūt pozitīvi vērtējamu darbības rezultātu jeb produktu, piemēram, zināšanu, spēju un gribas kombināciju, kas integrējas indivīda gatavībā sekmīgi un atbildīgi tikt galā ar mainīgām situācijām. Uz kompetencēm balstīta izglītības pieeja balstās uz mācību procesa rezultātiem, bet uz tradicionālajām mācību programmām un didaktiskajām pieejām balstīta izglītība pamatā pievēršas ieguldījumam procesā. Kompetenču apguvi ir grūti salīdzināt ar mācīšanos kā zināšanu apguvi, kompetences var apgūt, bet tās nevar iemācīt – tas savukārt noved pie jautājuma par to, kā kompetenču apguve var tikt integrēta mācību programmās (Weinert, 2001). Tālākajā grāmatas tekstā tiks apskatītas gan skolotājiem, gan skolēniem nepieciešamās kompetences saistībā ar IIA.

2. Ieteikumi skolu vadībai: visas skolas pieeja izglītībai ilgtspējīgai attīstībai (IIA)

Kas ir visas skolas pieeja IIA?

Visas skolas pieeja (angl. *whole-school approach*) balstās uz ideju, ka IIA ir izglītība, lai veicinātu IA, nevis izglītība par IA. Plašākā kontekstā to var saukt arī par visas institūcijas pieeju un tā ietver ne tikai mācību saturu un metožu pārorientēšanu, bet arī institūcijas infrastruktūras un vides menedžmentu saskaņā ar IA principiem, kā arī institūcijas sadarbību ar vietējās sabiedrības partneriem, kas darbojas IA jomā. Šāda skola ievieš mācīšanu un mācīšanos IA ne tikai kā mācību plāna aspektu, bet arī kā integrēto vadību, partneru un sabiedrības iesaistīšanu, ilgtermiņa plānošanu, ilgtspējības kontroli un izvērtēšanu. Vēl šādas skolas mēdz saukt par ilgtspējīgām skolām (angl. *sustainable schools*). Skolas ilgtspējības politika var pastiprināt to, kas tiek mācīts par ilgtspējību klasē, izveidot skolu kā pētniecisko laboratoriju ilgtspējības problēmu risināšanai, mazināt skolas “ekoloģiskās pēdas nospiedumu” un nostiprināt skolas attiecības ar apkārtējo sabiedrību.

Lai gan visas skolas pieejas ieviešanā ir jādarbojas visiem skolas darbiniekiem un skolēniem, visbiežāk šādas skolas izveidošanu vispirms ierosinās un atbalstīs (vai neatbalstīs) tieši skolas direktors un vadība.

Kā ieviest visas skolas pieeju IIA?

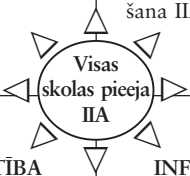
Ja esat skolas vadītājs, kas ir ieinteresēts visas skolas pieejas IIA ieviešanā, Jūsu darbībai vispirms būtu jāorientējas uz to, lai:

- 1) šajā procesā tiktu iesaistīti visi partneri – vadība, skolotāji, skolēni, kuri kopīgi izveido vīziju un plānu IIA ieviešanai visas skolas līmenī;
- 2) atrastu tehnisko un, kur vien iespējams un atbilstoši, finansiālo atbalstu šai skolas pārorientācijai, kā, piemēram, attiecīgus pētījumus, adekvātus labas prakses piemērus, vadības un skolotāju izglītošanas iespējas, kā arī atbalstu vadlīniju izstrādei;
- 3) tiktu mobilizēti un paplašināti jau pastāvošie starpinstitucionālie tīklojumi, lai nodrošinātu savstarpēju atbalstu (vienaudžu apmācību šajā pieejā) un palielinātu pieejas atpazīstamību, lai arī citas skolas to varētu izmantot kā skolu pārveides modeli (UNESCO, 2013).

Viens no interesantiem labas prakses piemēriem šajā jomā ir atspoguļots vadlīnijās Kanādas provinces Manitobas ilgtspējīgām skolām (Swayze, Buckler, & MacDiarmid, 2010). 1. tabulā ir detalizēti atainotas visas skolas pieejas IIA četras galvenās jomas:

- vadīšana;
- mācību programma, mācīšana un mācīšanās;
- cilvēkresursu attīstība, kā arī
- infrastruktūra un tās ekspluatācija.

1. tabula. Četras galvenās jomas visas skolas pieejai IIA (pēc Swayze, Buckler, & MacDiarmid, 2010)

<p style="text-align: center;">VADĪŠANA</p> <p><i>Sistēmiskā pieeja IA ieviešanai</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • visas skolas pieeja kā prioritāte pilsētas/ novada izglītības nodaļu stratēģiskajos plānos • visas skolas pieejas organizācijas padome un politikas attīstība • komitejas • budžets un tā plānošana • sociālā partnerība • izvērtēšana un kontrole 	<p style="text-align: center;">MĀCĪBU PROGRAMMA, MĀCĪŠANA UN MĀCĪŠANĀS</p> <p><i>Skolēni apgūst un demonstrē zināšanas, prasmes, attieksmes un dzīves praksi, kas dod ieguldījumu ilgtspējīgā nākotnē</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • IIA integrēts visos priekšmetos • projektu metodes izmantošana IIA • pedagoģija, kas orientējas uz sistēmisko pieeju, pētniecību, aktīvu mācīšanos, domāšanu par nākotni, problēmu risināšanu vietējā un globālā mērogā • skolēnu iesaistīšanās, pilsonība un atbildība • vecāku un vietējās sabiedrības iesaistīšana IIA principu praktizēšanā
 <p style="text-align: center;">Visas skolas pieeja IIA</p>	
<p style="text-align: center;">CILVĒKRESURSU ATTĪSTĪBA</p> <p><i>Cilvēkresursu politika, prakse un attīstības plāni darbojas saskaņā ar IA principiem</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • skolotājiem un skolas tehniskajiem darbiniekiem tiek nodrošināta profesionālā attīstība • skolotājiem tiek nodrošināti IIA resursi • IIA prakse tiek aprakstīta un atzīta • veiksmīga plānošana (piemēram, līderības attīstība) • darbinieku labklājības veicināšanas plāna izstrāde un ieviešana 	<p style="text-align: center;">INFRASTRUKTŪRA UN TĀS EKSPLUATĀCIJA</p> <p><i>Tiek ieviesti un demonstrēti ilgtspējības principi</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • ilgtspējības principi tiek pielietoti skolu ēku dizainā, būvniecībā un renovācijā, arī inovatīvos finansēšanas modeļos • skolas ēkas arhitektūra un dizains, kā arī tuvākā skolas apkārtnē (piemēram, sporta laukums) ir vietas, kas ļauj apgūt ilgtspējīgu praksi • ilgtspējības principi tiek pielietoti visās skolas pārvaldības, apgādes un resursu izmantošanas jomās • ilgtspējības principi tiek pielietoti transporta jautājumu risinājumos • lai noteiktu ilgtspējības principu ietekmi un uzlabotu efektivitāti, tiek izmantoti audita līdzekļi

Vadlīnijās ilgtspējīgām skolām ir piedāvāti soļi sekmīgai visas skolas pieejas IIA ieviešanai:

- **Visas skolas atbildības uzņemšanās** – izmaiņas skolas kultūrā (misijā, vīzijā, mērķos, uzdevumos utt.);
- **Skolas ilgtspējības plāna komandas izveidošana** – tajā tiek ietverti skolotāji, skolēni, vecāki un sabiedrības grupas, sadalot atbildību par visas skolas pieejas četrām jomām;
- **Skolas ilgtspējības plāna izstrādāšana** – strukturēts veids kā sasniegt mērķus noteiktā laika periodā saistībā ar visas skolas pieejas četrām jomām;
- **Plāna ieviešana un aktivitāšu realizācija** – bez aktīvas darbošanās, lai realizētu plānu un uzstādītos uzdevumus, nav progresā;
- **Sociālo tīklojumu un partnerības veidošana** – bagātina skolas programmu un sniedz vērtīgus resursus, ekspertīzi un atbalstu;
- **Sasniegto rezultātu kontrole un atskaitīšanās** – palīdz skolai izmērīt sasniegtos rezultātus un uzlabot plānus un darbību, atskaitoties par sasniegto.

Lūk, tikai daži ilgtspējīgas prakses aspekti, kurus skolas var ieviest, realizējot visas skolas pieeju IIA (Swayze, Buckler, & MacDiarmid, 2010): izejvielu otrreizējā pārstrāde, atkritumu samazināšana un pārvaldība, energoefektivitāte, skolas transporta pārvaldība, “zaļās” ekspluatācijas politika (papīra otrreizēja izmantošana) un sadarbošanās ar uz ilgtspējīgu praksi orientētiem piegādātājiem, vietējās pārtikas izmantošana skolēnu ēdināšanā, skolas darbinieki un skolēni kā brīvprātīgie vietējās sabiedrības sociālajos vai vides projektos un skolas izmantošana, lai praktizētu un mērītu atbildību par vidi. Daudzus citus praktiskas darbības piemērus var atrast avotos, kuri iekļauti ieteicamās literatūras sarakstā šīs grāmatas beigās (piemēram, Jutvika, 2008; Hicks, 2012; McKeown, 2006; Scoullon & Malotidi, 2004).

Kādas ir visas skolas pieejas IIA priekšrocības?

Skolu vadība un skolotāji visā pasaulē bieži norāda uz laika un resursu trūkumu, kas rada šķēršļus visas skolas pieejas IIA ieviešanai. Daudzi uzskata šo pieeju par nepraktisku, ja ņem vērā skolotāju ierobežoto laiku un pārblīvēto mācību programmu. Tāpēc IIA labākajā gadījumā paliek tikai kā jau realizētas praktiķu darbības piedeva nevis holistiskas izmaiņas mācīšanas un mācīšanās praksē.

Lai motivētu skolu, sociālos partnerus un pat sevi uzsākt šīs pieejas plānošanu un realizāciju, Jūs kā skolas vadītājs varat izmantot šādas visas skolas pieejas priekšrocības:

- Finansiālie ietaupījumi, samazinot resursu patēriņu un uzlabojot skolas un tās infrastruktūras pārvaldību;
- Iespējas apmierināt mācību programmas prasības pēc mācību procesa saistības ar dzīvi, izmantojot ilgtspējību, lai piedāvātu reālu un kontekstam atbilstošu mācību programmu, kur skolotāji un skolēni darbojas ar reālās dzīves problēmām un rezultātiem;
- Profesionālās un personīgās attīstības iespējas visiem skolas darbiniekiem un plašākai sabiedrībai, iespējas apgūt un realizēt uz IIA vērstas kompetences gan visiem skolas darbiniekiem, gan skolēniem;
- Skola var kalpot kā ilgtspējības modelis vietējai sabiedrībai, mudinot uz piedalīšanos, iekļaušanu un mijiedarbību ar vietējās sabiedrības locekļiem, tajā pašā laikā nodrošinot skolēnu tiesības izteikties un attīstot viņu līderības prasmes;
- Vietējās sabiedrības partnerības radišana, kas bagātina skolas aktivitātes un sniedz vērtīgus resursus, ekspertīzi un iespējas piesaistīt skolu dažādām sabiedriskām iniciatīvām.

Visas skolas pieejas IIA priekšrocības uzsver arī pētījums par IIA ieviešanu Lielbritānijas skolās (OFSTED, 2009):

- Visveiksmīgākajās skolās IIA bija *integrāls mācību programmas elements* un visi skolēni un darbinieki deva savu ieguldījumu savas institūcijas ilgtspējības uzlabošanā.
- Vairums aptaujāto direktoru atzina, ka IIA bija svarīgs faktors, kas deva lielu ieguldījumu *mācīšanas un mācīšanās uzlabošanā kopumā*.
- Daži direktori norādīja uz saikni starp konkrētu skolēnu iesaistīšanos IIA aktivitātēs un viņu *kopējās attieksmes un uzvedības uzlabošanas*.
- Skolēnu reakcija uz IIA bija īpaši pozitīva, ja viņiem tika dota iespēja piedalīties *praktiskās aktivitātēs klasē un ārpus tās* un iesaistīties ar tādiem projektiem saistītā pētnieciskajā darbībā, plānošanā un ieviešanā, kas nodrošināja manāmas izmaiņas skolas vai vietējās sabiedrības vidē.
- Dažādos priekšmetos novēroto stundu kopīga iezīme bija skolēnu izteikta iesaistīšanās *aktivitātēs, kuras viņi uztvēra kā atbilstošas savai dzīvei un saistītas ar viņu labklājību nākotnē*.
- Skolā iegūtās zināšanas un izpratne ļāva skolēniem realizēt ilgtspējīgāku dzīves stilu savās mājās, kas, savukārt, lika viņu *ģimenēm pārdomāt savu dzīves stilu un resursu izmantošanu*.

Visas skolas pieeja IIA: veicinošie un traucējošie faktori

Britu pētniece un grāmatu autore Džiliana Saimonsa (Symons, 2008) savā pētījumā apskatā piedāvā šādus faktoros, kas veicina skolas ilgtermiņa prakses nodrošināšanu:

- **Laiks:** atvēlēts, lai izveidotu kopīgu visas skolas vīziju par ilgtermiņa skolu;
- **Vadības atbalstīta pieeja:** skaidri atpazīstamas iniciatīvas, ko atbalsta skolas vadība, priekšmetu metodiskās apvienības un valsts politika.
- **Sadalītā līderība:** kad līdera pienākumus veic daudzi cilvēki, gan daloties atbildībā, gan palielinot dažādu grupu iesaistīšanos.
- **Formalizācija:** ilgtermiņa ieviešana politikā, mācību programmās, budžetā un personāla jautājumos.
- **Vietējo autoritāšu atbalsts:** tiek uzskatīts par ļoti nozīmīgu, bet realitātē ir ļoti dažāds.
- **Ārējā partnerība:** ar vietējiem uzņēmējiem un sabiedrību, nevalstiskām organizācijām un ārzemju partneriem.
- **Skolēnu piedalīšanās un vadība:** skolēnu iesaistīšanās ne vien veicina skolas ilgtermiņa, bet var būt arī vadošais spēks ilgtermiņa problēmu risināšanā.
- **Izglītošana:** pievērsties vērtībām, attīstot ilgtermiņa orientāciju un IIA atbilstošus pedagoģiskos principus, kā arī pilnveidojot zināšanu bāzi.
- **Aktīva pilsonība:** izteikti saistīta ar ilgtermiņa.

Lasītājiem būs interesants arī Latvijas skolotāju un skolu vadītāju viedoklis par visas skolas pieejas IIA nodrošināšanas iespējām. 2014. gada oktobrī Latvijas UNESCO Asociēto skolu projekta dalībnieki piedalījās UNESCO LNK organizētajā seminārā, kura gaitā viņi veica SVID analīzi, diskutējot par visas skolas pieejas IIA ieviešanas Latvijas skolās stiprajām, vājajām pusēm, iespējām un draudiem. Skolotāju un skolu vadītāju piedāvātos 35 SVID analīzes elementus var apkopot divās lielās grupās – mērķa (visas skolas pieejas IIA ieviešana) sasniegšanu veicinošajos un traucējošajos faktoros. Tomēr jāatzīst, ka, patiesi atspoguļojot Latvijas skolu daudzveidību, daži faktori tika vienlaicīgi skatīti gan kā mērķa sasniegšanu veicinošie, gan arī traucējošie apstākļi.

Visas skolas pieejas IIA ieviešanu Latvijas skolās veicinošie faktori

1. **Sadarbība ar vietējo sabiedrību** (uzņēmējiem, kompānijām, iestādēm, pašvaldībām), tīklojumu veidošana, vietējās sabiedrības un varas entu-

ziasms un ilgtspējīga domāšana. Darba devēju prasības pēc uz ilgtspējīgu attīstību orientētām darbinieku kompetencēm un iespēja izglītot sabiedrību. Tomēr semināra dalībnieki norāda arī uz gadījumiem, kad vērojams sadarbības trūkums starp skolu un pašvaldību, ko var uzskatīt par nopietnu draudu.

2. **Skolas izglītojošie aspekti:** jaunu pedagoģisko pieeju meklējumi, nepārtraukta izglītības programmu pilnveidošana, IT ieviešana, skolo-tāju mērķtiecīga tālākizglītība, kā arī mūsdienu jaunatnes domāšanas procesu izpratne. Tomēr tiek uzsvērts, ka to visu var apdraudēt reizēm vērojama skolotāju un sabiedrības pašiniciatīvas trūkums.
3. **Starptautiskā sadarbība:** kā nozīmīgi faktori, kas var veicināt visas skolas pieejas IIA ieviešanu, tika nosaukta starptautiskā sadarbība un skolu dalība Eiropas u.c. līmeņa projektos.
4. **Skolas infrastruktūra:** skolu vadības pārstāvji atzīmēja, ka pašreizējā vispārējā virzība uz ēku energoefektivitātes paaugstināšanu valsts līmenī, kā arī orientācija uz alternatīvajiem enerģijas avotiem un dažādas normatīvās prasības saskan ar ilgtspējīgas skolas principiem. Tomēr diezgan bieži skolās vērojama infrastruktūras atpalicība neļauj pilnībā realizēt visas skolas pieeju IIA.
5. **Cilvēkresursi:** šajā aspektā tika norādīts, ka pastāv skolas, kuras izjūt nozīmīgu cilvēkresursu trūkumu, bet ir arī daudz izglītības iestāžu, kuras lepojas ar saviem cilvēkresursiem, kas veido pamatu ilgtspējīgas skolas attīstībai. Līdztekus tika uzsvērts, ka ir skolas, kurās tiek realizētas mērķtiecīgas aktivitātes skolas komandas saliedēšanai, bet dažviet tieši saliedētas skolas komandas izveidošana ir klupšanas akmens jebkādu izmaiņu ieviešanai.

Visas skolas pieejas IIA ieviešanu Latvijas skolās traucējošie faktori

1. **Finansiālie resursi:** skolotāji uzsvēra finansiālo resursu trūkumu, dzišanos pēc tūlītējas peļņas, “negudrus” ieguldījumus, kā arī Iepirkuma likumu, kas traucē pieņemt uz ilgtspējīgu skolas attīstību vērstus finansiālus lēmumus.
2. **Sabiedrības attieksme:** tika atzīts, ka ilgtspējīgas skolas veidošanu var traucēt iesīkstējušie sabiedrības uzskati, sapratnes trūkums sabiedrībā un arī bieži ģimenes vidē valdošie uzskati, kas ir pretēji vai būtiski atšķiras no ilgtspējīgā skolā iedzīvinātiem uzskatiem un pieejām dzīves pieredzei.

Vēl semināra laikā tika norādīts, ka, ieviešot visas skolas pieeju IIA, ir svarīgi izmantot sociālos un materiālos stimulus, bet kā traucējošais faktors tika nosauktas dažāda veida atkarības, kas vērojamas gan skolēnu vidū, gan visā sabiedrībā.

Vēl viens skolas ilgtspējīgas prakses nodrošināšanas aspekts saistās ar skolas pārorientēšanas vadību – pētījumi rāda, ka šādām izmaiņām ir nepieciešams *lideris, ko motivē personīgā aizrautība ar ilgtspējības jautājumiem* (Hargreaves, 2008), tādējādi visi augšminētie padomi un ieteikumi būs efektīvi vienīgi tad, ja šo procesu realizēs personīgi atbildīgs, motivēts un ziedoties spējīgs vadītājs.

3. Skolotāju profesionālā attīstība un IIA

Dažādas skolotāju profesionālās attīstības aspektus apskatīsim saistībā ar skolotājiem nepieciešamajām kompetencēm, kā arī attiecībā uz izglītības metodiskajām pieejām, lai ieviestu IIA.

Skolotājiem nepieciešamās kompetences IIA ieviešanai

Gan visas skolas pieejas IIA ietvaros, gan arī tad, ja atsevišķs skolotājs ir uzņēmies misiju realizēt IIA pieeju savā skolā, kura vēl nav uzsākusi pārorientēšanos uz IIA, viņam būtu jāizprot, jāveido un jāattīsta savas IIA kompetences. Lielu atbalstu šajā procesā var sniegt gan dažādi profesionālās pilnveides kursi, gan arī pašregulēta, patstāvīgi organizēta, apzināti virzīta izaugsme, kuru veicinās atbilstoša pieredze un tās refleksija. Saskaņā ar iepriekš sniegto kompetences definīciju skolotāju kompetence IIA ieviešanai var tikt definēta kā vairāku skolotājam raksturīgu komponentu (zināšanu, prasmju, attieksmju, vērtību, darbības) sintēze, kas ļauj iegūt pozitīvi vērtējamu darbības rezultātu, t.i. nodrošināt kvalitatīvu IIA. Protams, skolotāja zināšanas par kompetenču daudzveidīgo saturu un struktūru pašas par sevi vēl nepadarīs skolotāju par izcilu IIA koordinātoru savā klasē un ārpus tās, taču tās var kļūt par izejas punktu tālākai izpētei un attīstībai.

Šajā nodaļā piedāvāsim divas populāras pieejas skolotāju kompetencēm IIA ieviešanai: ANO Eiropas Ekonomiskās komisijas (UNECE) un Vides un skolu iniciatīvas (ENSI) starptautisko projektu ietvaros izstrādātās pieejas. Tās ir savstarpēji papildinošas pieejas – UNECE pieeja mums sniedz detalizētāku un secīgāku skolotāju kompetenču izklāstu, bet ENSI pieeja to papildina ar dinamiskāku skatījumu uz kompetenču saistību un mijiedarbību.

UNECE pedagogu kompetences IIA

Vadlīniju dokumentā “Mācīšanās nākotnei” UNECE (2011) norāda gan uz pedagogu kompetenču struktūru, gan arī detalizēti apraksta to saturu. Lūk, pedagogu IIA kompetenču struktūra, kas balstās ar četriem 21. gadsimta izglītības pilāriem (Delors et al., 1996):

- 1) **mācīties, lai zinātu**, attiecas uz pedagogu izpratni par vietējās un globālās sabiedrības priekšā stāvošajiem izaicinājumiem, pedagogu un skolēnu potenciālo lomu (*Pedagogs izprot....*);
- 2) **mācīties darīt** attiecas uz praktiski izmantojamu prasmju un darbības kompetenču attīstību saistībā ar IIA (*Pedagogs spēj.....*);
- 3) **mācīties dzīvot kopā** attiecas uz partnerības attīstību un savstarpējās atkarības, plurālisma, savstarpējās izpratnes un miera novērtēšanu (*Pedagogs sadarbojas ar citiem tādā veidā, lai....*);
- 4) **mācīties būt** pievēršas pedagoga personīgajām īpašībām un spējām darboties ar lielāku autonomiju, izpratni un personīgo atbildību saistībā ar IA (*Pedagogs ir tas, kurš....*).

Ši skolotāju kompetenču struktūra ir jāpiepilda ar noteiktu saturu jeb skolotājs jāorientē uz **holistiskās pieejas** izmantošanu, lai **vizualizētu izmaiņas** mācoties no pagātnes, iesaistoties pašreizējās aktivitātēs un izpētot nākotnes alternatīvas, un **transformētu izpratni** par pedagogu, mācību procesu un visu izglītības sistēmu. Tālāk seko skolotāju kompetenču satura trīs aspektu sīkāks izklāsts.

Holistiskā pieeja

Šī pieeja ietver integratīvo domāšanu, ciena daudzveidību un paredz darbošanos ar sarežģītām sistēmām. Pedagogi izprot izglītības ietverošo dabu, mūsu dzīves sarežģītību un problēmas, kā arī visa pastāvošā savstarpējo saistību un atkarību. Integratīvā domāšana sniedz izpratni par to, kā izmaiņas vienā pasaules daļā var ietekmēt pārējo pasauli, kā mūsu šodienas izvēles var ietekmēt nākotnes pasauli. Tā ir starpdisciplināra sistēmiska domāšana, kas nepieciešama, lai integrēti aptvertu pasaules ekoloģiskās, ekonomiskās, sociālās, politiskās un kultūras problēmas. Pedagogam ir jāņem vērā daudzveidīgus uzskatus, kas ir nozīmīgi ilgtspējīgai nākotnei, un jāatklāj skolēniem arī savu pasaules uzskatu, neuzspiežot to. Pedagogam jāsniedz skolēniem iespējas integrēt plašu dažādu jēdzienu un ideju diapazonu.

Kā sākumpunkts holistiskās pieejas izmantošanai var kalpot, piemēram, miera pētījumi, ētika un filosofija, pilsonība, demokrātija un pārvaldība, cilvēktiesības, nabadzības novēršana, kultūras daudzveidība,

bioloģiskā un ainavas daudzveidība, vides aizsardzība, ekoloģiskie principi un ekosistēmas pieeja, dabas resursu pārvaldīšana, klimata izmaiņas, personīgā un ģimenes veselība, vides veselība (piemēram, pārtika, ūdens kvalitāte, piesārņojums), uzņēmēju sociālā atbildība, ražošanas un/vai patēriņa modeļi, ekonomika, lauku/pilsētu attīstība, vides tehnoloģijas un ilgtspējības izvērtējums u.c.

Izmaiņu vizualizācija: pagātne, tagadne, nākotne

Pedagogiem ir jāprot vizualizēt izmaiņas, mācoties no pagātnes, iesaistoties pašreizējās aktivitātēs un izpētot nākotnes alternatīvas. Mācīšanās no pagātnes ietver pagātnes kritisku analīzi, izvērtējot gan veiksmju, gan neveiksmju cēloņus kultūras, ekonomikas, ekoloģijas un sociālajās sfērās. Tagadnes situācija prasa aktīvu iesaistīšanos problēmu risināšanā, bet nākotnes alternatīvas tiek vizualizētas, izmantojot zinātniskus pētījumus, atklājot pašreizējos uzskatus un pieņēmumus, kas ir pamatā mūsu šīs dienas izvēlēm, un veicinot radošo domāšanu par plašām izvēles iespējām.

Transformatīvie procesi

Pedagogiem vajadzētu piedalīties transformatīvos procesos gan saistībā ar to, ko nozīmē būt pedagogam, kas ir mācīšana un mācīšanās, gan arī visā izglītības procesā kopumā. Skolotājiem vajadzētu kļūt par kritiski refleksīviem praktiķiem, kuri norāda uz neilgtspējīgu praksi visos sistēmas līmeņos, neuzskata sevi par nemaldīgiem, veido pozitīvas attiecības ar skolēniem un spēj izprast skolēnu uzskatus un situāciju.

Transformatīvā pedagoģija balstās uz skolēnu pieredzi un sniedz aktīvas iesaistīšanās iespēju, iespēju attīstīt radošumu, inovācijas un spēju iztēloties alternatīvus dzīves veidus. Tā mudina skolēnus pārdomāt viņu ikdienas dzīves izvēļu ietekmi uz IA.

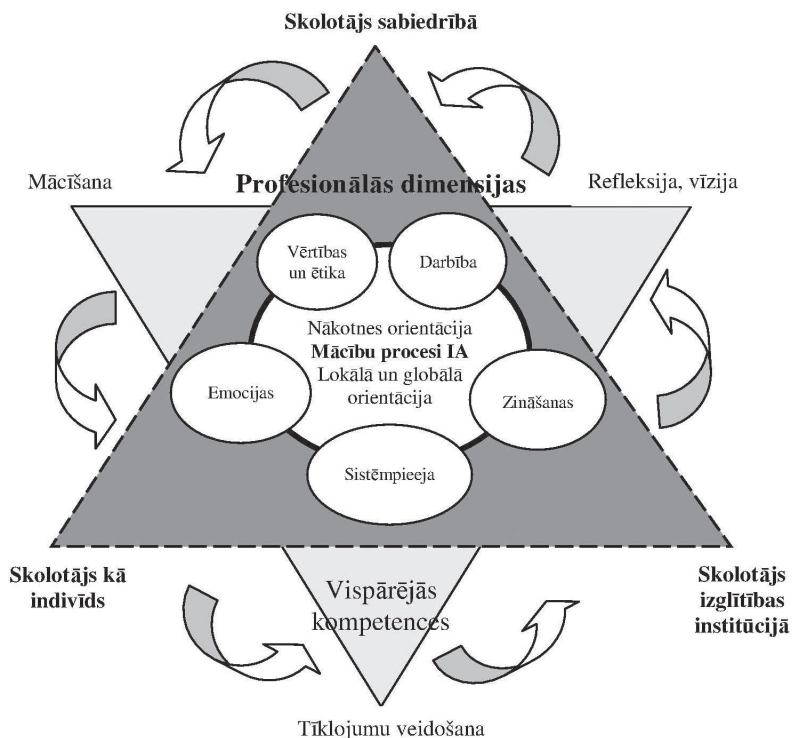
IIA ir būtiska arī visas izglītības sistēmas transformācija, jo pašreizējā sistēma neatbalsta attīstības ilgtspējīgus modeļus. Ir jāveicina izmaiņas, kas nodrošina tādu izglītības sistēmu, kura orientē audzēkņus apsvērt ilgtspējību kā savas dzīves izvēļu pamatu.

Kā rāda nesens trīs pieredzējušu skolotāju pieredzes pētījums (Pipere, & Mičule, 2014), pat, ja skolotājiem netiek tieši jautāts par ilgtspējību un tās ieviešanu skolā, stāstot par savu profesionālo pieredzi, visi skolotāji runā par transformatīvo procesu nepieciešamību (un arī faktisku realizāciju) gan attiecībā uz pedagogiem pašiem, gan mācību procesu, gan izglītības sistēmu. Tas ļauj secināt, ka transformatīvā tendence ir dziļi integrēta skolotāju ikdienā, vienīgi skolotāju minētās transformācijas ir vērstas uz konkrēta priekšmeta apguvi, lai to izmantotu izdzīvošanai,

attīstītu skolēnu īpašas prasmes vai pat personību, bet ne uz kādu augstāku līmeņa mērķi vai saturu saistībā ar ilgtspējību vai kādu citu augstāku vērtību.

ENSI pedagogu kompetences IIA

Starptautiska organizācija Vides un skolu iniciatīva (ENSI) COMENIUS projekta ietvaros, partneriem no astoņām valstīm izmantojot darbības pētījuma pieeju, ir izstrādājusi modeli skolotāju IIA kompetencēm skolotāju izglītības jomai, kas satur pedagogu profesionālo dimensiju un vispārējās IIA kompetences (Sleurs, 2008). Skolotāju kompetenču IIA dinamiskajā modeli (skat. 1. attēlu) priekšplānā novietotais un ar pārtrauktu līniju iezīmētais tumšākais trijstūris atspoguļo pedagogu profesionālo dimensiju, bet aiz tā novietotais gaišākais trijstūris apzīmē vispārējās IIA kompetences.

1. attēls. Skolotāju kompetenču IIA dinamiskais modelis (pēc Sleurs, 2008: 26)

Profesionālā dimensija (tumšākais trijstūris)

Skolotājs ir indivīds, kas atrodas dinamiskās attiecībās ar saviem skolēniem, kolēģiem un visu sabiedrību. Šīs dinamiskās attiecības ir apstākļi, kas ļauj ieviest IIA. Skolotāji nav vienkārši zināšanu sniedzēji, bet institūcijas, kurai ir kopīgs mērķis attiecībā uz visu tās locekļu mācīšanos un attīstību, dalībnieki. Visa institūcija ir iesaistīta plašākas sabiedrības dinamikā attiecībā uz ilgtspējības problēmu risināšanu. Visos šajos līmeņos skolotājiem ir nepieciešamas piecas konkrētas savstarpēji saistītas kompetences (atrodas tumšākā trijstūra centrā): zināšanas, sistēmpieceja, emocijas, vērtības un ētika, darbība.

Blakus profesionālai dimensijai skolotājiem ir nepieciešamas arī vispārējās kompetences.

Vispārējās kompetences IIA (gaišākais trijstūris)

Tiek norādīts uz trim vispārējām kompetencēm: mācīšanu, spēju reflektēt un radīt vīziju, kā arī tīklojumu veidošanu.

IIA balstās uz mācīšanu, kas orientējas uz konstruktīvismu, apzinoties, ka kompetenču apguve ir pašregulēts un aktīvs process, kuru var veicināt nevis kontrolēt. Vēl lielāks uzsvars uz IIA ir spējai reflektēt un radīt vīziju, jo IIA ir jāņem vērā nākotnes orientācija, kā arī vietējā un globālā dimensija, akcentējot izglītības transformatīvo lomu ceļā uz ilgtspējīgu nākotni. Pateicoties refleksijai un vīzijai mainīsies darbība, jo refleksija kalpos kā līdzeklis, lai saskatītu nepieciešamo transformāciju, kas savukārt radīs jaunus risinājumus un idejas. IIA kā kopīgs mērķis ir jārealizē starpdisciplinārā komandā un tīklojums ar citiem partneriem skolā un ārpus tās radīs mācību vidi ar nepārtrauktu spirāli, kas sastāv no vīzijas, plānošanas, darbības un refleksijas.

Būtu jāņem vērā, ka šie ir IIA kompetenču teorētiskie skaidrojumi un ideālais mērķa uzstādījums, tāpēc tie ir jāskata tikai kā vadlīnijas un padomi attīstībai, jo reālajā skolas praksē gan šo kompetenču kvalitāte, kvantitāte, gan “repertuārs” būs atkarīgs no daudziem paredzamiem un neparedzamiem faktoriem.

Metodiskās pieejas IIA ieviešanai

Grieķu pedagogi Skouloss un Malotidis (Scouloss & Malotidi, 2004) savā rokasgrāmatā norāda uz dažām metodiskām pieejām ieviešot IIA:

- **Uz darbību orientēta mācīšana un mācīšanās**

Šī pieeja akcentē, ka IIA mērķis ir izmaiņas sabiedrībā. Skolēni ir ne vien “zinātāji”, bet arī “darītāji” – viņi ir izmaiņu virzītājspēks. IIA pie-

ejām vajadzētu mācību procesā integrēt skolēnu un citu ar tiem saistītu mērķa grupu (NVO, vecāku, jaunatnes centru utt.) darbību. Tas var palīdzēt sasniegt divus mērķus: attīstīt skolēnu praktiskās darbības kompetences un veicināt ilgtspējīgas izmaiņas.

- **Kritisko domāšanu attīstošas pieejas**

Kritiskums IIA kontekstā nozīmē ideoloģisko apziņu un sociālo kritiku. Kritiskā domāšana izpaužas indivīdu apzinātā un brīvā informācijas pielāgošanā savai izpratnei indivīda vērtību sistēmas, interešu un zināšanu ietvaros. Kritiskā domāšana nepieciešama gan skolotājiem pašiem, gan viņu skolēniem, jo IA problēmas ietver plašu jomu diapazonu (kultūras, ekonomisko, ekoloģisko, sociālo, politisko utt.). Kritiskā domāšana ietver tādas kognitīvās prasmes kā informācijas apstrādi un secinājumu veikšanu, spriešanu, zinātnisku izpēti, lēmumu pieņemšanu, loģisku spriešanu, argumentāciju utt. Kritiskai domāšanai vajadzētu būt arī radošai domāšanai, kas nodrošina dziļāku izpratni un vēlmi iesaistīties darbībā.

- **Demokrātiskie principi un procesi**

Skolēniem būtu noteikti jāpiedalās visos atbilstošos lēmumu pieņemšanas līmeņos. Viņi var sniegt unikālu intelektuālu ieguldījumu problēmu risināšanā un radīt oriģinālas idejas. Visiem IIA procesiem ir jābalstās uz demokrātiskiem principiem un to ieviešanā ir nepieciešama visu partneru piedalīšanās.

- **Holistiskā pieeja**

Holisma ideja balstās uz atziņu, ka viss pastāvošais ir saistīts ar visu pārējo, kas pastāv, un ideju, ka veselais ir kas vairāk nekā tā sastāvdaļu summa. IIA kontekstā mēs holistiski uztveram skolēnus, skolotājus un visu mācību procesu kopumā.

- **Starpdisciplināras un multidisciplināras pieejas**

Abas pieejas atspoguļo saistību starp dažādām disciplinām, tomēr pastāv atšķirības. Starpdisciplinārā pieeja ietver divu vai vairāku atšķirīgu zinātnes disciplīnu savstarpējo sadarbību un integrāciju. Šī pieeja meklē vairākām disciplinām kopējo atskaites sistēmu un vienotu skatījumu uz noteiktu problēmu. Multidisciplinārā pieeja nozīmē skatījumu uz kādu problēmu no dažādu disciplīnu perspektīvas neintegrējot tās, nemainot šo disciplīnu struktūru vai līdzekļus. Tā rezultātā tiek iegūti divi vai vairāki savstarpēji papildinoši skatījumi uz problēmu no dažādām perspektīvām.

- **IKT izmantošana**

Informācijas un komunikācijas tehnoloģijas var tikt produktīvi izmantotas IIA mācību procesā, lai piekļūtu informācijai, mācību materiāliem

un labākajai izglītības praksei visās jomās un disciplinās. Tomēr, kā rāda pašreizējā pasaules pieredze un pētījumi, to var uzskatīt vairāk kā līdzekli mācību procesā nevis kā atsevišķu metodi.

- **Problēmbalstīta mācīšanās vai problēmu risināšana**

Šī pieeja nozīmē, ka mācīšana un mācīšanās tiek organizēta ap konkrētu uzdevumu un/vai problēmu (labāk lokālu) un mācību procesa mērķis ir nevis no konkrētās zinātnes atvasinātas tēmas apguve, bet šīs problēmas atrisināšana. Mācīšanās notiek konkrētās problēmas kontekstā un balstās uz iespējām, ko sniedz reālās dzīves apstākļi. Reālās dzīves problēmas vai gadījumi kalpo kā līdzeklis, lai motivētu un atraisītu skolēnu mācīšanās procesu, t.i., lai apgūtu iepriekš noteiktu saturu un tajā pašā laikā attīstītu skolēnu personīgās kompetences (prasmes, kritisko domāšanu utt.)(vairāk skat. grāmatas 4.1. nodaļu).

- **Projektu darbs**

Projektu darbu raksturo skolēnu iniciatīva, orientācija uz darbību, starpdisciplināritāte, grupu darbs un kopīga skolotāja un skolēnu plānošana. Projektu tēmai vajadzētu balstīties vietējās sabiedrības dzīvē un zināšanas un informācija ir jāizvēlas saskaņā ar projekta ietvaros risināmo problēmu.

Pastāv vairāki faktori, kas var ietekmēt konkrētās metodiskās pieejas un metožu izmantošanu. Lai izvēlētos konkrētu metodi vai metožu kopumu, Jums kā pedagogam būtu jāapsver:

- 1) *aktivitātes īpatnības* (mērķi, uzdevumus, tēmu, saturu);
- 2) *savas īpatnības un stilu* (Jūsu prasmes un pieredzi, vēlmi eksperimentēt un mācīties pašam);
- 3) *ierobežojošos faktoros* (mācību programmu, grafiku, telpu, resursu pieejamību, skolēnu skaitu utt.);
- 4) *skolēnu īpatnības* (vecumu, mentalitāti, prasmes, vajadzības, intereses utt.);
- 5) *ģeogrāfisko* (pilsēta, lauki), *sociāli ekonomisko*, *kultūras* un *vietējo kontekstu*.

Tā kā grāmatas uzdevums nav sīki aprakstīt konkrētas IIA izmantojamas metodes, aicinām šādu metožu detalizētākus aprakstus skatīt attiecīgā literatūrā ieteicamo avotu sarakstā (piemēram, Scoullous & Malotidi, 2004; McKeown, 2006; Jutvika, 2008; Swayze, Buckler, & MacDiarmid, 2010; Hicks, 2012).

Noslēgumā minēsim literatūrā sastopamās populārākās metodes, kuras var izmantot IIA kontekstā: tās ir, piemēram, diskusiju metodes

(Sokrātiskā iztaujāšana, grupas diskusijas, pasaules kafejnīca (angl. *world cafe*), paneļdiskusijas, “smadzeņu vētra”), jēdzienu kartes (angl. *concept mapping*), bibliogrāfiskais pētījums, aptaujas, eksperimenti, analogijas un modeļi, gadījumu pētījumi, ar vērtībām saistītās metodes (vērtību noskaidrošana (nepabeigti teikumi, ranžēšana utt.), vērtību analīze, simulācijas metodes, lomu spēles), ārpusskolas aktivitātes (mācīšana, lauka pētījumi), stāstu metode, problēmu risināšanas metodes u.c.

4. Darbs ar skolēniem IIA kontekstā

Šajā grāmatas nodaļā ielūkosimies kompetencēs, kas būtu nepieciešamas skolēniem, lai veicinātu IA lokālā un globālā kontekstā, un kas tiek apgūtas uz IIA orientētā mācību procesā un izglītojošā vidē. Tikš apskatīti divi efektīvi un populāri uzvedības izmaiņu modeļi, kuri ir adaptēti ilgtspējīgas rīcības plānošanai un procesam. Noslēgumā ieskicēsim četras mācīšanās dimensijas IIA kontekstā.

Skolēnu kompetences IIA

Vācu zinātnieks Hāns ar saviem kolēģiem (Haan, 2010) ir izstrādājis specifisku pieeju skolēnu IIA kompetencēm (vāc. *Gestaltungskompetenz*), šo kompetenču kopu definējot kā īpašu spēju rīkoties un risināt problēmas, lai ar aktīvas iesaistīšanās palīdzību mainītu un veidotu sabiedrības nākotni un orientētu tās sociālās, ekonomiskās, tehnoloģiskās un ekoloģiskās izmaiņas virzienā uz IA. Pašlaik šīs kompetences, kuras būtu nepieciešams izveidot IIA kontekstā, ietver 12 apakškompetences. Tās nosaka, ka skolēns spēs:

- 1) apkopot zināšanas, integrējot jaunus skatījumus atvērtā attieksmē pret pasauli;
- 2) domāt un darboties, lūkojoties nākotnē;
- 3) apgūt zināšanas un darboties starpdisciplinārā veidā;
- 4) tikt galā ar nepilnīgu un pārlietu sarežģītu informāciju;
- 5) sadarboties lēmumu pieņemšanas procesā;
- 6) tikt galā ar savām personiskām dilemmām lēmumu pieņemšanas procesā;
- 7) piedalīties kolektīvu lēmumu pieņemšanas procesā;
- 8) motivēt sevi un citus rīcībai;
- 9) reflektēt par saviem un citu principiem;

- 10) atsaukties uz taisnīguma ideju lēmumu pieņemšanas un rīcības plānošanas procesā;
- 11) patstāvīgi plānot un darboties;
- 12) iejusties nelabvēlīgu grupu situācijā un izrādīt solidaritāti.

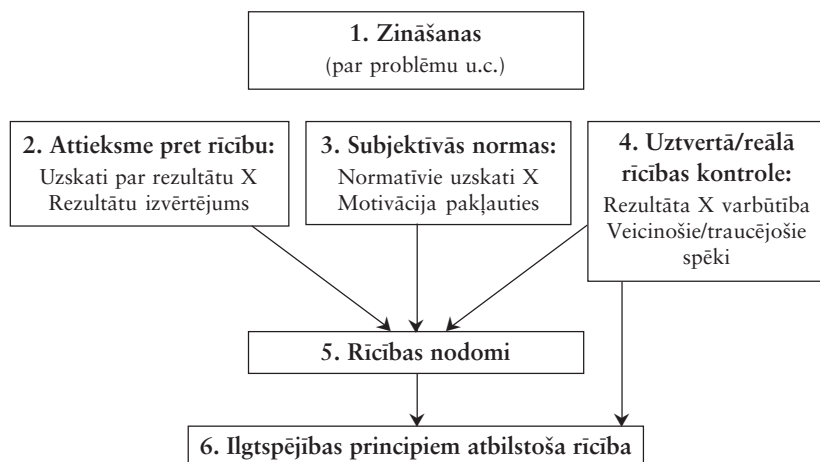
Var pamanīt, ka šīs kompetences satur *spēju operēt ar zināšanām* (1, 2, 3, 4), *just līdzī* (12), *sadarboties* (5, 7, 8), *balstīties uz morālām vērtībām* (6, 9, 10, 12), *plānot savu darbību un darboties* (2, 3, 8, 11), un tās visas ir izmantojamas arī Latvijas kontekstā. Taču ir jāņem vērā, ka arī šis ir idealizēts uzskaitījums un uz šādu kompetenču veidošanos var cerēt, pirmkārt, skolā, kur tiek izmantota visas skolas pieeja IIA, otrkārt, skolotāji, kuri paši var kalpot par modeli šādu kompetenču reālām izpausmēm. Tomēr izglītības sistēmas (gan Latvijā, gan arī daudzās citās valstīs) pašreizējā tradicionālā orientācija uz kvantitatīvām un ērti mērāmām zināšanām kā galveno izglītības kvalitātes kritēriju diemžēl neveicina šo kompetenču attīstību.

No zināšanām uz rīcību:

ilgtspējīgas rīcības plānošanas un procesuālais modelis

Laikam vissvarīgākā no visa iepriekš sniegtā kompetenču uzskaitījuma ir spēja darboties – darboties neskatoties uz iekšējiem un ārējiem šķēršļiem, problēmām, atbalsta trūkumu, situācijas sarežģītību utt. IIA ir izglītība, kuras centrā ir jābūt tiltam no zināšanām uz rīcību – tikai tad mēs varam cerēt uz to, ka šī izglītība būs spējīga mainīt nākotni.

Lai izprastu, kā skolotājs var palīdzēt skolēniem noiet sarežģīto ceļu no zināšanām uz rīcību, piedāvāsim divus modeļus. Tie katrs no sava skatu punkta apskata ilgtspējīgas rīcības plānošanu un virzību no zināšanām par kādu problēmu uz atbilstošu rīcību. Abi modeļi ir ņemti no sociālās psiholoģijas jomas un tie abi jau sen pasaulē tiek daudzveidīgi izmantoti arī, piemēram, vides izglītībā un veselības izglītībā. Šajā grāmatā piedāvājam šo modeļu adaptāciju IIA kontekstam. 2. attēlā redzamais ilgtspējīgas rīcības plānošanas modelis balstās uz Eidžena (Ajzen, 1991) plānotas uzvedības teoriju.

2. attēls. Ilgtspējīgas rīcības plānošanas modelis (adaptēts pēc plānotas uzvedības teorijas (Ajzen, 1991))

Lūk, modeļa elementu skaidrojums, kas palīdzēs izprast modeļa darbību un sniegs iespēju to pielāgot savai konkrētai situācijai (skolēniem, klasei, skolai, videi utt.):

- 1) **Zināšanas:** skolēnu zināšanas par kādu (vai kādām) ekoloģiskām, ekonomiskām, sociālām, kultūras problēmām (to cēloņiem, sekām, novēršanas iespējām) individuālā vai grupas līmenī, kas norāda uz neilgtspējīgu attīstību.

Piemēram, zināšanas par atkritumu problēmu, tās cēloņiem, smagumu, sekām un iespēju risināt šo problēmu indivīda līmenī ikdienā šķirojot atkritumus savās mājās.

- 2) **Attieksme pret rīcību:** šis elements sastāv no uzskatiem par kādu rezultātu X. Tā atspoguļo skolēnu viedokli par nepieciešamību mainīt šo neilgtspējīgo situāciju, domas par savas potenciālās rīcības rezultāta nozīmību, kā arī savas potenciālās rīcības rezultātu izvērtējumu.

To var pārbaudīt, uzdodot šādus jautājumus:

- Kādas priekšrocības/zaudējumus skolēni saskata atkritumu šķirošanā nākamo sešu mēnešu laikā?
- Kādi varētu būt atkritumu šķirošanas pozitīvie/negatīvie rezultāti nākamo sešu mēnešu laikā?

- 3) **Subjektīvās normas:** šis elements sastāv no apkārtējo (skolēniem svarīgo) personu uzskatiem par “normālu” rīcību šajā situācijā un skolēnu motivācijas pakļauties šiem uzskatiem.

To var pārbaudīt, uzdodot šādus jautājumus:

- Kurš (piemēram, indivīds vai grupas) varētu atzinīgi novērtēt/nopelt skolēnu iesaistīšanos atkritumu šķirošanā nākamo sešu mēnešu laikā?
- Kurš (piemēram, indivīds vai grupas) varētu vēlēties/nevēlēties skolēnu iesaistīšanos atkritumu šķirošanā nākamo sešu mēnešu laikā?

- 4) **Uztvertā/reālā rīcības kontrole:** tas ir indivīda konkrētas rīcības realizēšanas uztvertais vieglums vai grūtības, kuras nosaka indivīda iespēja sasniegt gaidīto rezultātu, kā arī spēki, kuri var veicināt vai traucēt iesaistīšanos konkrētā darbībā.

To var pārbaudīt, uzdodot šādus jautājumus:

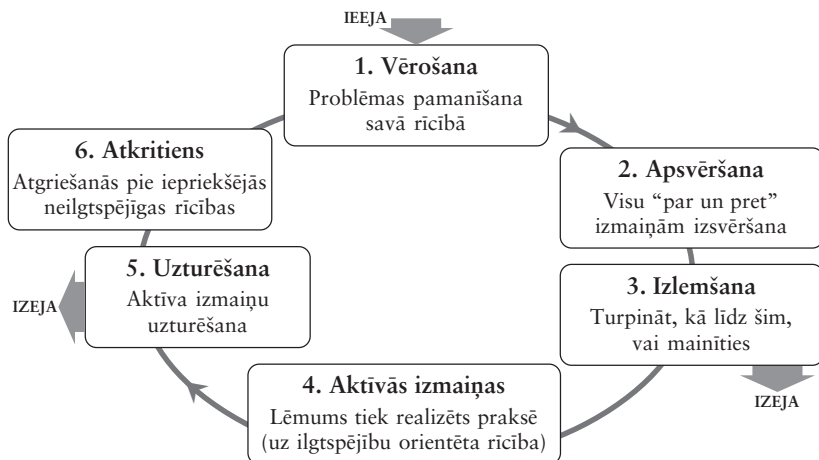
- Kādas lietas varētu atvieglot/apgrūtināt skolēnu iesaistīšanos atkritumu šķirošanā nākamo sešu mēnešu laikā?
- Kurš varētu veicināt/traucēt skolēnu iesaistīšanos atkritumu šķirošanā nākamo sešu mēnešu laikā?

- 5) **Rīcības nodoms:** visu četru iepriekšējo elementu sintēzes rezultātā radies nodoms iesaistīties rīcībā visdrīzāk novedīs pie attiecīgās rīcības, šajā gadījumā pie ilgtspējības principiem atbilstošās atkritumu šķirošanas. Šo nodomu apstiprina skolēnu mutisks vai rakstisks solījums attiecīgi rīkoties. Lai pastiprinātu motivāciju, var noslēgt līgumu par katra skolēna ilgtspējīgu rīcību turpmāko sešu mēnešu laikā, ko paraksta skolotājs un skolēns.
- 6) **Ilgspējības principiem atbilstoša rīcība:** uz rīcības nodomu balstīta rīcība, kas atbilst ilgtspējības principiem. Šajā gadījumā tā ir skolēna iesaistīšanās atkritumu šķirošanā noteiktā vietā (savā dzīves vietā) un laikā (sešu mēnešu laikā).

Kā rāda pētījumi, visveiksmīgāk varam mainīt uzvedību, ja jauno rīcību plānojam nevis nenoteiktā jeb bezgalīgi ilgā laikā, bet īsākā laika periodā. Ja skolēns veiks atkritumu šķirošanu sešus mēnešus ilgā laika periodā, ir liela varbūtība, ka tas kļūs par viņa ieradumu arī turpmāk. Jāpiebilst, ka šādu ilgtspējīgas rīcības plānošanu var veikt arī visā klasē

vai pat visā skolā, šajā gadījumā plānošana un kontrole prasīs mazliet vairāk resursu.

3. attēlā ir vērojams ilgtspējīgas rīcības procesuālais modelis, kas balstās uz uzvedības izmaiņu transteorētisko modeli (Prochaska & DiClemente, 2005). Modelis apraksta ciklisku procesu ar ieeju un arī divām dažādām izejas iespējām dažādās procesa stadijās.

3. attēls. Ilgtspējīgas rīcības procesuālais modelis (adaptēts pēc uzvedības izmaiņu transteorētiskā modeļa (Prochaska & DiClemente, 2005))

Apskatīsim sešas secīgas procesa stadijas:

1. stadija. **Vērošana**: skolēns vai skolēni, balstoties uz iegūtajām zināšanām, novēro savu rīcību un salīdzina to ar ilgtspējības principiem, nonākot, piemēram, pie secinājuma par kādu problēmu, kas ir jau novedusi vai var novest pie neilgtspējīgām sekām (piemēram, pārmērīga interneta lietošana).

2. stadija. **Apsvēršana**: šajā stadijā skolēns vai skolēni apsver visus “par” un “pret” saistībā ar savas rīcības izmaiņām (piemēram, kādi būs ieguvumi un zaudējumi, turpinot darboties kā iepriekš vai samazinot interneta lietošanu līdz normālam līmenim).

3. stadija. **Izlemšana**: kad ir izvērtēti visi ieguvumi un zaudējumi, tiek pieņemts lēmums turpināt kā līdz šim vai mainīties. Ja apsvērumi tomēr liecina, ka zaudējumi būs lielāki nekā ieguvumi, tiek pieņemts lēmums pārtraukt izmaiņu procesu un atgriezties pie ierastās rīcības (skat. Izeja).

4. stadija. **Aktīvās izmaiņas:** ja tiek pieņemts lēmums mainīties, tas tiek realizēts praksē (piemēram, skolēns par 50% samazina interneta lietošanas laiku).

5. stadija. **Uzturēšana:** šajā procesa stadijā ir svarīgi, lai izmaiņas būtu ilgstošas vai pastāvīgas. Tam ir nepieciešama pastāvīga piepūle un apkārtējo atbalsts. Šī ir nākošā “iespēja” pamest izmaiņu procesu, ja nepietiek iekšējo un ārējo resursu uzturēt izmaiņas (piemēram, pēc divām nedēļām skolēnam rodas liela vēlme atgriezties pie vecajiem ieradumiem, bet, pateicoties, piemēram, klases biedru un vecāku atbalstam, viņš rod sevī spēkus turpināt un turpmāk nekas nespēj viņu novirzīt no jaunās rīcības (skat. Izeja)).

6. stadija. **Atkritiens:** ja pēc neilga laika ieviestās izmaiņas šķiet pārāk smagas vai trūkst atbalsta, pastāv iespēja atgriezties pie vecās rīcības (piemēram, nesaņemot atbalstu, skolēns pēc divām nedēļām atgriežas pie pārmērīgas interneta lietošanas).

Šos divus piedāvātos modeļus elastīgi domājošs skolotājs var izmantot ļoti dažādi – tie ir teorētiskās vadlīnijas, kuras var adaptēt gan izmantošanai dažādos priekšmetos, gan dažādā (skolēna, klases, skolas) līmenī, gan arī visdažādāko neilgtspējības problēmu risināšanai ekoloģiskajā, ekonomiskajā, sociālajā un kultūras kontekstā.

Mācīšanās dimensijas IIA

Diezgan bieži var vērot, ka izglītības materiālos tiek aprakstīta tieša pāreja no faktu zināšanām par kādu problēmu uz darbību šīs problēmas novēršanai. Tomēr, kā jau noprotams no tikko aplūkotajiem modeļiem, zināšanas pašas par sevi parasti negarantē aktīvu darbību. Būtu jāapzinās, ka, lai mācību procesā nonāktu pie problēmas risinājuma, ir jāpielieto holistiska pieeja, ietverot visu personību kopumā un tās integrāciju dzīves tīklojumā. Hikss (2012) piedāvā četras globālās mācīšanās pieejas, kuras var izmantot jebkuras ar IA saistītas problēmas, piemēram, klimata izmaiņu, risināšanā:

- 1) *Zināšanas (kognitīvais aspekts)*
 - Ko mēs zinām/kas mums vēl jāuzzina par (attiecīgo problēmu)?
 - Kādi ir šīs problēmas simptomi un cēloņi?
 - Kādas ir šīs problēmas sekas (iespējamā nākotne)?
- 2) *Jūtas (afektīvais aspekts)*
 - Ko es jūtu/mēs jūtam šajā situācijā?
 - Kādas bažas mēs vēlētos paust citiem?
 - Kādas varētu būt mūsu cerības?

3) *Izvēle (atbildības aspekts)*

- Kādas ir mūsu izvēles iespējas?
- Kādu es/mēs vēlamies nākotni (vēlamā nākotne)?
- Kādu nākotnes variantu es/mēs vēlētos tuvināt ar savu darbību?

4) *Darbība (piedalīšanās aspekts)*

- Ko man/mums ir jādara?
- Vietējās sabiedrības, valsts un pasaules mērogā?
- Kurš varēs atbalstīt mūsu darbību? (Hicks, 2012)

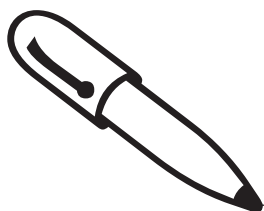
Noslēdzot grāmatas 1. daļu “Ilgtspējīgas attīstības problēmjaudājumi un to risinājumi izglītības sistēmas ietvaros” gribam piezīmēt, ka tajā aprakstītie IIA aspekti, kas attiecas uz skolas vadītājiem un skolotājiem, protams, nav pilnībā izsmēluši visu informācijas un praktiskas pieredzes bagātību šajā jomā, kas atrodama pasaulē. Neviena grāmata diemžēl nevar sagādāt receptes visiem dzīves gadījumiem, labākajā gadījumā tā var sniegt iedvesmu un vispārējas norādes darbībai. Viss šeit aprakstītais ir jāautver kā vadlīnijas darbam IIA jomā un, rodoties interesei un nepieciešamībai, papildus informāciju var atrast ieteicamās literatūras sarakstā grāmatas beigās.

Izmantotā literatūra:

- Adomson, M., & Hoffmann, T. (2013). The concept of competences in the context of Education for Sustainable Development. Skatīt: <http://esd-expert.net/assets/130314-Concept-Paper-ESD-Competencies.pdf>
- Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavioral and Human Decision Processes*, 50, 179-211.
- Brundtland, G. H. (1987). *Our common future*. World Commission on Environment and Development. Oxford: Oxford University Press.
- Delors, J. et al. (1996). *Learning: The treasure within. Report to UNESCO of the International Commission*. France: UNESCO.
- Freire, P., & Freire, A.M.A. (1994). *Pedagogy of hope: Reliving pedagogy of the oppressed*. New York: Continuum.
- Jutvika, G. (red.) (2008). *Izglītība pārmaiņām: ilgtspējīgas attīstības mācīšanas un mācīšanās rokasgrāmata*. Rīga: Gandrs.
- Haan, G. (2010). The development of ESD-related competencies in supportive institutional frameworks. *International Review of Education/ Internationale Zeitschrift Für Erziehungswissenschaft*, 56(2/3), 315-328.

- Hargreaves, L.G. (2008). The whole-school approach to education for sustainable development: From pilot projects to systemic change. *Policy and Practice: A Development Education Review*, 6, Spring, 69-74.
- Hicks, D. (2012). *Sustainable schools, sustainable futures: A resource for teachers*. Worldwide Fund for Nature UK.
- McKeown, R. (2006). *Education for sustainable development toolkit: Education for sustainable development in action*. Learning & training tools No. 1-2006. Paris: UNESCO Education Sector.
- OFSTED. (2009). *Educating for Sustainable Development*. London: Ofsted.
- Pipere, A., & Mičule, I. (2014). Mathematical identity for a sustainable future: An interpretative phenomenological analysis. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 16(1), 5-31.
- Pipere, A., Reunamo, J., & Jones, M. (2010). Perceptions of research in Education for Sustainable Development: An international perspective. *Discourse and Communication for Sustainable Education*, 1(2), 5-24.
- Prochaska, J.O., & DiClemente, C.C. (2005). The transtheoretical approach. In J.C. Norcross & M.R. Goldfried (Eds.), *Handbook of psychotherapy integration* (2nd ed.) (pp. 147-171). New York: Oxford University Press.
- Scoullou, M., & Malotidi, V. (2004). *Handbook on methods used in Environmental Education and Education for Sustainable Development*. MIO-ECSDE, Athens.
- Sleurs, W. (Ed.), *Competencies for ESD (Education for Sustainable Development) teachers. A framework to integrate ESD in the curriculum of teacher training institutes*, Brussels, 2008. Skatīt: http://www.unesco.org/env/esd/inf.meeting.docs/EGonInd/8mtg/CSCT%20Handbook_Extract.pdf
- Sterling, S. (2001). *Sustainable education – Re-visioning learning and change*. Schumacher Society Briefing no. 6, Green Books, Dartington.
- Sterling, S. (2008). Sustainable education – towards a deep learning response to unsustainability. *Policy and Practice: A Development Education Review*, 6, Spring, 63-68.
- Symons, G. (2008). *Practice, barriers and enablers in ESD and EE: A review of the research*. Preston Montford, Shrewsbury: SEED.
- Swayze, N., Buckler, C., & MacDiarmid, A. (2010). *Guide to sustainable schools in Manitoba*. IISD Publications. IISD, Manitoba Education.

- UNECE. (2011). *Learning for the future: Competences in Education for Sustainable Development*. Steering Committee on Education for Sustainable Development. Geneva, 7-8 April 2011.
- UNESCO. (2003). *Education for Sustainable Development*. Paris: UNESCO ED/ PEQ/ ESD. Skatīt: www.unesco.org/education/desd
- UNESCO. (2013). Proposal for a global action programme on Education for Sustainable Development as follow-up to the United Nations Decade of Education for Sustainable Development (DESD) after 2014. 192/EX6. Paris.
- Weinert, F. (2001). Concept of competence: A conceptual clarification. In D. Rychen & L. Salganik (Eds.), *Defining and selecting key competencies* (pp.45-66), Seattle.

II.

**KULTŪRAS MANTOJUMA IZGLĪTĪBA
VISPĀRĒJĀS UN PROFESIONĀLĀS
IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒS**

Johannesburgas Pasaules samitā 2002. gadā kultūra tika definēta kā ceturtais ilgtspējīgas attīstības aspekts līdztekus ekonomiskajam, sociālajam un vides aspektam (UNESCO, 2011). Latvijas Valsts kultūrpolitikas pamatnostādņēs “Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.–2015. gadam. Nacionālā Valsts” (LRKM, 2006) ir akcentēts kultūras mantojuma, nacionālās identitātes, kultūras daudzveidības nozīmīgums ilgtspējīgas valsts attīstībā, kā arī ikviena līdzdalība valsts kultūras dzīvē. Nacionālā kultūra ir definēta kā nozīmīgs avots nacionālās pašapziņas veidošanā un starpkultūru dialoga stiprināšanā. Dokumentā ir uzsvērtā nepieciešamība veicināt pāreju no kultūras vērtības patērējoša pilsoņa uz radošu un kultūratbildīgu sabiedrības pilsoni, kurš spēs bagātināt kultūras mantojumu ar jaunradītām vērtībām. Vispārīzglītojošās skolas un profesionālās skolas var piedāvāt labās prakses piemērus audzēkņu kultūras identitātes stiprināšanā, tomēr trūkst starpdisciplināru izglītības programmu, kas nodrošinātu bāzi kultūratbildīga audzēkņa attīstībai (LRKM, 2006).

Kultūras mantojuma saglabāšanai ir nozīmīga loma kultūru daudzveidības atpazīšanā globālās pasaules realitātē. Kultūras mantojuma saglabāšanas nozīmīguma izpratne veicina starpkultūru dialogu un cieņu pret atšķirīgām tradīcijām un dzīvesveidu. Kultūra un kultūras mantojums ir mainīgs un nepārtrauktā attīstībā esošs lielums, kuru bagātina un papildina jaunākā paaudze. Kultūras mantojums nereti ir apdraudēts gan globalizācijas, gan kultūru homogenizācijas ietekmē. Ja kultūras mantojums netiek kopts un bagātināts, tas iestrēgst pagātnē. Pārņemot kultūras mantojumu un nododot to nākamajām paaudzēm, tas tiek bagātināts.

Lai saglabātu kultūras mantojumu, tas ir gan jāapgūst, gan jāpraktizē. Kultūras mantojuma saglabāšana ir svarīgs nosacījums valsts ekonomiskai izaugsmei, lai gan peļņu nesošās industrijas, tādas kā tūrisms, var arī negatīvi ietekmēt kultūras mantojumu. Tādējādi uzsvars ir jāliek uz kultūras mantojuma daudzo izpausmes formu popularizēšanu sabiedrībā un izglītībā. Kultūras mantojuma saglabāšanas pasākumi nodrošina kultūru vitalitāti, to atjaunošanos un pārmantošanu. Pasākumi kultūras mantojuma saglabāšanā iekļauj sevī kultūras dokumentēšanu, saglabāšanu, popularizēšanu un nodošanu nākamajām paaudzēm, īpaši formālās un neformālās audzināšanas pasākumos. Tradicionālā kultūra piedāvā audzēkņiem

unikālu pieredzi, jaunus pārdzīvojumus un vienreizīgumu, ko spēj dot gan dalība Dziesmu un deju svētkos, folkloras kopās, amatieru teātrī, tautas mākslas pašdarbības kolektīvā, kā arī citās tautas daiļrades formās.

1. Pamatjēdzienu skaidrojums

Šajā sadaļā tiks skaidroti kultūras, kultūras mantojuma un nemateriālā kultūras mantojuma jēdzieni, kā arī ar tiem saistīto terminu, tādu kā nacionālā identitāte un nacionālās kultūras vērtības, saturiskā jēga.

Kultūra. Kultūra sevī ietver sociālajai grupai raksturīgo garīgo, materiālo, intelektuālo un emocionālo iezīmju kopumu, kas atspoguļo dzīvesveidu, vērtību sistēmas, tradīcijas un ticējumus, kā arī "sabiedrībai piemītošu identitāšu, nozīmju, zināšanu, pārliecību, vērtību, prasību, atmiņu, nodomu, attieksmju un sapratnes rašanos un nodošanu tālāk" (Hoks, 2007: 16).

Kultūras mantojums. Jēdziens "kultūras mantojums" ietver sevī vēstures elementus. Katrs no mums kaut ko manto, un tas veido mūsu identitāti. Mums katram ir ģimenē mantotas, tikai mums nozīmīgas lietas. Arī Latvijas kultūra ietver kultūras mantojumu tautas dziesmu, deju un stāstu formā. Latviešu tautai pieder valsts nozīmes kultūras mantojuma objekti, kas atspoguļo nācijas identitāti. Izpratnes veidošana par to, kāpēc mēs izvēlamies noteiktus kultūras artefaktus, tradīcijas un kultūras pieminekļus kā tautas nacionālā mantojuma vērtības, ir nozīmīga jaunās paaudzes mantojuma izglītības sastāvdaļa.

Latvijas Ministru kabineta "Konceptijā par Latvijas nemateriālās kultūras mantojuma saglabāšanu" (2004) ir sniegts kultūras mantojuma jēdziena skaidrojums: Kultūras mantojums – valsts ilgtspējīgas attīstības pamats. Mantojums ir cilvēces vēsturiskā atmiņa, dažādu tautu un nāciju pieredzes un mērķu apliecinājums, kas tiek papildināts ar katra laikmeta jaunradītajām vērtībām un tiek nodots tālāk nākamajām paaudzēm. Kultūras mantojums ir kodols identitātei: individuālai, dzimtas, grupas, kopienas, novada, nācijas, noteikta pasaules reģiona un Eiropas identitātēm (ANO, 2003).

Nemateriālais kultūras mantojums. Šis jēdziens Latvijā ir ienācis nesen, tas ir, sākot ar UNESCO "Konvencijas par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu" pieņemšanu 2003. gadā (ANO, 2003) un tās ratificēšanu Latvijā 2004. gadā (LMK, 2004). Dokuments aktualizēja jēdzienu "kultūra", paplašināja tā saturu, kā arī uzlika valstij pienākumu

saglabāt kultūras mantojumu. Konvencijas pieņemšana 2003. gadā konkretizēja pasaules ekspertu izpratni par nemateriālo kultūras mantojumu. Jebkuras tautas bagātība ir tās kultūras mantojums un tā daudzveidīgās materiālās un nemateriālās izpausmes, piemēram, caur literatūru, mākslu, mūziku, tradīcijām un paražām. Kultūras mantojums ir veidojies gadsimtu gaitā cilvēku mijiedarbības rezultātā ar apkārtējo vidi un vēsturiskajiem notikumiem.

Nemateriālais kultūras mantojums pasaulē tiek saprasts kā mutvārdu tradīcijas un to daudzveidīgās izpausmes formas stāstos, folklorā, tēlotājmākslā, paražās, rituālos un tautas festivālos. Tas ietver zināšanas un praksi, kas ir saistīta ar dabu un Visumu (ANO, 2003). Nemateriālās kultūras izglītība iekļauj pagātnes izziņāšanu un cienīšanu, darbošanos tagadnē, kultūras vērtību un nemateriālā mantojuma apguvi, kā arī tā saglabāšanu un attīstīšanu nākotnē. Tā māca tādas vērtības kā cieņu pret savu un citu kultūru mantojumu, kultūru daudzveidību, starpkultūru dialoga un konfliktu risināšanas mākslu.

Apvienoto Nāciju izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas konvencijā par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu (ANO, 2003) ir pausta apņemšanās sekmēt pētījumus par nemateriālo kultūras mantojumu, nodrošināt nemateriālā kultūras mantojuma pieejamību, veidojot izglītības un apmācības programmas nemateriālā kultūras mantojuma apguvei (14. pants), kā arī nodrošinot pēc iespējas plašāku indivīdu līdzdalību kultūras mantojuma radīšanā, uzturēšanā un tālāknodošanā (15. pants).

Nacionālā identitāte ir ideju, vērtību, uzvedības modeļu un kultūras simbolu kopums, uz kura pamata veidojas un tiek uzturēta un izteikta cilvēka piederība nācijai un nācijas vienotība. Nacionālās identitātes veidošanā un uzturēšanā svarīga ir iespēja piederību nācijai izteikt un demonstrēt simboliskās un ekspresīvās formās – identitātes simbolos, tradīcijās, noteiktās kultūras formās, kam tiek piešķirts nacionālās kultūras statuss (LRKM, 2006).

Nacionālās kultūras vērtības ir materiāls vai nemateriāls kultūras dotums ar izcilu nozīmi valsts kultūras kopainas veidošanā un nacionālās identitātes veidošanā, uzturēšanā un paušanā (LRKM, 2006). Nacionālās kultūras vērtības statusu pasaulē un Latvijā nodrošina atbilstība šādiem kritērijiem: Tas ir izcils sniegums kultūrā un atbilst būtiskām augstākās kvalitātes prasībām (estētiskām, morālām, intelektuālām, tehnoloģiskām u.tml.); tam ir bijusi vai ir svarīga nozīme kāda nacionālās identitātes aspekta, nācijas savdabības, iekšējās integritātes un kontinuitātes veidošanā, uzturēšanā vai paušanā; tas ir izmantojams nacionālās kultūras

starptautiskā reprezentācijā; tam ir bijusi vai ir būtiska nozīme nācijas vēsturē, valodas saglabāšanā un kopšanā, teritoriālās ainavas veidošanā; kā arī, ja tas nav pretrunā ar vispārcilvēciskām humānisma un demokrātijas vērtībām (LRKM, 2006).

Viens no valsts nozīmīgiem uzdevumiem ir Latvijas kultūras mantojuma saglabāšana un tā nodošana nākamajām paaudzēm, veidojot pamatu ilgtspējīgas un demokrātiskas valsts attīstības nodrošināšanai. Tas paver iespēju ne tikai nacionālās identitātes un piederības sajūtas Latvijas valstij un cieņas pret Latvijas unikālo kultūrtelpu stiprināšanai, bet arī eiropisko kultūras vērtību apguvei un atpazīšanai.

2. Kultūras mantojuma saglabāšana – UNESCO un valsts līmeņa prioritāte

Kultūras mantojuma saglabāšana, apguve un attīstība ir noteikta kā prioritāte gan pasaules mēroga dokumentos, tādos kā Apvienoto Nāciju “Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas konvencijā par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu” (ANO, 2003), UNESCO ziņojumā “Mūsu radošā nākotne” (UNESCO, 1995), “Vispārējā deklarācijā par kultūras daudzveidību” (UNESCO, 2007), gan arī Latvijas valsts līmeņa stratēģiskajā dokumentā “Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.–2015. gadam. Nacionāla valsts” (LRKM, 2006). Dokumentā ir teikts, ka Latvijas valsts kultūrpolitikas pamatuzdevums ir nodrošināt Latvijas kultūras procesa nepārtrauktību un sargāt tā nacionālo savdabību.

Latvijas valsts kultūrpolitikas pamatā ir šādi principi: veicināt kultūras identitātes attīstību, atbalstīt kultūras daudzveidību sabiedrībā, stiprināt radošumu un nodrošināt ikvienam iespēju piedalīties kultūras dzīvē.

Tomēr valsts kultūrpolitiku īstenot kavē nepietiekama cilvēkresursu kapacitāte, demogrāfiskā situācija, nepietiekams izglītības piedāvājums cilvēkresursu kvalitātes attīstībai, materiālais un finansiālais aspekts ikviena aktīvai līdzdalībai kultūras vērtību apguvē, novecojusi infrastruktūra kultūras mantojuma saglabāšanai, kā arī starpdisciplināras pieejas trūkums (LRKM, 2006).

Apvienoto Nāciju izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas konvencijā par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu (UNESCO, 2003) 33. sesijā Parīzē tika noformulētas pasaules un lokālo kopienu prioritātes nemateriālā kultūras mantojuma jautājumā, kas iekļauj gan nacionālās kultūras savdabības saglabāšanas un attīstības nepieciešamību,

gan cieņu pret citu kultūru vērtībām un savdabību, uzsverot gan zināšanu, gan attieksmju, gan praktiskās pielietojamības komponentus. Šīs prioritātes sevī ietver:

- Kultūru daudzveidības atzišanu;
- Kultūru daudzveidības apzināšanu;
- Kultūru daudzveidības svinēšanu;
- Kultūras mantojuma un kultūru daudzveidības kā stratēģiska elementa klātbūtni nacionāla un starptautiska līmeņa dokumentos;
- Kultūras daudzveidīgo izpausmes formu atzišanu (kultūras identitātes savdabīguma un identitāšu plurālisma atzišanu);
- Kultūras mantojuma nozīmīguma atzišanu valsts ilgspējīgas attīstības nodrošināšanai, kā arī izpratnes veicināšanu kultūras mantojuma saglabāšanā un popularizēšanā sabiedrībā;
- Kultūras mantojuma saglabāšanas nepieciešamības saskatīšanu un tā dažādo izpausmju apdraudētības apzināšanu;
- Kultūras sociālās kohēzijas saskatīšanu un sievietes lomas atzišanu nemateriālās kultūras mantojuma saglabāšanas procesos;
- Kultūru daudzveidības kā resursa atzišanu starpkultūru dialoga veicināšanā. Vārda un kultūras izpausmes brīvības stiprināšanu plašsaziņas līdzekļos. Kultūru izpausmju daudzveidības kā nozīmīga faktora atzišanu kultūru vērtību daudzveidības popularizēšanā;
- Kultūru vitalitātes sekmēšanu, cienot minoritāšu kultūras un viņu tiesības radīt un popularizēt savas kultūras vērtības;
- Radošuma un starpkultūru dialoga kā vērtības atzišanu, kas iedzīvina kultūras izpausmes sabiedrībā;
- Intelektuālā īpašuma tiesību respektēšanu saistībā ar kultūras mantojuma atjaunošanu;
- Pārliecības veidošanos, ka kultūras aktivitātes satur nevis tikai komerciālu vērtību, bet gan ietver sevī nozīmīgas kultūras vērtības;
- UNESCO specifiskās misijas apzināšanos, nodrošinot kultūru daudzveidību un kultūras izpausmju daudzveidības un brīvības atzišanu, kā arī kultūru tiesību praktizēšanu.

Konvencijā nospraustās prioritātes aicina vispārējās un profesionālās mācību iestādēs strādājošos pedagogus integrēt nemateriālā kultūras mantojuma izglītību pedagoģiskajā procesā, akcentējot gan savas nacionālās kultūras mantojuma nozīmīguma izpratni, gan arī citu kultūru izpausmju daudzveidības kā nozīmīga faktora atzišanu, tādējādi sekmējot valsts ilgspējīgu attīstību.

3. Principi nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanai un bagātināšanai

Šajā nodaļā izklāstītie septiņi principi ir paredzēti profesionālās un vispārīgās izglītības jomā strādājošiem pedagogiem, skolu vadībai, kā arī audzēkņiem nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanā un bagātināšanā, akcentējot zināšanu, attieksmju un prasmju komponentu nozīmi pedagoģiskajā procesā, tas ir, veicinot gan audzēkņu zināšanas, gan nemateriālā kultūras mantojuma nozīmīguma izpratni, gan arī sekmējot audzēkņu aktīvu līdzdalību kultūras mantojuma apgūšanā, saglabāšanā un jaunradīšanā, tādējādi sagatavojot audzēkņus dzīvei daudz kultūru sabiedrībā un Latvijas valsts ilgtspējīgas attīstības sekmēšanai:

1. Kultūras attīstības stratēģija vispārējās un profesionālajās izglītības iestādēs ir īstenojama, vienlaicīgi stiprinot nacionālo identitāti, veicinot kultūru plurālisma izpratni, starpkultūru dialogu, kā arī veidojot saikni starp audzēkņa individuālo, etnisko, lokālo, reģionālo, nacionālo un eiropeisko identitātēm (LRKM, 2006).
2. Integrējot nemateriālā kultūras mantojuma izglītības elementus mācību priekšmetos un audzināšanas darbā, tiek sekmēta audzēkņu kultūras identitātes veidošanās, kā arī pasaules kultūras daudzveidības izpratne (LRKM, 2006).
3. Latvijas nemateriālā kultūras mantojuma izglītība ir īstenojama, sekmējot audzēkņu pilsonisko līdzatbildību kultūras mantojuma saglabāšanā, Eiropas kultūras dimensijas atpazīšanā un starpkultūru dialoga veicināšanā.
4. Nemateriālā kultūras mantojuma daudzveidības atzīšana ir viens no valsts ilgtspējīgas attīstības nosacījumiem. Katram audzēknim ir tiesības uz kvalitatīvu kultūrvidi, kā arī ir pienākums rūpēties par tās ilgtspējas nodrošināšanu (LRKM, 2006).
5. Kultūras un izglītības mijiedarbība tiek veicināta, pārvarot sabiedrības viedokli par kultūru kā patērētājumu, pilnīgāk izmantojot informācijas tehnoloģiju piedāvātās iespējas nemateriālā kultūras mantojuma apgūvē, aktualizējot nemateriālā kultūras mantojuma nozīmīgumu sabiedrībā un nodrošinot Eiropas finansējuma piesaisti kultūras projektiem un sadarbības iespējām.
6. Nemateriālās kultūras izglītība veicina audzēkņu aktīvu līdzdalību kultūras mantojuma apgūšanā, saglabāšanā un jaunradīšanā, kā arī sagatavo audzēkņus dzīvei daudz kultūru sabiedrībā, veicinot visu sabiedrības grupu iekļaušanos nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanā (LMK, 2008).

7. Nemateriālās kultūras izglītība balstās uz konstruktīvisma pieeju, kuras pamatā ir audzēkņu pētnieciskā izziņas darbība un kooperatīvā mācīšanās. Tas ir dinamisks process, kas aptver nemateriālā kultūras mantojuma attīstību cilvēka mūža garumā un tā attīstības perspektīvu apzināšanos nākotnē (EUROPA NOSTRA, 2004).

Principi nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanai un bagātināšanai paredz līdzsvara veidošanos starp izglītojamo nacionālās identitātes stiprināšanu un kultūru plurālisma izpratni, starpkultūru dialogu, kā arī saiknes veidošanos starp izglītojamā daudzveidīgajām identitātēm: individuālo, etnisko, lokālo, reģionālo, nacionālo un eiropeisko. Mantojuma izglītību autores saskata kā dinamisku procesu mūža garumā, kas nebeidzas ar izglītības iestādes atestāta iegūšanu.

4. Ieteikumi vispārizglītojošo un profesionālo izglītības iestāžu pedagogiem un vadītājiem mantojuma izglītības attīstības veicināšanā

Šajā nodaļā sniegtie ieteikumi ir paredzēti vispārizglītojošo un profesionālo iestāžu pedagogiem un vadītājiem nemateriālā kultūras mantojuma izglītības attīstības veicināšanai un tie ietver pedagoģiskos nosacījumus audzēkņu kultūrapziņas veicināšanai un viņu līdzdalībai nemateriālā kultūras mantojuma izziņāšanā un tālākā kopšanā. Pedagoģiskie nosacījumi ietver gan humānās vērtībās balstītas mācību vides nepieciešamību, gan formālās un neformālās izglītības iespēju izmantošanu mantojuma izglītības ieintegrešanā mācību un audzināšanas darbā, gan arī daudzveidīgu darba formu izmantošanu darbā ar bērniem un jauniešiem.

Mantojuma izglītība daudzās skolās saistās ar vēsturisku objektu apskati un muzeja apmeklēšanu. Skolotāji bieži integrē kultūras artefaktus (cilvēka darinājumus) mācību procesā skolēnu zinātkāres ierosināšanai, kā arī iesaista skolēnus pētniecībā. Kultūras mantojuma izglītība nav iekļauta mācību plānos kā atsevišķs mācību priekšmets, bet gan ir daudzu mācību priekšmetu neatņemama sastāvdaļa. Kultūras mantojuma daudzpusīgais saturs rod savu atspoguļojumu mantojuma izglītības praksē, kas bagātina vēstures, mākslas, ģeogrāfijas, kultūras antropoloģijas un informācijas tehnoloģiju mācīšanu. Daudzi pētnieki skata mantojuma izglītību kā integrētu mācību plāna sastāvdaļu ar starpdisciplināru raksturu. Kultūras mantojuma izglītība paver iespēju materiālo un nemateriālo arte-

faktu kā resursu izmantošanā skolēnu iepazīstināšanai ar vēsturi un kultūras mantojumu, tādējādi veidojot saikni starp pagātņi, tagadni un nākotni. Daudzi skolotāji uztver mantojuma izglītības tiešu saikni ar nacionālās un pasaules vēstures izziņāšanu, bet mazāk ar pētniecību un izziņas procesu kā tādu. Tas liek uzdot šādus jautājumus: Kādi ir iespējamie šķēršļi un iespējas pagātnes izziņāšanā? Kā mantojuma izglītība var sekmēt kopības garu izglītojamo vidū, vienlaicīgi respektējot atšķirīgo un daudzveidīgo?

Mantojuma izglītības apgūšana paredz iztēles un metaforiskās domāšanas iesaistišanu, iegremdēšanos pagātnes kultūras vērtību izziņāšanas procesā. Mantojuma izglītība audzēkņiem sniedz iespēju ar kultūras artefaktu palīdzību iztēloties pagātņi kā dzīvu un aizraujošu procesu noteiktā vēstures laika sprīdī. Iedarbinot vēsturisko empātiju kā komplicētu, bet aizraujošu vēstures rekonstruēšanas procesu, tiek restaurētas noteiktas vēsturiskas parādības un uzvedības modeļi konkrētā vēsturiskā kontekstā un laika posmā. Lielākais izaicinājums skolotājiem ir restaurēt pagātnes notikumu jēgu saiknē ar mūsdienām, saglabājot vēsturisko kontekstu. Skolēnu iesaistīšana pētniecisko projektu izstrādē iepriekš minēto mācību priekšmetu ietvaros rosina izglītojamo interesi par latviešu un pasaules kultūras mantojumu. Mantojuma izglītība palīdz veidot tiltu starp tagadni un pagātņi šādu dimensiju ietvaros: pastāvīgais un mainīgais, identitāte un atšķirīgais, abstraktais un konkrētais, tuvais un tālais, aktīvais un pasīvais. Tā kā skolēni meklē jēgu paši, viņi iesaistās zināšanu konstruēšanā mijiedarbībā ar kultūras artefaktiem. Skolēniem ir dažādi skatījumi viņu atšķirīgās sabiedriski kulturālās pieredzes, interešu un vērtību dēļ. Izglītojamo atšķirīgo kultūras mantojuma un vēstures skatījumu nosaka ģimenē iegūtā kultūras mantojuma izglītības pieredze.

Arī pieredze, ko izglītojamie gūst mācību procesā, var būt atšķirīga. Tas ir atkarīgs no viņu motivācijas un ieinteresētības mantojuma izglītības apgūvē. Daži izglītojamie veido personisku sasaisti ar to, kas tiek piedāvāts izglītības procesā, citi var arī šādu personisku sasaisti neveidot. Labvēlīgas un iztēli rosinošas mācību vides radīšana dažādu skatījumu un perspektīvu nodrošināšanai palīdz izglītojamiem kritiski izvērtēt dažādās perspektīvas un aktīvi līdzdarboties konstruktīvā diskusijā.

Mantojuma izglītība rada iespēju apgūt tautas kultūras mantojumu jēgpilnā veidā, kā arī rosina izglītojamo iztēli. Mantojuma izglītība ir uztverama kā nozīmīgs resurss skolēnu jēgpilnai pagātnes un tagadnes sasaistei. Pārvarot pagātnes statisko izpratni, mantojuma izglītība paver iespēju saskatīt dažādās pagātnes notikuma perspektīvas. Lielākais izaici-

nājums skolotājiem mantojuma izglītībā ir rast jēgpilnu līdzsvaru starp seniem vēsturiskiem notikumiem un mūsdienām. Tādējādi, ir jārada telpa pagātnes kultūras vērtību kontekstu rekonstrukcijai. Pagātnes notikumus var piedāvāt izglītojamo kritiskai izvērtēšanai, iekļaujot gan emocionālo, gan kognitīvo komponentu.

Lielākais izaicinājums mantojuma izglītībā ir mācību materiālu izveide, kuru pamatā jābūt dinamiskai pieejai šai izglītības jomai. Stāstam, ko skolotāji piedāvā izglītojamajiem, ir jābūt atvērtam, atspoguļojošam dažādas perspektīvas un balsis. Daudzu perspektīvu klātesamība mantojuma izglītībā ļauj izglītojamajiem reflektēt par savu pieredzi un interesēm. Iesaistot skolēnus personiskās jēgas konstruēšanas procesā, mēs palīdzam viņiem apzināties dažādus savas identitātes aspektus, kā arī pārvarēt stereotipiskos pieņēmumus. Mantojuma izglītības integrēšana audzināšanas procesā un neformālajā izglītībā, piemēram, apmeklējot muzejus, izstādes un kultūras pieminekļus, palīdzēs veidot saikni starp pagātni un tagadni, kā arī pavērs iespēju daudz perspektīvu iespējamībai.

Tādējādi mantojuma izglītība paredz:

- Izglītot vispārējo un profesionālo skolu audzēkņus par Latvijas nemateriālo kultūras mantojumu valsts ilgtspējīgas attīstības sekmēšanai un veicināt audzēkņu aktīvu iesaistīšanos Latvijas valsts kultūras procesos. Izmantot kultūras potenciālu audzēkņu izglītošanai uz humānām vērtībām balstītas zināšanu sabiedrības veidošanā.
- Stiprināt vispārīzglītojošo un profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu latvisko kultūrapziņu un radīt labvēlīgu vidi audzēkņu radošai līdzdalībai kultūras nemateriālā mantojuma izzināšanā, izkopšanā un tālāk nodošanā nākamajām paaudzēm. Nodrošināt audzēkņu vajadzībām atbilstošas kultūrizglītības apguves iespējas (LRKM, 2006).
- Saskatīt kultūras nemateriālā mantojuma potenciālu formālajā un neformālajā izglītībā, integrējot mācību programmās mantojuma izglītības aspektus, iesaistot audzēkņus pētnieciskajā darbībā, kā arī aktualizējot ārpusstundu programmas, iekļaujot nemateriālā kultūras mantojuma izzināšanā audzēkņus, viņu ģimenes un sabiedrību.
- Sekmēt pāreju no kultūras vērtības patērējoša audzēkņa uz radošu un kultūratbildīgu sabiedrības pilsoni, kurš spēs bagātināt kultūras mantojumu ar jaunradītām un jaunatklātām vērtībām. Nodrošināt audzēkņu līdzdalību kultūras mantojuma radīšanā, uzturēšanā un tālāk nodošanā, kā arī stimulēt aktīvai un radošai līdzdalībai kultūras produktu radīšanā (LMK, 2008).

- Saskaņā ar Valsts kultūrpolitikas vadlīnijās no 2006.–2015. gadam (LRKM, 2006) nosprausto stratēģisko virzienu stiprināt audzēkņu nacionālo identitāti Latvijas pilsoniskās sabiedrības attīstībai, kas balstīta nacionālās kultūras vērtībās un starpkultūru dialogā. Tas ietver sevī latviešu kultūras mantojuma apguvi un tālāku attīstīšanu, sekmējot audzēkņu iesaistīšanos tautas tradīciju saglabāšanas pasākumos, kā arī radot labvēlīgu vidi audzēkņu radošā potenciāla stimulēšanai kultūras vērtību jaunradišanā.
- Veicināt nemateriālā kultūras mantojuma nozīmīguma izpratni caur izglītību, integrējot nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanas nozīmīgumu un aktualitāti formālās un neformālās izglītības programmās un pētniecībā.
- Sekmēt kultūru daudzveidības vērtības pozitīvu izpratni un to integrēšanu mācību plānos, izglītības programmās un skolotāju tālākizglītībā. Izmantot mūsdienīgas pedagoģiskās pieejas un metodes kultūras mantojuma nodošanai jaunākajām paaudzēm.
- Kultūras apguves un saglabāšanas darbā ir jāiesaista ne tikai vispārējo un profesionālo izglītības iestāžu audzēkņi, bet arī nevalstiskās un sabiedriskās organizācijas, pētniecības un valsts institūcijas, kā arī neformālās izglītības sektors: jauniešu folkloras grupas, novadpētniecības pulciņi un muzeji, kuros tiek pētīts un apgūts kultūras mantojums (UNESCO, 2008).

Šie ieteikumi vispārīzglītojošo un profesionālo izglītības iestāžu pedagogiem un vadītājiem mantojuma izglītības attīstības veicināšanā paredz daudzveidīgu formālās un neformālās izglītības formu izmantošanu, nevalstisko un sabiedrisko organizāciju, pētniecības un valsts institūciju iesaistīšanu mantojuma izglītības apgūvē, bagātināšanā un jaunradē, kā arī daudzveidīgu pedagoģisko stratēģiju izvēli nemateriālā mantojuma apgūvē.

5. Praktiskas nodarbības mantojuma izglītības jomā

Tālāk sniegsim norādes nodarbībām, kuras iespējams realizēt skolā un ārpus tās, lai veicinātu skolēnu izpratni par kultūras mantojumu, veidotu viņu attieksmes, vērtības un nodrošinātu iespējas personīgai iesaistei kultūras mantojuma saglabāšanā. Ieskatu sāksim ar dažiem padomiem kultūras mantojuma vietu un muzeju apmeklējumiem, kuru ietvaros var

organizēt daudzveidīgas aktivitātes dažāda vecuma skolēniem. Tam sekos nodarbības mantojuma izglītības jomā, kuras var organizēt dažādos mācību priekšmetos.

Kultūras mantojuma vietu un muzeju apmeklējumi

Sagatavošanās vizītei:

- 1) Pirms ekskursijas skolotājam pašam ieteicams apmeklēt muzeju vai kultūrvēsturisko objektu.
- 2) Sagatavojiet aptaujas lapu, lai izzinātu audzēkņu sākotnējās zināšanas un attieksmi pret aplūkojamo objektu vai kultūrvēsturisko vietu.
- 3) Izskaidrojiet audzēkņiem, kas būs jāpēta, apmeklējot kultūrvēsturiskās nozīmes objektu vai muzeju.

Vizītes norise:

Sagatavot aptaujas vai uzdevumus, kuri tiks veikti muzeja vai kultūrvēsturiskās vietas apmeklējuma laikā.

Pēc vizītes veicamās aktivitātes:

- 1) Apspriediet ar audzēkņiem viņu iespaidus: kas viņus uzrunāja visvairāk, kas viņiem patika vislabāk.
- 2) Aiciniet audzēkņus izstrādāt priekšlikumus tūrisma menedžmentam konkrētā muzeja, objekta vai kultūrvēsturiskās vietas apskatei, lai nodrošinātu kultūrvēsturiskā objekta saglabāšanu nākamajām paaudzēm.
- 3) Piedāvājiet audzēkņiem uzzīmēt vai nofotografēt to apskates objektu, kas viņus ir uzrunājis visvairāk, un pēc kultūrvēsturiskā objekta vizītes iesaistiet audzēkņus fotogrāfiju un zīmējumu izstādes sarīkošanā par redzēto.
- 4) Aiciniet audzēkņus pašus izvēlēties nākamo apskates objektu vai muzeju.

Tālāk sekos divas darba lapas, kuras var izmantot saistībā ar kultūrvēsturiskās nozīmes objekta vai vietas apskati. Darba lapas ir izstrādātas, balstoties uz grāmatas *World Heritage in Young Hands. To Know Cherish and Act. An Educational Resource Kit for Teachers* materiāliem (2000, 25. lpp).

Darba lapa Nr. 1. Kultūrvēsturiskās nozīmes objekta/vietas apmeklējums

Darba lapu ir ieteicams aizpildīt pirms apmeklējuma, tā laikā un pēc apmeklējuma.

Objekta nosaukums:

Audzēkņa, kas veicis novērojumu, vārds, uzvārds:

Objekta apmeklēšanas datums:

Uzdevums pirms apmeklējuma:

Uzraksti, ko tu sagaidi ieraudzīt un atklāt apmeklējuma laikā.

Uzdevumi pēc apmeklējuma:

- Uzzīmē, kas kultūrvēsturiskā objekta apmeklējuma laikā tevi ir uzrunājis, kas tev šķita visspilgtākais.
- Apraksti faktus un detaļas, ko tu uzzināji apmeklējuma laikā. Apraksti savas sajūtas apmeklējuma laikā. Apraksti to, kas ir atstājis uz tevi vislielāko iespaidu.

Skaņas

Smaržas

Redzētais

Cits

Darba lapa Nr. 2. Redzētais un izjustais muzeja apmeklējuma laikā

Izvēlies objektu, kuru tu pētīsi rūpīgāk un fiksē savus vērojumus rezultātus tabulā.

Apskates objekta aspekti, kurus tu analizēsi	Jautājumi	Novērotais	Tālāk pētāmais
Izvēlētā objekta ārējo pazīmju raksturojums	Kādā krāsā ir pētāmais objekts? Kāda ir tā smarža? No kā tas ir izgatavots? Vai tas ir uzlabots? Vai tas ir nolietots?		
Veidojums/konstrukcija	Vai tas ir roku darbs? Vai tas ir gabaldarbs vai ir veidots no detaļām?		

Darba lapas Nr. 2 turpinājumu skat. nākamajā lpp.

Darba lapa Nr. 2 turpinājums

Apskates objekta aspekti, kurus tu analizēsi	Jautājumi	Novērotais	Tālāk pētāmais
Funkcijas	Kādam nolūkam objekts ir paredzēts? Vai tā izmantošanas nolūks ir mainījies vēstures gaitā?		
Dizains	Vai objekts tika izmantots tai funkcijai, kāda sākotnēji tam ir paredzēta? Vai tev patīk izpētes objekta dizains? Kā tu mainītu objekta dizainu?		
Vērtība	Kāda ir pētāmā objekta vērtība: – cilvēkiem, kuri to izmantoja; – cilvēkiem, kuri to izgudroja; – cilvēkiem, kuri to saglabāja tev.		

Nodarbības materiālā un nemateriālā kultūras mantojuma jomā

Tālāk sniegsim detalizētu izklāstu nodarbībām dažādos mācību priekšmetos, kuras varētu veicināt skolēnu izpratni par materiālo un nemateriālo kultūras mantojumu, tā saglabāšanas nepieciešamību un iespējām. Nodarbības ir adaptētas pēc grāmatas *World Heritage in Young Hands. To Know Cherish and Act. An Educational Resource Kit for Teachers* (2002) materiāliem. Pie nodarbības nosaukuma norādīta grāmatas lappuse, kurā atrodams šīs nodarbības oriģinālais variants.

Latvijas mantojuma viktorīna (20. lpp.)

Mērķis: noskaidrot skolēnu zināšanas par Latvijas kultūras mantojuma vietām un veicināt viņu interesi par šo vietu saglabāšanu.

Mācību metode: vingrinājums.

Darbības vieta: klase.

Nodarbības ilgums: viena mācību stunda.

Priekšmets: ģeogrāfija, sociālās zinības.

Materiāli: fotogrāfijas ar Latvijas kultūras mantojuma vietām, Latvijas kultūras mantojuma vietu saraksts un šo vietu īsi apraksti.

Nodarbības gaita:

Skolotājs/a paskaidro skolēniem, ka vēlas iesaistīt viņus interesantā aktivitātē – Latvijas mantojuma viktorīnā. Skolotājs/a lūdz skolēniem izveidot numerāciju, piemēram, no 1 līdz 10 (tik, cik ir sagatavots fotogrāfiju). Kad skolotājs/a rādīs skolēniem attiecīgās kultūras mantojuma vietas fotogrāfiju, skolēniem būs blakus kārtas numuram jāuzraksta šīs vietas nosaukums. Ja skolēns nav pārliecināts par precīzu vietas nosaukumu, viņš var uzrakstīt pilsētu vai Latvijas novadu/pagastu, kurā atrodas fotogrāfijā redzamā vieta. Skolotājs/a vienu pēc otras parāda sagatavotās fotogrāfijas un dod laiku, lai skolēni varētu atzīmēt vietas nosaukumu.

Pēc tam, kad skolotājs/a ir parādījis skolēniem visas fotogrāfijas, skolēnus lūdz apmainīties ar saviem nosaukumu sarakstiem ar blakus-sēdētāju un izvērtēt šos sarakstus, piešķirot vienu punktu par, viņuprāt, pareizu atbildi un puspunktu par pareizu pilsētu vai novadu/pagastu.

Nodarbības noslēgumā tiek summēti punkti, pārbaudīta skolēnu sniegto vietu nosaukumu pareizība, apspriests šo vietu pašreizējais stāvoklis, nepieciešamība pēc aizsardzības pasākumiem utt. Skolēni, kas ir apmeklējuši kādu/kādas no šīm vietām, var dalīties iespaidos ar saviem klasesbiedriem.

Mantojuma nozīme (41. lpp.)

Mērķis: radīt skolēnos izpratni par kultūras mantojuma daudzveidību un nozīmi.

Mācību metode: vingrinājums.

Darbības vieta: klase.

Nodarbības ilgums: viena mācību stunda.

Priekšmets: ģeogrāfija, sociālās zinības, vēsture, literatūra, kulturoloģija, audzināšanas stunda.

Materiāli: kultūras artefakti, materiālā kultūras mantojuma piemēri fotogrāfijās.

Nodarbības gaita:

Skolotājs/a atnes un demonstrē skolēniem kādu savu no iepriekšējām paaudzēm mantotu vērtīgu senlietu. Tiek izvirzīti jautājumi diskusijai:

Kas ir artefakts? Kāda ir tā nozīme tev un nākamajām paaudzēm? Vai šo artefaktu nepieciešams saglabāt un nodot nākamajām paaudzēm?

Skolotājs/a lūdz skolēniem atnest uz nākamo stundu kādu lietu, kurai ir kultūrvēsturiska vērtība un kura būtu saglabājama un nododama nākamajām paaudzēm.

Skolotājs/a informē skolēnus, ka UNESCO 1970. gada 14. novembrī ir parakstīta Konvencija par aizliegumu izvest un ievest kultūrvēsturiskus objektus (*The Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property*).

Skolotājs/a informē skolēnus par materiālo kultūras mantojumu un parāda materiālā kultūras mantojuma piemērus fotogrāfijās (arhitektūras pieminekļi, aizsargājamie dabas parki un ainavas).

Skolotājs/a lūdz skolēnus padomāt par dabas ainavām, kuras ir jāsa-
glabā nākamajām paaudzēm.

Mantojuma definēšana un saglabāšana (46. lpp.)

Mērķis: noskaidrot skolēnu zināšanas par pasaules kultūras mantojuma vietām (pasaules brīnumiem).

Mācību metode: vingrinājums.

Darbības vieta: klase.

Nodarbības ilgums: viena mācību stunda.

Priekšmets: ģeogrāfija, sociālās zinības, dabaszinības, audzināšanas stunda.

Materiāli: fotogrāfijas ar pasaules kultūras mantojuma vietām (pasaules brīnumiem), pasaules kultūras mantojuma vietu (pasaules brīnumu) saraksts un šo vietu īsi apraksti un attēli.

Nodarbības gaita:

Skolēni tiek sadalīti grupās, un skolotājs/a viņus aicina nosaukt (atsaukt atmiņā) septiņus pasaules brīnumus. Pēc tam skolotāja prezentē vizuālu un aprakstošu informāciju par septiņiem pasaules brīnumiem un dod iespēju skolēniem salīdzināt to ar savu sarakstu.

Aleksandrijas bāka (284.–246. g.p.m.ē., Aleksandrija, Ēģipte). Pēc Gīzas piramidām tā bija otrā augstākā celtne senajā pasaulē. Tā atradās Farosas salas austrumu daļā pie Aleksandrijas ostas. Bākas augstums bija 115–120 metri, bet tā tika nopostīta zemestrīcē.

Heopsa piramīda (ap 2560. g.p.m.ē.). Senākais un vienīgais no senās pasaules brīnumiem, kas vēl joprojām nav sagruvis.

Mausola mauzolejs Halikarnāsā (ap 350. g.p.m.ē., Turcija). Monumentāla celtne, kas lielumā un varenībā pārspēja visas citas tā laika

kapenes. Tā bija ap 45 m augsta un aizņēma vairāk nekā 1216 m² lielu platību. Valdnieks bija iecerējis uzbūvēt tik grandiozu kapeni, kas būtu gan kā atdusas vieta, gan templis, kur viņu pēc nāves varētu godināt kā dievu. Pateicoties Mausola neparastās vēlmes tik veiksmīgam piepildījumam, vēlāk visas šādas arhitektoniski svinīgas, monumentālas, greznas kapenes sāka dēvēt par mauzolejiem.

Semiramīdas (Babilonas) gaisa dārzi (ap 2551.–2472. g.p.m.ē., Gīza, Ēģipte). Valdniekam Nebukadnecaram bija sieva – Semiramīda, kuru valdnieks atveda no Persijas. Valdnieks lielāko daļu laika pavadīja karagājienos, bet Semiramīda skuma mājās viena. Vēlēdamies remdēt savas sievas ilgas, Nebukadnecars nolēma uzdāvināt viņai veselu oāzi.

Zeva statuja Olimpījā (ap 430. g.p.m.ē., Olimpīja, Grieķija). Zeva statuju radīja ievērojamākais sava laika grieķu tēlnieks Fīdijs. Viņš izveidoja 13 m augstu ziloņkaula un zelta statuju, ko novietoja uz 1 m augstas marmora pamatnes. Grieķiem Zevs bija visu dievu valdnieks jeb Dievu Dievs, kā arī debesu un pērkona dievs. Visvarenākais no visiem, kas meta zibens bultas uz ienaidniekiem un tiem, kuri to bija pelnījuši. Grieķi pret šo dievību izturējās ar ļoti lielu cieņu.

Rodas koloss (292.–280. g.p.m.ē.). Tas tika celts kā ziedojums Rodas salas aizbildnim Saules dievam Hēlijam pateicībā par pilsētas izglābšanu no aplenkuma, ko 305. g.p.m.ē. vadīja Sīrijas valdnieks Dēmetrijs Poliorkets. Statuja bija veidota no dzelzs konstrukcijām, akmens un bronzas plāksnēm un gājusi bojā zemestrīcē, nolūstot statujai ceļgalu augstumā. Vēlāk, kad Rodu iekaroja arābi, viņi atlikušās drupas pārdeva pārkausēšanai.

Artemīdas templis (5. gs.p.m.ē., Efesa, Turcija). Lielākais grieķu templis tika iekļauts septiņu pasaules brīnumu sarakstā tā lieliskās arhitektūras un milzīgo izmēru dēļ. Artemīdas templis bija grieķu templis, kas tika veltīts medību un šķīstības dievītei Artemīdai. Tas atradās Efesā, mūsdienu Turcijas teritorijā.

Izmantotie internetavoti:

<http://manalapa.1w.lv/1155-7-pasaules-brinumumi/>

<http://spoki.tvnet.lv/vesture/Septini-pasaules-brinumumi/278735>

<http://ilustretajuniorem.wordpress.com/2010/01/15/7-pasaules-brinumumi/>

Skolotāja/s lūdz identificēt attēlos pasaules mēroga brīnumus, parakstot zem attēla to nosaukumu.

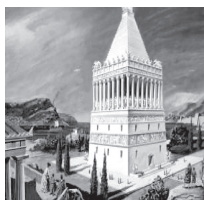
1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

Attēli:

1. Heopsa piramīda
2. Semiramīdas (Babilonas) gaisa dārzi
3. Artemīdas templis
4. Mausola mauzolejs Halikarnāsā
5. Rodas koloss
6. Aleksandrijas bāka
7. Zeva statuja Olimpijā

Avots:

<http://ilustretajunioriem.wordpress.com/2010/01/15/7-pasaules-brinumi/>

Skolotājs/a sadala skolēnus grupās pa četri un lūdz sastādīt savu septiņu “pasaules brīnumu” sarakstu, ko ir vērts apskatīt Latvijā. Vēlams izvēlēties objektus ar kultūrvēsturiska objekta nozīmi un vērtību, kā arī pamatot savu izvēli.

Skolotājs/a lūdz sastādīt kritērijus, kas nosaka un pamato kultūras objekta vērtību un nepieciešamību to aizsargāt.

Skolotājs/a sadala skolēnus grupās un lūdz nosaukt Latvijas kultūrvēsturiskos objektus, kas ir iekļaujami UNESCO kultūras mantojuma sarakstā.

Pēc skolēnu prezentācijas skolotājs/a iepazīstina skolēnus ar UNESCO kultūras mantojumā jau iekļautajiem Latvijas kultūrvēsturiskajiem objektiem un sniedz to detalizētu aprakstu.

UNESCO kultūras mantojumā jau iekļautie Latvijas materiālā un nemateriālā kultūras mantojuma objekti:

Krišjāņa Barona vāktais un rokrakstā fiksētais tautas dziesmu krājums “Dainu skapis” (iekļauts 2001. gadā).

Krišjāņa Barona sakārtotais manuskriptu kopums, kas atrodas paša redaktora projektētajā skapī. Tautasdziesmu apkopošanas darbs tika uzsākts 1868. gadā, lai atainotu latviešu kultūras vērtības. UNESCO programmas “Pasaules atmiņa” starptautiskajā reģistrā 2001. gadā tika iekļauts Dainu skapis, īpaši izceļot tā unikālo saturu un tā saikni ar vēl joprojām dzīvajām nemateriālā kultūras mantojuma tradīcijām Latvijā. 2006. gadā tika izveidota Dainu skapja virtuālā versija www.dainuskapis.lv, padarot šo mantojumu apskatāmu un izmantojamu visā pasaulē.

Dokumentārā mantojuma kopums par Baltijas Ceļa organizēšanu un norisi – “Baltijas Ceļš” (iekļauts 2009. gadā).

Cilvēku ķēde trīs valstu vienotiem centieniem pēc brīvības. 1989. gada 23. augustā trīs nācijas pie Baltijas jūras pārsteidza visu pasauli, sadodoties rokās un kopīgi pieprasot Baltijas valstu neatkarības atjaunošanu. Vairāk nekā miljons cilvēku sadevās rokās, izveidojot 600 km garu ķēdi, radot vienotību trīs valstu centienos pēc brīvības.

Eduarda Krauca fotonegatīvu uz stikla pamatnes kolekcija. Ķeguma spēkstacijas celtniecības gaita 1936.–1940.g. (iekļauts 2009. gadā). Ķeguma spēkstacijai ir izcila nozīme Latvijas valsts vēsturē tās pirmajā periodā (1918.–1940.) gan kā vērienīgākajai inženiertehniskajai būvei, gan kā valsts un tautas pašapziņas simbolam, kas ataino Latvijas speciālistu varēšanu sarežģītu tehnisko jautājumu risināšanā, kā arī spilgtam piemēram starptautiskajai sadarbībai. Ķeguma spēkstacija ir Latvijas vienotas energosistēmas un Latvenergo koncerna izveides sākums, kā arī sākums straujai tautsaimniecības attīstībai, Latvijas novadu elektrificēšanai un iedzīvotāju labklājības līmeņa nodrošināšanai. Ķeguma spēkstacija ir Latvijas vēstures 20. gadsimta zīme un vērtība gan industriālā, gan sabiedrības sociālajā un labklājības jomā.

Tradicionālo prasmju un dzīvesveida dokumentēšana Pieminēkļu valdes 1924.–1932. gada ekspedīciju fotonegatīvos (iekļauta 2013. gadā).

802 fotonegatīvu stikla paletes. Vienīgais autentiskais liecību kopums, kas atspoguļo vizuālo dokumentāciju par latviešu tradicionālo dzīvesveidu 20. gs. 20.–30. gados. Tie atspoguļo Latvijas nacionālā dzīvesveida izpausmes. Dokumentu kolekcijas nozīmīgumu raksturo tā izmantošana praktiski visos Latvijas etnogrāfiska rakstura pētījumos un populārajos

izdevumos, kas veltīti 20. gadsimta pirmajai pusei, kā arī pašas dokumentētās liecības.

Raiņa un Aspazijas sarakste, 1894.–1929. g. (iekļauta 2009. gadā).

Raiņa un Aspazijas savstarpējā sarakste aptver 35 gadus abu dzejnieku radošajā mūžā. To veido 2499 vēstules latviešu, krievu un vācu valodā: 1154 Aspazijas vēstules Rainim un 1345 Raiņa vēstules Aspazijai. Šī divu pasaules mēroga radošo personību sarakste ir neaizstājams un nepārvērtējams avots Latvijas kultūras un vēstures kontekstā un pētnieciskajā perspektīvā.

Sibīrijā rakstītās vēstules uz bērza tāss (iekļautas 2009. gadā).

Vēstules, kas ir rakstītas Sibīrijā ieslodzījuma vai spaidu darbu no-metnēs, laikā no 1941.–1956. gadam saviem tuviniekiem. Vēstules kā apsūdzība padomju režīmam. Tajās spilgti izpaužas nācijas mentalitāte: ticība labajam, rūpes par tuviniekiem, cerība izdzīvot un atgriezties no trimdas. Fotonegatīvi ataino zudušu kultūrrealitāti, veidojot kvalitatīvu, objektīvu un ļoti nozīmīgu vizuālo izziņas avotu, kas var sekmēt arī tā laika Latvijas vēstures interpretāciju.

Rīgas vēsturiskais centrs (iekļauts 1997. gadā).

Viduslaiku pilsētībūvniecības struktūra, jūgendstila arhitektūra, kurai līdzīgas nav citviet pasaulē, kā arī 19. gs. koka arhitektūra. 2003. gadā ir pieņemts Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un aizsardzības likums. UNESCO Latvijas Nacionālā komisija vairāk kā desmit gadu garumā ir piedalījusies un turpina piedalīties Rīgas vēsturiskā centra aizsardzības jautājumu risināšanā, tai skaitā Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas padomes ietvaros.

Kuldīgas vecpilsēta Ventas senlejā (iekļauta 2011. gadā).

Izcils paraugs cilvēka un dabas radītai kultūrainavai Ventas senlejā. Pilsētas vēsturiskā apbūve un daba veido neatkārtojamu vienotu ansambli, kādam līdzīga nav ne vien Latvijā, bet arī cituviet Eiropā. Vēsturiski Ventas upe un Ventas ūdenskritums ir ieņēmuši nozīmīgu lomu Kuldīgas pilsētas attīstībā. Pasaules mantojumā iekļauti objekti, kuri ģeogrāfiski ir saistīti ar Ventas ieleju: Kuldīgas vecpilsēta, Kuldīgas pils uzkalns, Kuldīgas pils un Ventas kanāls.

Daugavas loki (iekļauti 2011. gadā).

Daugavas upes senleja ar tai raksturīgajiem lokiem, kas ir veidojušies pirms 15 000 gadu. Labvēlīga dzīves vide retām augu un dzīvnieku sugām. Dabas parks izvietojies Daugavas ielejā posmā no Krāslavas rietumu

robežas līdz Naujenei 120 km² platībā. Dibināts 1990. gadā, lai saglabātu unikālo un savdabīgo Daugavas vidusteces senielejas ainavu, tās vērtīgos dabas kompleksus, augu un dzīvnieku sugu bioloģisko daudzveidību, kā arī kultūrvēsturiskos pieminekļus.

Baltijas Dziesmu un deju svētku tradīcija (iekļauta 2003. gadā).

Cilvēces mutvārdu un nemateriālā kultūras mantojuma meistardarbs. Nozīmīgs nacionālās identitātes simbols. Dziesmu un deju svētki ir Baltijas valstu raksturīgākā un vienojošākā kultūras tradīcija. Svētki balstās *a capella* dziedāšanas tradīcijās, ar laiku attīstoties par multidisciplināru pasākumu, kas aptver dažādus mākslas žanus un izpausmes veidus. Šī tradīcija Eiropā saglabājusies un attīstījusies vienīgi Baltijas valstīs, ar laiku kļūstot par nozīmīgu nacionālās identitātes simbolu. Tā ir viena no galvenajām Baltijas valstu kultūras mantojuma un kultūras izpausmes formām un nozīmīgākais Latvijas kultūras identitātes apliecinājums 21. gadsimtā.

Suitu kultūrtelpa (iekļauta 2009. gadā).

Kurzemē suitu kopienu raksturo sievu burdona dziedāšana, bagātas kāzu tradīcijas, spilgti tautas tērpi, suitiem raksturīgais dialekts un gads-kārtu ieražas. Suiti ir neliela katoļu kopiena luterticīgajā Kurzemē. Suitu kultūrtelpa aizņem 400 km² lielu teritoriju Kurzemes ZR daļā, ko veido Alsungas novads, Jūrkalnes pagasts (Ventspils novads) un Gudenieku pagasts (Kuldīgas novads). Šajā teritorijā, pateicoties katoļu baznīcas spēcīgai ietekmei un latviešu, lībiešu, poļu un vācu kultūru mijiedarbībai, izveidojusies un saglabājusies neparasta kultūrvide un identitāte.

Izmantotie interneta resursi:

<http://www.atmina.unesco.lv/page/34>

http://www.daba.gov.lv/upload/File/DAPi_apstiprin/DP_Daugavas_loki-10.pdf

http://www.rdpad.lv/apkaimes/Apkaimju_vestur_apraksts.pdf

<http://www.atmina.unesco.lv/page/33>

<http://www.atmina.unesco.lv/page/340>

http://www.atmina.unesco.lv/page/Sibirijas_vestules

http://www.atmina.unesco.lv/page/Rainis_Aspazija_sarakste

http://www.atmina.unesco.lv/page/Baltijas_cels

Latvijas kultūras un dabas vietu izvirzīšana UNESCO kultūrvēsturisko objektu mantojuma nominācijai (66. lpp.)

Mērķis: izprast kultūras mantojuma objektu nominēšanas procedūru, nosacījumus un kritērijus. Latvijas materiālā/nemateriālā kultūras objekta/kultūrvēsturiskās vietas apzināšana, izvirzot to UNESCO kultūrvēsturiskā mantojuma nominācijai.

Mācību metode: vingrinājums.

Darbības vieta: klase.

Nodarbības ilgums: viena mācību stunda.

Priekšmets: ģeogrāfija, sociālās zinības, dabaszinības, audzināšanas stunda.

Materiāli: Latvijas kultūrvēsturisko un dabas vietu attēli.

Nodarbības gaita:

Skolēni tiek sadalīti trīs grupās. Darbs grupās: visām grupām tiek dots uzdevums izvēlēties vienu kultūrvēsturisku vietu/objektu Latvijā un izvirzīt to UNESCO kultūrvēsturiskā mantojuma nominācijai, pamatot savu izvēli un prezentēt to pārējām grupām. Pārējās grupas uzmanīgi noklausās katras grupas piedāvātās un pamatotās nominācijas un izvērtē nominācijas pēc pašu sastādītajiem kritērijiem.

Darba lapa Nr. 1. Latvijas kultūrvēsturiskā objekta, kultūrvēsturiskās vietas apzināšana, izvirzot to UNESCO kultūrvēsturiskā mantojuma nominācijai

- 1) Valsts, kas izvirza UNESCO mantojuma nominācijai kultūrvēsturisku objektu.
- 2) Dalībnieka vārds, kas izvirza kultūrvēsturisko objektu/vietu UNESCO materiālā vai nemateriālā kultūras mantojuma nominācijai.
- 3) Pieteikšanas datums.
- 4) Objekta ģeogrāfiskais izvietojums.
- 5) Materiālā/nemateriālā kultūras objekta/kultūrvēsturiskās vietas apraksts.
- 6) Materiālā/nemateriālā kultūras objekta/kultūrvēsturiskās vietas izvēles nozīmīguma pamatojums.
- 7) Materiālā/nemateriālā kultūras objekta/kultūrvēsturiskās vietas aizsardzības nepieciešamības pamatojums.

Darba lapa Nr. 2. Nominācijai izvirzītā UNESCO kultūrvēsturiskā objekta/kultūrvēsturiskās ainavas izvērtēšanas kritēriji:

- Vai materiālajam/nemateriālajam kultūras objektam/kultūrvēsturiskai vietai ir vietējā un starptautiskā kultūrvēsturiskā mantojuma vērtība un nozīmīgums?
- Vai materiālais/nemateriālais kultūras artefakts/kultūrvēsturiskā vieta/ainava ir labi saglabājusies?
- Vai valsts patreiz nodrošina kultūrvēsturiskā mantojuma nozīmes objekta/ainavas aizsardzību?
- Vai valsts nodrošinās materiālā/nemateriālā kultūras objekta/kultūrvēsturiskās ainavas turpmāku aizsardzību?
- Vai Latvijas iedzīvotāji saskata šīs materiālās/nemateriālās kultūras objekta/kultūrvēsturiskās ainavas nozīmīgumu nominācijas izvirzīšanai UNESCO aizsargājamo kultūrvēsturisko objektu sarakstam?

Radioprogramma par kultūras mantojumu (79. lpp.)

Mērķis: attīstīt skolēnu komunikatīvās un argumentētas spriešanas prasmes, debatējot par kultūrvēsturiskā objekta/vietas iekļaušanu vai neiekļaušanu UNESCO aizsargājamo objektu sarakstā.

Mācību metode: vingrinājums.

Darbības vieta: klase.

Nodarbības ilgums: viena mācību stunda.

Priekšmets: ģeogrāfija, sociālās zinības, vēsture, literatūra, svešvalodas, audzināšanas stunda.

Materiāli: pasaules kultūrvēsturisko objektu apraksti un attēli.

Nodarbības gaita:

Skolēni tiek sadalīti grupās, skolotājs piedāvā dažādu Latvijas materiālās/nemateriālās kultūras objektu un kultūrvēsturisko ainavu sarakstu. Katra grupa izvēlas aizstāvēt viena izvēlēta objekta vai ainavas iekļaušanu UNESCO kultūras mantojuma sarakstā. Skolotājs/a rosina skolēnu grupas sagatavot argumentētu uzstāšanos radioprogrammā, pamatojot izvēlēta objekta vai ainavas iekļaušanu UNESCO kultūras mantojuma sarakstā. Kamēr viena grupa argumentē savu viedokli, pārējās grupas sagatavo jautājumus un pretargumentus, kas ir jāizvērtē, lai izvēlēto objektu iekļautu sarakstā. Pirmā grupa mēģina argumentēti pamatot savu viedokli vai arī

piekrīt argumentiem pret iekļaušanu, ja tie ir izrādījušies spēcīgāki. Nodarbības gaitā uzstājas visas grupas, noslēgumā tiek noskaidrots, kuru grupu priekšlikumi ir saņēmuši pietiekamu atbalstu pamatojumu un argumentu veidā, lai tiktu iekļauti UNESCO kultūras mantojuma sarakstā.

Arhitektūras stili kā kultūras identitātes izpausmes (91. lpp.)

Mērķis: veicināt skolēnu izpratni par arhitektūras stiliem kā kultūras identitātes izpausmēm.

Mācību metode: vingrinājums.

Darbības vieta: klase.

Nodarbības ilgums: viena mācību stunda.

Priekšmets: ģeogrāfija, sociālās zinības, māksla, literatūra, audzināšanas stunda.

Materiāli: A4 formāta papīra lapas, dažādu arhitektūras stilu ēku, monumentālo ēku un arhitektūras pieminekļu fotogrāfijas.

Nodarbības gaita:

Skolēnus iepazīstina ar dažādiem arhitektūras stiliem, arhitektūras pieminekļiem, monumentālām ēkām dažādās Latvijas vietās.

Skolēniem tiek dots uzdevums uzrakstīt eseju par Latvijas nozīmīgajām monumentālajām ēkām un arhitektūras pieminekļiem. Skolēni tiek aicināti meklēt saikni starp latviešu kultūru un ēku dizainu, arhitektūru, atbildēt uz jautājumu, vai kultūras identitāte atspoguļo veidu un vietu, kur tiek būvētas ēkas un no kāda materiāla tās tiek būvētas.

Pieņemama un nepieņemama tūristu uzvedība (114. lpp.)

Mērķis: noskaidrot skolēnu zināšanas par tūristu pieņemamu/nepieņemamu uzvedību, apmeklējot kultūras mantojuma objektus.

Mācību metode: vingrinājums.

Darbības vieta: klase.

Nodarbības ilgums: viena mācību stunda.

Priekšmets: ģeogrāfija, sociālās zinības, vēsture, audzināšanas stunda.

Materiāli: pasaules (vai Latvijas) mantojuma objektu saraksts, atrašanās vietas, fotogrāfijas.

Nodarbības gaita:

Skolotājs/a sadala skolēnus grupās pa četriem dalībniekiem. Katrai grupai tiek piedāvāts viena pasaules (vai Latvijas) kultūras mantojuma

objekta apraksts, atrašanās vieta un fotogrāfijas. Skolēniem tiek dots uzdevums izveidot tūrisma maršrutu ar vairākiem uzdevumiem, kurus veikt saistībā ar izvēlēto kultūrvēsturisko objektu, dabas ainavu, parku, kā arī izstrādāt pieņemamas/nepieņemamas uzvedības noteikumus tūristiem konkrētajā objektā. Katra grupa prezentē savu maršrutu un tūristu uzvedības noteikumus.

Kultūrvēsturisko dabas objektu aizsardzība (131. lpp.)

Mērķis: iemācīties saskatīt vides faktoru saikni ar dabas objektu apdraudētību.

Mācību metode: vingrinājums.

Darbības vieta: klase, mājas, bibliotēka.

Nodarbības ilgums: viena mācību stunda.

Priekšmets: ģeogrāfija, sociālās zinības, dabaszinības.

Materiāli: fotogrāfijas ar Latvijas kultūras mantojuma vietām, Latvijas UNESCO kultūras mantojuma sarakstā iekļauto kultūrvēsturisko dabas objektu saraksts un vietu īsi apraksti.

Nodarbības gaita:

Skolotājs/a ievada nodarbību, norādot uz dabas objektu apdraudētību, kuru izsauc dažādi negatīvi vides faktori. Ievadam seko divi uzdevumi skolēniem:

- Skolēnus (individuāli, pāros vai grupās) lūdz noteikt galvenos vides faktoros, kas var apdraudēt kultūras mantojuma un dabas objektus, un lūdz izpētīt plašsaziņas līdzekļos sniegto informāciju par to, kā šos jautājumus risina dažādu valstu valdības, pašvaldības un nevalstiskās organizācijas.
- Skolotājs/a lūdz veikt nelielu pētījumu un identificēt UNESCO kultūras mantojuma sarakstā iekļautos kultūrvēsturiskos dabas objektus. Skolēni individuāli, pāros vai grupās izvēlas pa vienam Latvijas kultūrvēsturiskam dabas objektam un ievāc informāciju par tos apdraudošiem vides faktoriem.
- Pēc izpētes veikšanas skolēni klasē prezentē pirmā un otrā uzdevuma rezultātus un diskutē par vides faktoru ietekmi uz kultūrvēsturiskajiem dabas objektiem, kā arī to aizsardzības iespējām.

Kultūras mantojuma aizsardzība (92. lpp.)

Mērķis: attīstīt prasmi aizstāvēt savu viedokli un apzināties kultūras mantojuma aizsardzības nepieciešamību.

Mācību metode: Lomu spēle.

Darbības vieta: klase.

Nodarbības ilgums: viena mācību stunda.

Priekšmets: ģeogrāfija, sociālās zinības, dabaszinības, audzināšanas stunda.

Materiāli: baltas papīra lapas.

Lomu spēles gaita:

Skolēniem tiek piedāvāts izspēlēt lomu spēli par sekojošu hipotētisku situāciju: pilsētas pašvaldība nolemj modernizēt vecpilsētas centru, ierīkojot modernu kanalizācijas sistēmu. Pilsētas centrā ir daudz vecu māju, kuras plāno modernizēt, tādējādi izjaucot pilsētas ainavu. Daži domes pārstāvji atbalsta modernizācijas darbus, daudzi citi uzstāj, ka senās ēkas būtu jāsauglabā.

Lomu spēles norisei skolēni tiek sadalīti šādās grupās:

- Domes pārstāvji, kas atbalsta modernizācijas plānu;
- Domes pārstāvji, kas neatbalsta modernizācijas plānu;
- Pilsētas iedzīvotāju pārstāvji;
- Eksperti (arhitekti);
- Plašsaziņas līdzekļu pārstāvji.

Tiek nozīmēts lomu spēles vadītājs/moderators. Pēc lomu spēles diskutē par pasaules un Latvijas kultūrvēsturiskās nozīmes objektiem un to saglabāšanas nepieciešamību.

Nodarbības par Latvijas kultūras mantojumu

Paraugam piedāvājam dažas nodarbības saistībā ar Latvijas kultūras mantojumu, kuras izstrādātas sadarbībā ar Daugavpils Universitātes profesionālās maģistra studiju programmas “Izglītība” studentiem Natāliju Smukšu, Sergeju Useviču un Ligitu Arāju.

“Baltijas ceļš”

Mērķis: noskaidrot skolēnu zināšanas par “Baltijas ceļu” un aktualizēt “Baltijas ceļa” vēsturiskos notikumus.

Mērķauditorija: pamatskolas skolēni.

Mācību priekšmets: audzināšanas stunda.

Nodarbības ilgums: 40 minūtes.

Nepieciešamie materiāli: izdrukātas darba lapas un rakstāmpiederumi.

Nodarbības gaita:

Skolotājs/a sāk nodarbību ar jautājumiem skolēniem: Vai tu zini, kas ir Baltijas Ceļš? Ko tu esi dzirdējis par Baltijas Ceļu? Skolēni atbild uz šiem jautājumiem un skolotājs/a turpina ar stāstījumu par Latvijas kultūras mantojumu Baltijas Ceļš. Atsaucoties uz UNESCO Latvijas Nacionālās Komisijas ģenerāļsekretāres Baibas Moļņikas teikto, “Baltijas Ceļš ir vērtība, kas nekad nepāriet. Tas ir mūsu kopīgais mantojums, ko nevar sarakstīt vienā grāmatā vai izdziedāt vienā dziesmā. Tomēr šis mantojums un mūsu attieksme veido pasaules priekšstatu par to, kas īsti ir Latvija un latvieši. Jauniešu rokās ir šī mantojuma apzināšana un saglabāšana, pārņemot to no iepriekšējām paaudzēm un nesot tālāk”.

Skolotājs/a var izmantot dažādus vēsturiskos materiālus, kā arī informāciju, kas ir atrodama, piemēram, UNESCO Latvijas Nacionālās Komisijas oficiālajā mājas lapā www.unesco.lv par Baltijas Ceļu: <http://www.unesco.lv/lv/izglitiba/latvijas-skolas-riko-baltijas-cela-25-gadadienai-veltitas-macibu-stundas/>

Skolēniem tiek izdalītas darba lapas “Baltijas Ceļš” un skolēni tiek aicināti izpildīt 1. uzdevumu. Tālāk seko videofilma, pēc kuras noskatīšanās skolēni atbild uz 2. uzdevuma jautājumiem. Tam seko skolēnu darbs pāros, kur skolēni salīdzina savas atbildes ar blakussēdētāju. Darba lapas 3. un 4. uzdevumu skolēni vispirms veic individuāli un tad visi tiek aicināti dalīties ar savām idejām. Nodarbības noslēgumā skolēnus lūdz pastāstīt, ko jaunu, interesantu un noderīgu katrs uzzināja nodarbībā par Baltijas Ceļu.

Darba lapa. “Baltijas Ceļš”

1. uzdevums. Lūdzu atbildi, ar ko Tev asociējas Baltijas Ceļš:

- a) vienotā ķēde;
- b) brīvības ceļš;
- c)
- d)
- e)

2. uzdevums. Noskaties videofilmu par Baltijas Ceļu un atbildi uz jautājumiem:

http://atmina.unesco.lv/upload/unesco_latvijas_mantojuma_skapis.pdf (Video par Baltijas Ceļu, ilgums: 2h 25 min.)

Darba lapas "Baltijas Ceļš" turpinājums

- Kāpēc cilvēki iesaistījās Baltijas Ceļā?

- Kāpēc šis notikums bija unikāls?

- Kādas vērtības tiek pieminētas, atceroties Baltijas Ceļa notikumu?

- Kas vienoja visas trīs tautas Baltijas Ceļā?

Kas tev īpaši patika šajā videofilmā?

3. uzdevums. Iedomājies, ka tagad ir 1989. gads un tuvojas 23. augusts, vai tu piedalītos Baltijas Ceļā? Ja jā, tad kāpēc? Jā nē, kāpēc? Lūdzu, pamato savu atbildi!

4. uzdevums. Ja tev būtu iespēja satikt Baltijas Ceļa dalībnieku, kādus jautājumus tu viņam/viņai uzdotu?

- Kas Jūs mudināja piedalīties Baltijas Ceļā?

• _____

• _____

Latviešu valoda – mūsu mantojums

Mērķis: akcentēt tīras un pareizas latviešu literārās valodas lietošanu un latviešu valodu kā kultūras mantojuma sastāvdaļu.

Mērķauditorija: pamatskolas skolēni.

Mācību priekšmets: latviešu valoda, audzināšanas stunda.

Nodarbības ilgums: 40 minūtes.

Nepieciešamie materiāli: izdrukātas darba lapas.

Nodarbības gaita:

Skolotājs/a sāk nodarbību ar sarunu, kurā uzsver, ka latviešu valoda ir viena no svarīgākajām Latvijas kultūras sastāvdaļām. Lai saglabātu

latviešu valodu tīru, pareizu un izsmalcinātu, jāpārstāj lietot aizgūtos vārdus, to vietā lietojot latviskos terminus. Skolotājs/a piedāvā skolēniem izpildīt 1. uzdevumu darba lapā: uzrakstīt dotajam aizgūto vārdu sarakstam atbilstošus latviešu valodas vārdus. Pēc uzdevuma izpildīšanas skolēni pēc kārtas lasa vārdus, mēģina uzminēt, no kuras valodas tie ir aizgūti un pasaka atbilstošo latviešu literārās valodas vārdu. Skolēni patstāvīgi pilda 2. un 3. uzdevumu. 4. uzdevums tiek veikts pāros. Nodarbības noslēgumā katrs skolēns izvēlas un skaļi nosauc divus aizgūtos vārdus, kurus viņi sarunvalodā lieto visbiežāk, bet no kuriem vēlas atteikties, to vietā lietojot latviešu literārās valodas vārdus.

Darba lapa. Aizgūtie vārdi latviešu valodā

1. uzdevums. Uzraksti pretī katram aizgūvumam, tavuprāt, pareizo latviešu valodas vārdu.

1. Beķeris		11. Kurtka	
2. Bilde		12. Tusiņš	
3. Šņabis		13. Tipa	
4. Bišķiņ		14. Čoms	
5. Feins		15. Džeks	
6. Riktīgs		16. Tīnis	
7. Švaks		17. Fans	
8. Vinnēt		18. Okei	
9. Apbižot		19. Čats	
10. Truba		20. Čau	

2. uzdevums. Padomā un uzraksti vēl dažus aizgūvumus, kurus esi dzirdējis, piemēram, televīzijas vai radio raidījumus latviešu valodā, internetā un citur. Pretī katram aizgūvumam pieraksti pareizo latviešu literārās valodas vārdu.

3. uzdevums. Izmantojot 1. un 2. uzdevumā minētos aizgūvumus, izveido savu stāstījumu par brīvi izvēlētu tēmu (6–8 teikumi).

4. uzdevums. Darbs pāros: Kad esi uzrakstījis savu stāstījumu, nolasi to savam blakussēdētājam. Viņa uzdevums ir pārveidot šo tekstu, liekot aizgūvumu vietā pareizos latviešu valodas vārdus.

1. uzdevuma atbildes skolotājam:

1. Maiznieks, 2. Attēls, 3. Degvīns, 4. Mazliet, 5. Izsmalcināts, labs, 6. Pareizs, kārtīgs, 7. Nespēcīgs, 8. Laimēt, 9. Darīt pāri, 10. Caurule, 11. Virsjaka, 12. Ballīte, 13. It kā, līdzīgi kā, 14. Draugs, biedrs, 15. Čalis, 16. Pusaudzis, 17. Līdzjutējs, pielūdžējs, 18. Labi, 19. Tērztava internetā, 20. Atā, visu labu.

Vecvārdi tautasdziesmās

Mērķis: noskaidrot skolēnu zināšanas par nemateriālo kultūras mantojumu – tautasdziesmām un tajās sastopamajiem vecvārdiem.

Mērķauditorija: pamatskolas skolēni.

Mācību priekšmets: latviešu valoda, audzināšanas stunda.

Nodarbības ilgums: 40 minūtes.

Nepieciešamie materiāli: izdrukātas darba lapas un mobilie telefoni.

Nodarbības gaita:

Skolotājs/a uzsāk sarunu, noskaidrojot skolēnu viedokli par kultūras materiālo un nemateriālo mantojumu. Skolēni tiek iepazīstināti ar nodarbības mērķi un aktivitātes norisi. Skolēni saņem darba lapas ar tautasdziesmu tekstiem. Skolēni izlasa tautasdziesmas, atrod un izraksta vecvārdus, meklē to nozīmi mūsdienās, zvanot iepriekš sarunātiem cilvēkiem. Katrs skolēns ir brīdinājies kādu cilvēku, kuram zvanis konkrētā laikā, bet skolēni un viņu izvēlētie cilvēki iepriekš nezina uzdevumu saturu. Tādējādi skolēniem ir iespēja noskaidrot, cik daudz cilvēki mūsdienās zina par vecvārdiem un to nozīmi. Nodarbības otrajā daļā skolēni pārrunā iegūto informāciju ar skolotāju un noskaidro nezināmos vecvārdus.

Darba lapa. Tautasdziesmas un vecvārdi

Izlasi katru tautasdziesmu, izraksti vecvārdus un noskaidro to nozīmi mūsdienās.

Tautasdziesma	Vecvārds	Nozīme mūsdienās
1. Saules meitas kāzas dzēra, Pērkons jāja panakšņos, Pērkons jāja panakšņos, Zelta pīcka rociņā.		
2. Sen dzirdēju, nu redzēju Vērē zaļu ozoliņu: Zīda saknes, zelta zari Sidrabiņa lapiņām.		

Darba lapas "Tautasdziesmas un vecvārdi" turpinājumu skat. nākamajā lpp.

Darba lapas "Tautasdziesmas un vecvārdi" turpinājums

Tautasdziesma	Vecvārds	Nozīme mūsdienās
3. Noiet Saule vakarā, Mežiem gali nelidzeni; Nu es iešu pie māmiņas Vara šķēres tapināt.		
4. Es redzēju Jūras māti Siekim naudas mērojot; Es tev lūdzu, Jūras māte, Dod man vienu riekuziņu.		
5. Ai, lācīti, platkājīti, Vai tev vien mežs pieder? Ņemsim dzelžu stucerīti, Pušu' mežiņu dalīsim.		
6. Kad uznāca lietus dienas, Tad samirka villainīte, Tad samirka villainīte Un strīpainis rinduciņš.		
7. Lieli kungi jakti tura Ar sidraba suniņiem; Apzeltīta vāverīte Pār celiņu pārtecēja.		
8. Aiz upītes siki kārkli, Tur bij gudra medišana: Tur vajaga luknu suņu, Gudru vīru medinieku.		

Skolotāja lapa ar skaidrojumiem

Tautasdziesmas ir ņemtas no Andreja Upīša Valodas un literatūras institūta izdotajām "Latviešu tautasdziesmām", 3. sējums "Darba dziesmas" (1981). Rīga: Zinātne.

1. **Picka** – pātaga, lokana rikste (Inese Ruberte, "Vārdu klētiņa", 65. lpp.).
2. **Vēris** – mežs, kurā aug egļu tīraudze vai egļu audze ar bērzu, apšu un baltalkšņu piemistrojumiem, retāk, bērzu, apšu un baltalkšņu tīraudze vai bērzu, apšu un baltalkšņu audze ar egļu piemistrojumu; attiecīgais meža augšanas apstākļu tips. ("Latviešu literārās valodas vārdnīca", 8. sējums, 388. lpp.).

Vēris – 1. liels jauktu koku mežs; 2. purvainis priežu, egļu mežs; 3. slapjas purvainas pļavas (Inese Ruberte, "Senvārdu vārdnīca", 115. lpp.).

- Vēris – liels, mitrs priežu vai egļu mežs (“Latviešu konversācijas vārdnīca”, 22. sējums, 4706. lpp.).
3. **Tapināt** – 1. aizdot; 2. aizņemties; 3. taupīt; 4. tipināt, soļot (“Latviešu konversācijas vārdnīca”, 21. sējums, 42206. lpp.).
Tapināt – 1. aizņemties; 2. aizdot (“Latviešu literārās valodas vārdnīca”, 7₂. sējums, 453. lpp.).
Šajā tautasdziesmā tapināt – aizņemties.
 4. **Riekuža** – pilnas divu kopā saliktu roku sauja (“Latviešu konversācijas vārdnīca”, 18. sējums, 35682. lpp.).
Riekuža, riekuša – riekšava (K. Mīlenbahs, J. Endzelīns, “Latviešu valodas vārdnīca”, 3. sējums, 546. lpp.).
 5. **Stucere** (no vācu valodas) – medību bise (“Latviešu konversācijas vārdnīca”, 20. sējums, 40988. lpp.).
 6. **Rinduks** – lindraks, brunči (“Latviešu konversācijas vārdnīca”, 18. sējums, 36273. lpp.).
 7. **Jakts** – medības (Inese Ruberte, “Senvārdu vārdnīca”, 102. lpp.).
 8. **Lukns** – lokans, lunkans, kustīgs (K. Mīlenbahs, J. Endzelīns, “Latviešu valodas vārdnīca”, 2. sējums, 510. lpp.).

6. Kultūrsensitīva skolas politika/stratēģija izglītojamo kultūrapziņas stiprināšanā

Šajā nodaļā tiks ieskicēti nosacījumi kultūrsensitīvas skolas politikas un mācību plānu izveidē. Kultūrsensitīva un kultūratbildīga pieeja nemateriālā kultūras mantojuma izglītībai (angl. *culturally-sensitive and responsive approach to teaching*) ir holistiska, daudzdimensiāla, audzēkņa pieredzi respektējoša, iedvesmojoša un pārveidojoša izglītība (Gay, 2010), kas paredz vispārīzglītojošajās un profesionālajās mācību iestādēs strādājošiem pedagogiem un izglītojamajiem nepieciešamo zināšanu, prasmju un attieksmju kopuma attīstību nemateriālā kultūras mantojuma izglītībā.

Kultūrsensitīva skolas politika paredz skolas kā daudzfunkcionāla mācību centra izveidi, kas piedāvā audzēkņiem iespējas iepazīt un izpētīt savas kultūras mantojumu, piedāvā daudzveidīgas zināšanu novērtēšanas formas un metodes un veicina sadarbību un saikni starp skolu un sabiedrību.

Kultūrsensitīva skolu politika paredz holistisku pieeju, kas ietver sevi kultūrsensitīvu mācību plānu izveidi, kas respektē izglītojamo daudzveidīgās vajadzības; tā ir iedvesmojoša izglītība, kas ļauj izglītojamajiem

kļūt par labākiem un veiksmīgākiem cilvēkiem; tā ir pārveidojoša izglītība, kas attīsta izglītojamo kritisko domāšanu.

Ričards, Brauns un Forde (Richards, Brown, & Forde, 2006) uzsver, ka kultūrsensitīvu visas skolas politiku ir jāisteno trijos aspektos:

1. Skolas kultūras izveide, kas paredz iekļaujošu skolas politiku attiecībā uz kultūru daudzveidības respektēšanu un skolas fiziskās vides iekārtošanu;
2. Iekļaujošas skolas prakses īstenošana, respektējot skolēnu daudzveidīgās kultūras pieredzes;
3. Sabiedrības līdzdalība iekļaujošas un kultūrsensitīvas skolas politikas īstenošanā.

Kultūrsensitīva skolas politika paredz iekļaujošu vērtību un attieksmju sistēmu un pozitīvas gaidas attiecībā uz visu skolēnu grupu sasniegumiem, iekļaujot sevī:

- 1) institucionālo un vadības aspektu – skolas politiku, kas ietver iekļaujošu vērtību sistēmu;
- 2) personisko aspektu – skolotāju darbības kognitīvo un emocionālo komponentu akcentēšanu kultūrsensitīvas skolas politikas īstenošanā;
- 3) pedagoģisko aspektu – materiālu, stratēģiju un metožu izvēli, kas ņem vērā audzēkņu daudzveidīgos identitātes aspektus (Richards, Brown, & Forde, 2006).

Geja (Gay, 2010) uzsver, ka kultūrsensitīva skolas politika paredz holistisku pieeju mācību procesam, akcentējot ne tikai akadēmisko sasniegumu, bet arī izglītojamā kultūras identitātes un kultūras mantojuma nozīmīgumu. Šāda politika palīdz izglītojamajiem apzināties savas etniskās vērtības, tādējādi nodrošinot daudz efektīvāku iekļaušanos mācību procesā. Tā sekmē audzēkņu spēju uzņemties daudz lielāku atbildību savu par mācīšanās procesu. Līdzīgi arī Ladsone-Billinga (Ladson-Billings, 1992) saskata kultūrsensitīvas skolas politikas nozīmīgumu mācību procesa sociālā, emocionālā, politiskā un intelektuālā aspektu aktualizēšanā. Autore ir novērojusi, ka skolēnu sasniegumi ir daudz augstāki, ja viņi apzinās, ka viņu kultūras identitāte un vērtības tiek respektētas. Tādējādi viņi daudz efektīvāk iekļaujas mācību procesā kopējā mērķa sasniegšanā un mijattiecību veidošanā ar citiem audzēkņiem. Respektējot skolēnu daudzveidīgās identitātes, tajā skaitā etnisko identitāti, skolotājs isteno iekļaujošas skolas politiku.

Savukārt kultūrsensitīvas skolas politikas īstenošanai ir jābūt kultūrkompetentiem un jāisteno sociāli taisnīga prakse attiecībā uz visu kultūru grupu audzēkņiem. Viņiem ir jāapzinās, kā vara, sociālais statuss, piederība

noteiktai etniskai, kultūras, valodas vai citām grupām ietekmē audzēkņu sasniegumus un socializācijas procesus. Viņiem ir jāspēj iedvesmot arī kolēģus mainīties, veicinot empātiju, rūpes un pozitīvas gaidas attiecībā uz visu audzēkņu sasniegumiem. Vadītājiem ir jābūt gataviem konstruktīvi risināt konfliktus un veicināt pozitīvas pārmaiņas kultūrsensitīvas skolas politikas īstenošanā.

Holistiska pieeja nemateriālā kultūras mantojuma apgūvē paredz kognitīvās, emocionālās, sociālās un politiskās dimensijas nozīmīgumu; saskata kā vienlīdz nozīmīgu gan mācību saturu, gan mācību daudzus kontekstus, mācību vidi, skolotāja un skolēna attiecības, kā arī mācību un izvērtēšanas stratēģijas. Holistiska pieeja paredz audzēkņu iesaistīšanos mācību procesa plānošanā un mācību rezultātu izvērtēšanā, kā arī ietver sevī integrēto pieeju mācību procesa organizēšanā.

Skolai tāpat kā jebkurai iestādei ir sava kultūra. Skolas kultūru veido vērtības, kas rod savu atspoguļojumu skolēnu un skolotāju savstarpējās attiecībās, audzēkņu saskarsmē, vērtēšanas sistēmā un skolēnu daudzveidīgo pieredžu respektēšanā. Dziļākais un slēptākais skolas kultūras slānis rod atspoguļojumu mācību plānos un ikdienas saskarsmē, skolēnu sabiedriskās un kultūras pieredzes, pieredības noteiktam dzimumam un sociālajam slānim respektēšanā. Pozitīvu skolas kultūru veido skolotāju un audzēkņu sadarbība, rūpes par izglītojamiem, viņu aktīva līdzdalība mācību procesā, izglītojamo stipro pušu apzināšana un orientācija uz panākumiem.

Kultūratbildīga un kultūrsensitīva izglītība ir iedvesmojoša izglītība (angl. *empowering education*), kas palīdz skolēniem kļūt par labākiem un veiksmīgākiem cilvēkiem. Pedagoģs demonstrē vienādas akadēmiskās gaidas attiecībā uz visu kultūras grupu audzēkņu akadēmiskajiem sasniegumiem, kā arī piedāvā resursus un palīdzību visu kultūras grupu audzēkņiem un modelē pozitīvas gaidas.

Kultūrsensitīvu mācību plānu izveide paredz integrēt visu audzēkņu kultūras pieredzi mācību procesā, izprotot kultūru kā dzīvu un nepārtrauktā mainībā esošu sistēmu, kas sakņojas pagātnē, pilnveidojas un bagātinās tagadnē, un ir vērsta uz nākotni. Pedagoģs izmanto valsts valodu un kultūru kā dzīvo sistēmu mācību plānu izveidē un veido komplementaritāti (t.i. savstarpējo bagātināšanos un papildināšanu) starp zināšanām, kas ir gūtas no daudzveidīgiem avotiem, kā arī skata nacionālo kultūru globālās kultūras kontekstā.

Audzēkņa pieredzi respektējoša izglītība ciena audzēkņu daudzveidīgos mācīšanās stilus un pieredzi, respektē kultūru un etnisko grupu īpatnības, kas pozitīvi ietekmē audzēkņu attieksmi pret mācību procesu, kā arī saskata saikni starp audzēkņu sabiedrisko un kultūras pieredzi un

izglītības prasībām. Pedagoģi izmanto daudzveidīgas mācīšanas stratēģijas, kas māca audzēkņiem respektēt savu un citu kultūru mantojumu (Gay, 2010).

Kultūrsensitīvas un uz humānām vērtībām balstītas skolas politikas īstenošanas rezultātā izglītojamie apgūst zināšanas, prasmes un attieksmes, kā arī attīsta kompetences kultūras mantojuma vērtību saglabāšanā un jaunradišanā. Zinoši audzēkņi pārzina savas kultūras tradīcijas un nemateriālo kultūras mantojumu, spēj izmantot savas kultūras zināšanas un prasmes kā pamatu personīgai un profesionālai izaugsmei, piedalās valsts kultūras dzīvē un demonstrē spēju novērtēt savu un citu kultūru mantojumu.

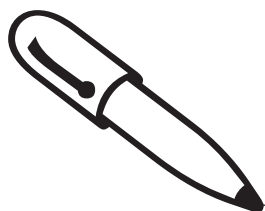
Kultūrizglītoti (kompetenti) pedagoģi izmanto nacionālos un vietējās kultūrtelpas resursus, lai veidotu saikni starp mācību saturu un studentu dzīves darbības pieredzi, piedalās sabiedrības kultūras dzīvē un kultūras aktivitātēs, sadarbojas ar vecākiem, lai saskaņotu ģimenes un skolas mērķus, saskata katra audzēkņa potenciālu un nodrošina vidi katra audzēkņa potenciāla attīstībai (ANKN, 1998).

Noslēdzot grāmatas nodaļu “Kultūras mantojuma izglītība vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs”, gribam uzsvērt kultūras mantojuma saglabāšanas nozīmīgumu, kā arī aicinām pedagoģus un skolu vadību izmantot radošu pieeju kultūrsensitīvas un uz humānām vērtībām balstītas mantojuma izglītības īstenošanai vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs.

Izmantotā literatūra:

- ANKN. (1998). *Alaska standards for culturally-responsive schools*. Alaska Native Knowledge Network: Assembly of Alaska Native Educators. Skatīt: <http://ankn.uaf.edu/publications/standards.html>
- ANO. (2003). *Apvienoto Nāciju izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu*. Skatīt: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=97912>
- EUROPA NOSTRA. (2004). *Heritage and education – A European perspective*. The Hauge: Proceedings of the Europa Nostra Forum.
- Gay, G. (2010). *Culturally responsive teaching: Theory, research, & practice* (2nd ed.). New York: Teachers College Press.
- Hoks, Dž. (2007). *Ilgspējīgas attīstības 4. pīlārs. Kultūras nozīme valsts attīstības plānošanā*. Cēsis: Culturelab.
- Ladson-Billings, B. (1992). Reading between the lines and beyond the pages: A culturally relevant approach to literacy teaching. *Theory Into Practice*, 31(4), 312-320.

- LMK. (2004). *Par tautas nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu*. Rīga: MK 5. oktobra rīkojums Nr. 729.
- LMK. (2008). *Koncepcija par Latvijas nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu*. Rīga: MK 23.decembra rīkojums Nr. 880.
- LRKM. (2006). *Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas (2006.– 2015.) Nacionālā valsts*. Rīga: SIA “Apgāds Mantojums”.
- Richards, V. H., Brown, F.A., & Forde, B.T. (2006). *Addressing diversity in schools: Culturally responsive pedagogy*. NCCERST. Skatīt: http://www.nccrest.org/Briefs/Diversity_Brief.pdf
- UNESCO. (1995). *Our creative future*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2007). Universal declaration on cultural diversity. Paris: UNESCO, Skatīt: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127160m.pdf>
- UNESCO. (2008). *Conception about the conservation of intangible cultural heritage*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2011). *Paris declaration on cultural heritage as a development driving force*. Paris: UNESCO
- UNESCO LNK. (2006). *Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu*. UNESCO: Latvijas Nacionālā komisija.
- World Heritage in Young Hands. To Know Cherish and Act. An Educational Resource Kit for Teachers*. (2002). France: UNESCO. Skatīt: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001290/129073e.pdf>

III.

**CILVĒKTIESĪBU UN
VĒRTĪBIZGLĪTĪBAS PRINCIPI
ILGTSPĒJĪGAS IZGLĪTĪBAS KONTEKSTĀ**

Grāmatas pēdējo nodaļu sāksim ar pamatjēdzienu skaidrojumu un turpināsim ar nelielu ieskatu cilvēktiesību un vērtībizglītības principu izpratnē sabiedrībā un izglītībā. Līdzīgi kā iepriekš autore piedāvās dažus praktisku nodarbību piemērus – šajā nodaļā – vērtībizglītības jomā. Nodaļas noslēgumā lasītājiem tiks piedāvāts ieskats Zemes Hartā un aicinājums izvērtēt savu rīcību, cilvēktiesības un vērtībizglītību ilgtspējīgas izglītības kontekstā.

1. Pamatjēdzienu skaidrojums

Vispirms aplūkosim galvenos šīs nodaļas jēdzienus – **cilvēktiesības, iekļaujošā izglītība, vērtības, vērtībizglītība un vērtīborientācija**. Tā kā ilgtspējīgas izglītības jēdziens tika skaidrots grāmatas 1. nodaļā, tad šeit pie tā nepakavēsimies.

Saistībā ar notikumiem Latvijā, Eiropā un pasaulē jēdziens “**cilvēktiesības**” ļoti bieži tiek lietots TV, radio un citos mūsdienu plašsaziņas līdzekļos, bet kā mēs saprotam cilvēktiesības? Daži tās uztver kā pašsaprotamu normu, kas ļauj dzīvot, mācīties, apgūt profesiju, strādāt, veidot ģimeni utt. Citi cilvēktiesības uztver kā formālu likumu. Jurisprudencē cilvēktiesības tiek skaidrotas kā tiesību normu kopums, kas regulē attiecības starp valsti un indivīdu (indivīdu grupām). Cilvēktiesības ir iekļautas daudzos starptautiskos dokumentos, Latvijas Satversmē un likumos. Latvija jau pēc neatkarības atjaunošanas 1990. gada 4. maijā pievienojās 51 cilvēktiesību dokumentam, bet 1998. gada 15. oktobrī Latvijas Republikas Satversmē tika iekļauta 8. nodaļa – Cilvēka pamattiesības (LR Tiesībsargs, 2013). Katram cilvēkam neatkarīgi no tautības, rases, valodas, dzimuma, sociālā stāvokļa, ticības vai citiem apstākļiem ir tiesības uz dzīvību, brīvību un personas neaizskaramību, aizsardzību pret diskrimināciju, aizsardzību pret iejaukšanos privātajā un ģimenes dzīvē, tiesības uz izglītību, pilsonību, domu, apziņas un reliģijas brīvību, pārliecības brīvību un citas tiesības. Cilvēktiesības ietver arī pienākumus, piemēram, citu cilvēku tiesību ievērošanu.

Pēdējos gados gan vietējā, gan globālā līmenī plaši tiek diskutēts par iekļaujošās izglītības jautājumiem. Dažādu projektu ietvaros ir mēģināts pievērst sabiedrības interesi bērniem un skolēniem ar speciālām vajadzībām, bet iekļaujošās izglītības konteksts ir daudz plašāks. **Iekļaujošā izglītība** ir izglītība, kad ikvienam izglītojamajam, neatkarīgi no fiziskajiem dotumiem, materiālā nodrošinājuma, reliģiskās vai politiskās pārliecības un daudziem citiem faktoriem, tiek dota iespēja iegūt izglītību, kas atbilst viņa/viņas spējām, prasmēm, vajadzībām, interesēm. To katrs pedagogs zina, saprot un atzīst kā normu, bet vai katrs indivīds sabiedrībā domā līdzīgi?

Vērtības ir tas, kas pēc indivīda un sabiedrības domām tiek uzskatīts par labu, pareizu, vēlamu. Vērtības sekmē cilvēka personības veidošanos un nosaka viņa attieksmi pret sevi, citiem cilvēkiem un sabiedrību kopumā (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000). Vērtības nereti tiek saistītas arī ar procesiem, kas notiek sabiedrībā un ko mēs uzskatām par svarīgiem (Valbis, b.g.). Cilvēks pauž spriedumus, kas vai nu atbalsta, vai arī nosoda to, kas notiek tuvākajā un tālākajā apkārtnē. Tas ir saistīts ar katra konkrēta cilvēka pieredzi, konkrētas vides, kultūras kontekstu. Literatūrā bieži tiek minētas ētiskās, estētiskās, sociālās, politiskās, kultūras vērtības. Cilvēka vērtību sistēma atspoguļo viņa attieksmi pret sevi, līdzcivēkiem, darbu, dabu, valsti, nāciju, kultūru (Beļickis, 2000).

Jēdziens "**vērtībizglītība**" Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā (2000) tiek skaidrots kā personas pamatvērtību – garīguma, morāles, kultūras, gara un fiziskās stājas – izkopšana izglītības procesā. Vērtīb-izglītībā notiek cilvēka pašapziņas, pašvērtības apziņas, pašrefleksijas, valodspējas un radošuma izkopšana, kā arī iecietības, līdzjūtības un citu vispārcilvēcisko spēju attīstīšana, ievirze, motivācija un sagatavošana veiksmīgai turpmākajai profesionālajai karjerai. Savukārt Beļickis (2000) vērtībizglītības jēdzienu skaidro kā audzināšanas jēdziena mūsdienu modifikāciju, ietverot cilvēka pamatvērtību – garīguma, morāles, kultūras, garīguma un fiziskuma vienotības izkopšanu izglītības procesā.

Vērtīborientācija savukārt ir uzskatu, nostājas un ar to saistītās rīcības, darbības virzība uz noteiktām vērtībām, kvalitātēm, kuru izpratnes pamatā ir personas uzkrātās zināšanas, arī kompetences un attieksme pret dzīvi, pasauli un tajā notiekošajiem procesiem. Vērtīborientācija pārsvarā tiek saistīta ar prasmi atšķirt būtisko no nebūtiskā, svarīgo no mazsvarīgā cilvēka dzīvē, uzsverot pašam cilvēkam nozīmīgākās vērtības. Vērtīborientācijas pamatā ir brīvība izvēlēties, kā dzīvot, kā izturēties pret apkārtejo vidi un cilvēkiem. Stabila vērtīborientācija nodrošina noturīgu uzvedību un darbību, stabilizē interešu un vajadzību virzību un nosaka rīcības mo-

tivāciju. Ar vērtību izpratnes un vērtīborientācijas maiņu plašākā sabiedrībā parasti saistītas nopietnas pārmaiņas valsts un sabiedriskajā dzīvē (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000).

Iepriekšminēto jēdzienu skaidrojumā tika apkopota būtiskākā informācija, lai veidotu pamatu šajā grāmatas nodaļā tālāk atspoguļotajai diskusijai par cilvēktiesībām un vērtībizglītību.

2. Cilvēktiesību izpratne sabiedrībā un izglītībā

Lai arī ir izstrādāti daudzi dokumenti, likumi, deklarācijas, kas nodrošina un regulē cilvēktiesības katrā valstī, Vīnes deklarācijā un rīcības programmā tiek uzsvērts, ka visas cilvēktiesības ir universālas, nedalāmas, savstarpēji atkarīgas un savstarpēji saistītas (ANO, 1993). Neatkarīgi no valsts nacionālās vai reģionālās specifikas katrai valstij ir pienākums sekmēt un aizsargāt cilvēktiesības un pamatbrīvības.

Kā cilvēktiesību jēdziens tiek traktēts Latvijas izglītību reglamentējošajos dokumentos? Latvijas Izglītības likumā formulētajā izglītības mērķī tiek uzsvērts, ka katram Latvijas iedzīvotājam ir iespēja attīstīt savu garīgo un fizisko potenciālu, lai veidotos par patstāvīgu un attīstītu personību, demokrātiskas Latvijas valsts un sabiedrības locekli (LR Saeima, 1998). Līdz ar to katram Latvijas iedzīvotājam ir tiesības iegūt izglītību neatkarīgi no viņa/viņas mantiskā un sociālā stāvokļa, rases, tautības, etniskās piederības, dzimuma, reliģiskās un politiskās pārliecības, veselības stāvokļa, nodarbošanās un dzīvesvietas. Lieki būtu piebilst, ka katram cilvēkam ir tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi, cilvēktiesību ievērošanu, vārda brīvību, demokrātiju tajā vidē, kur viņš/viņa dzīvo, strādā, mācās, bet nereti realitātē šis it kā pašsaprotamās normas tiek interpretētas atšķirīgi, jo īpaši iekļaujošās izglītības jautājumu kontekstā.

Kā liecina 2008. gadā veiktās aptaujas dati par sabiedrības informētību jautājumā par cilvēktiesību aizsardzību Latvijā, tad respondentu akcentētie svarīgākie cilvēktiesību jautājumi bija tiesības uz veselības aizsardzību, sociālo nodrošinājumu, darbu un taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem un tiesības uz izglītību (SKDS, 2008). Šīs jomas par “ļoti svarīgām” atzina $\frac{3}{4}$ respondentu ($n = 1002$). Pētījuma dati rāda, ka 10% respondentu uzskata, ka Latvijā cilvēktiesības tiek ievērotas “ļoti labi”, 35% respondentu uzskata, ka cilvēktiesības tiek ievērotas “normāli, var atrisināt visas problēmas”, bet 34% aptaujāto uzskata, ka cilvēktiesības tiek ievērotas “ne visai labi”, 9% – “ļoti slikti”. Kā galvenie cilvēk-

tiesību neievērošanas iemesli Latvijā tika atzīmēti korupcija, sabiedrības morāle un ētika. Kā liecina pētījuma rezultāti, tad izglītības pieejamība un tiesības izglītoties tiek novērtētas diezgan augstu.

Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas (ANO, 1948) 26. pantā lasām, ka katram cilvēkam ir tiesības uz izglītību un tai ir jābūt vērstai uz pilnīgu personības attīstību, stiprinot cilvēktiesību un pamatbrīvību ievērošanu. Izglītībai ir jāveicina savstarpēja saprašanās, iecietība un draudzība, iekļaujot visas tautas, rases un reliģiskās grupas. Vēl jāpiebilst, ka teorijā cilvēki apzinās šīs tiesības un pienākumus, bet praksē nereti notiek cilvēktiesību interpretēšana, kas ir izdevīga atsevišķu interešu grupu pārstāvjiem. Skolās tiek nodrošināta izglītība bērniem, pusaudžiem, jauniešiem, pieaugušajiem, bet vai izglītības un mācību programmās tiek darīts viss, kas nodrošina cilvēku labklājību? Vai tas, ko dara skolas administrācija, skolotāji, atbalsta personāls, vairo skolēnu un sabiedrības labklājību? Analizējot izglītības programmas, Prets (Prets, 2000) akcentē, ka tās ir orientētas uz tagadni, pašreizējo situāciju, uzsverot akadēmisko zināšanu prioritāti, bet vide, kurā notiek mācību process, ne vienmēr nodrošina interesi un prieku mācīties. Veidojot jaunas izglītības un mācību programmas, rūpīgi jāizsver, cik ilgtspējīgas būs šīs programmas.

Atsaucoties uz iepriekš apkopoto informāciju par cilvēktiesībām, iekļaujot tiesības uz izglītību, nākas secināt, ka dažādu likumdošanas normu pieņemšana vēl nenodrošina to izpildi. Likumi, kuri netiek pildīti, praksē nedarbojas. Vai ir vajadzība pieņemt dažādus lēmumus tikai tāpēc, lai tie būtu? Apkopojot Latvijas iedzīvotāju viedokļus par ilgtspēju kā dzīvesveidu, Juris Paiders (Paiders, 2010) uzsver, ka attiecīgās likumdošanas normas pieņemšana automātiski nenodrošinās ilgtspējīgu attīstību. Ja cilvēkus ar kādu konkrētu vidi, teritoriju vai nāciju saista emocionāla vai garīga saikne, tad jaunu normu vai likumu ievērošana tiks veikta labprātīgi.

To var attiecināt arī uz izglītības jomu. Pedagoģi veic neskaitāmus uzdevumus un pienākumus, strādājot tā saucamajā “24/7 režīmā” (24 stundas septiņas dienas nedēļā), un ļoti daudzi veicamie uzdevumi vai pienākumi nav ierakstīti nevienā dokumentā. Ļoti bieži pedagoga darbā tiesības uz pienācīgu atpūtu nav reāli izpildāmas, bet vai tādēļ darbs apstājas? Jāatzīst, ka liela daļa izglītības sistēmā strādājošo ir entuziasti, altruisti, kuriem rūp izglītojamo labklājība, un kuri nav vienaldzīgi pret notiekošo. Nākošajā nodaļā turpināsim ieskatu par vērtībizglītības principiem izglītībā.

3. Vērtībizglītības principi izglītībā

Skola tiek uzskatīta par institūciju, kura sniedz nozīmīgu ieguldījumu skolēnu vērtīborientācijas attīstībā. Skolotāju misija ir palīdzēt skolēniem saprast to, kas ir labs, patiess, cildens, skaists, lai palīdzētu veidot katra skolēna vērtību sistēmu, kas kļūtu par viņa orientieri turpmākajā dzīvē. Neskatoties uz to, ka mūsdienu sabiedrībā diezgan plaši tiek kritizēta tradicionālā pieeja izglītībā, aptaujas dati (POPULARES Latvija/SKDS, 2012) liecina, ka sabiedrība no skolas sagaida kārtību un disciplīnu (65% respondentu, n = 1001) un tikai 23% respondentu sagaida tādas vērtības kā radošumu un brīvību. 11,9% no aptaujātajiem respondentiem bija grūti pateikt, ko skolai būtu jānodrošina – kārtību un disciplīnu vai radošumu un brīvību. Protams, kārtību un disciplīnu var panākt, attiecoties pret skolēniem ar cieņu un mīlestību, bet ļoti bieži notiek pretējs process, kas skolēnos rada nepatiku un pat bailes no disciplīnas.

Leipcigas Universitātes profesors Dīters Šulcs (Šulcs, 2007), skaidrojot vērtību audzināšanas uzdevumu, uzsver, ka no skolas tiek sagaidīts pārāk daudz. Ja ar audzināšanas jautājumiem un tikumisko audzināšanu iepriekšējos gadsimtos nodarbojās ģimene, sabiedrība un tradicionālās institūcijas, piemēram, baznīca, tad šobrīd no skolas tiek prasīts tas, ko ģimenēs reizēm neveic. Šulcs atgādina, ka skolai nav jāuzņemas nācījas lazaretas funkcijas un skolotājiem nav jāveic sanitāru darbs. Skola nav arī labošanas iestāde, kurā atrisināt visas sabiedrības problēmas, bet, kā parādīja iepriekšminētajā pētījumā (POPULARES Latvija/ SKDS, 2012) iegūtie dati, no skolas vairāk tiek sagaidīts, ka tā atrisinās kārtības un disciplīnas jautājumus. Šulcs (2007) norāda, ka, neskatoties uz pretargumentiem, skolas uzdevums ir aicināt skolēnus apgūt vērtības, jo:

- 1) cilvēku sociālā kopdzīve bez vērtībām nav iespējama; cilvēkiem ir nepieciešami kopīgi un vienojoši mērķi, kuru noteikšanai ir nepieciešamas kolektīvās vērtības;
- 2) bez vērtībām indivīdiem nebūtu iespējams apmierināt savas personiskās un emocionālās vajadzības;
- 3) tā kā katrai kultūrai ir savas vērtības, tad tās arī nosaka kultūru izpausmes dažādību.

Tā kā 21. gadsimtā izglītība balstās uz četriem pamatpīlāriem: **mācīties zināt, mācīties darīt, mācīties dzīvot kopā, mācīties sadzīvot ar citiem un mācīties būt** (Delors, 2001), tad skolas uzdevums ir piedāvāt šīs iespējas, balstoties uz kopīgiem mērķiem un kopīgām pamatvērtībām, uzsverot tādas spējas kā “patstāvība, mērķtiecība, empātija, tolerance, komunika-

tīvā kompetence, spēja plānot” (Šulcs, 2007: 7), kā arī spēja aizstāvēt savu viedokli. Vērtīborientācija ir neatņemama skolas mācību plāna sastāvdaļa, kura attiecas uz jebkuru mācību priekšmetu un stundu.

Savu praktisko pieeju vērtīborientētam mācību procesam Šulcs (2007) apkopo astoņās pozīcijās:

- 1) Vērtīborientācijas mērķis ir vērsts uz to, lai skolēni no sava subjektīvā redzējuma skatpunkta mācītos objektīvi spriest par konkrētiem priekšmetiem. Lai skolēniem būtu savs objektīvs redzējums, tad ir jābūt arī noteiktām, objektīvām zināšanām, kuras tiek uzkrātas konkrētā laika posmā.
- 2) Vērtību audzināšanai jānotiek ilgtermiņā, kad skolēni uzkrāj bagātīgu pieredzi, risinot daudzveidīgas problēmas.
- 3) Skolotājam jāpiedāvā skolēniem tāds mācību process, kurā viņi var līdzdarboties lēmumu pieņemšanā par mācībām.
- 4) Vērtīborientētā mācību procesā skolēni jāaicina diskutēt par strīdīgām tēmām, tādējādi veicinot viņu individuālo spriestspēju.
- 5) Vērtīborientētā mācību procesā skolēni iegūst zināšanas, pilnveido spējas un veido savu pārliecību un attieksmes.
- 6) Skolēniem jānodrošina diskusijas par dažādiem citu skolābiedru viedokļiem (nereti skolābiedru argumenti stimulē vairāk nekā skolotāju argumenti).
- 7) Vērtīborientācija ir saistīta ar argumentāciju un tiek veidota savstarpējā diskusijā (skolotājam ir jāsniedz sava personīgā vērtību izpratne).
- 8) Skolēnu patstāvība kā vērtību audzināšanas princips dod viņiem iespēju pašiem pieņemt lēmumus, uzņemties atbildību, tādējādi iesaistoties pašaudzināšanā (tikai ar faktu iegaumēšanu to nevar sasniegt).

Līdz ar to var secināt, ka vērtīborientācija var veidoties un attīstīties, nodrošinot skolēniem interaktīvu, argumentētu, diskusijām atvērtu mācību procesu. Ir svarīgi mācību priekšmeta saturu tiešā veidā saistīt ar vērtīborientāciju. Lai arī sākotnēji var šķist, ka, piemēram, sociālās zinības, ētika, kristīgā mācība vai literatūra ir vispiemērotākie mācību priekšmeti, kuros veidot vērtīborientāciju un diskutēt par vērtību jautājumiem, tomēr ilgspējīgas izglītības kontekstā katrs mācību priekšmeta skolotājs izvērtē konkrētā priekšmeta saturu un iespējas, kā iekļaut vērtību un vērtīborientācijas jautājumus mācību un audzināšanas procesā. Kā uzsver Beļickis (Beļickis, 2000), izglītības process var būt vērtīborientēts tikai tad, ja tiek īstenots vienota veseluma jeb holisma princips.

Izvērtējot cilvēktiesību un vērtībizglītības principus ilgspējīgas izglītības kontekstā, ir svarīgi atzīmēt, ka viens no galvenajiem atslēgas vār-

diem ir nākotne. Tā ir iespējamā, varbūtējā un vēlamā nākotne (Bell, 2010). Jāatzīst, ka nākotnes studijas un pētījumi par nākotni ir daudzsološs un svarīgs resurss skolotājiem. Šī tēma sniedz plašas iespējas izvērst diskusijas par nākotni dažādos mācību priekšmetos, ārpusskolas un neformālās izglītības aktivitātēs.

Kāpēc pedagogam ir jādomā par nākotnes notikumiem un tendencēm? Lielbritānijas zinātnieki Hikss un Holdens (Hicks & Holden, 2007) uzsver, ka jauniešiem ir būtiski apzināties laika attiecības starp pagātņi, tagadņi, nākotņi vietējā, nacionālā un globālā kontekstā. Ja izglītība ir sava veida sagatavošanās nākotņei, tad kad un kur skolēniem vai studentiem ir iespēja izziņāt savu un sabiedrības iespējamo nākotņi? Vai izglītība piedāvā tādu iespēju? Hikss (Hicks, 2013) atzīmē, ka tajā laikā, kad vēsturnieki pēta pagātņi, skolotāji nodarbojas ar tagadnes jautājumiem, mācību programmas nav tieši definēts nākotnes izpētes temats.

Hikss (Hicks, 2013) ir apkopojis astoņus svarīgākos iemeslus, kāpēc jauniešiem ir tik svarīgi kritiski un radoši domāt par nākotņi:

- 1) **Skolēnu/studentu motivācija/gaidas attiecībā uz nākotņi.** Skaidra motivācija un konkrēti mērķi palīdz izvērtēt tagadnes uzvedību un darbību. Ja skolēns jūtas droši un pārliecināts, ka ir vērts kaut ko darīt, tad tas noteikti motivē rīkoties, ieguldīt savā nākotņē jau šodien.
- 2) **Nojausma par pārmaiņām.** Nojautas vai paredzēšanas prasmes, kā arī elastīga domāšana ir būtiskas prasmes, kuras palīdz strauju pārmaiņu laikā. Tās dod skolēniem iespēju daudz efektīvāk tikt galā ar nenoteiktību, šaubām, neskaidrību un rosina rīkoties, nevis tikai pasīvi reaģēt uz pārmaiņām.
- 3) **Kritiskā domāšana.** Analizējot informāciju, kura šobrīd mainās ļoti ātri, kritiskā domāšana un refleksija palīdz izprast esošo situāciju, izvērtēt pretrunas starp esošo un vēlamo pasaules kārtību.
- 4) **Vērtību noskaidrošana.** Visi nākotnes priekšstati veidojas, balstoties uz pieņēmumiem par atsevišķu indivīdu un visas sabiedrības kopumā vērtībām. Demokrātiskā sabiedrībā skolēniem, jauniešiem jāorientējas vērtībās, lai pieņemtu pārdomātus lēmumus.
- 5) **Lēmumu pieņemšana.** Apzinoties tendences un notikumu gaitu, kas ietekmē katra cilvēka nākotņi, un izpētot savas darbības iespējamās sekas nākotņē, jaunieši spēj rūpīgi un pārdomāti pieņemt lēmumus tagadņē.
- 6) **Radošā iztēle.** Tās ir dotības, īpašas spējas, kas vajadzīgas iespējamās nākotnes veidošanai vietējā un arī plašākā globālā kontekstā.

- 7) **Vizija par labāku pasauli.** Demokrātiskā sabiedrībā ir aktuāli, lai izglītojamie attīstītu savu redzējumu par taisnīgu un ilgtspējīgu nākotni. Šāds nākotnes redzējums ir arī svarīgs faktors sabiedrības pilnveidošanā un saglabāšanā.
- 8) **Pilsoniskā atbildība.** Piedalīšanās demokrātiskajos procesos dod iespēju attīstīt politiskās prasmes un kļūt par aktīvu un atbildīgu pilsoni. Pieņemot atbildīgus lēmumus tagadnē, nākotnes paaudzes noteikti iegūst daudz lielākas garantijas labākai vēlamajai nākotnei.

Iepriekš minēto iemeslu uzskaitījums skaidri parāda, ka šis laika dimensijas – pagātne, tagadne un nākotne nesaraucamā saiknē darbojas vietējā, nacionālā un globālā kontekstā. Apziņa, ka katrs cilvēks ir unikāls, brīvs (kā to nosaka cilvēktiesības) savā valstī, uzsver to, ka mēs katrs esam arī globālais pilsonis. Tas sasaucas ar to, ka katrs bērns/skolēns ir mūsu bērns/skolēns (angl. *All kids are our kids*) (Benson, 1997). Bensons to skaidro tā, ka par katra bērna/skolēna audzināšanu ir atbildīga ne tikai konkrēta ģimene, bet gan visa kopiena vai sabiedrība. Bensons (1997) apkopo vairākus pamatprincipus, kuri nosaka efektīvas pārmaiņas sabiedrībā: vispusīgums (viss ir savstarpēji saistīts, visaptverošs), sadarbība, pilsoniska iesaistīšanās/atbildība, nepārtrauktība un aktīva iesaistīšanās pārmaiņu procesā. Kopīgs redzējums jeb vīzija, kopīgas vērtības un pārlicība, sadarbības veicināšana jaunu ideju ģenerēšanai un jaunu iniciatīvu veidošanā ir tikai daži no veiksmīgas, uz vienotām vērtībām balstītas sabiedrības (plašākā kontekstā) un skolas kopienas (šaurākā kontekstā) veiksmes priekšnoteikumiem, kas sniedz ieguldījumu vēlamās nākotnes veidošanā. Tādējādi, domājot holistiski, vietējais konteksts ir nesaraucami saistīts ar globālo kontekstu.

Deivids Hikss (Hicks, 2013) uzsver, ka skolotāji, kuri ir ieinteresēti nākotnes izglītības jautājumos, labprāt vēlētos redzēt šo tēmu iekļautu arī mācību programmās. Nākotnes dimensijas un nākotnes perspektīvas iekļaušanas mācību programmās mērķis būtu palīdzēt skolēniem un skolotājiem:

- 1) attīstīt uz nākotni vērstu skatījumu personīgajā un pasaules notikumu kontekstā;
- 2) palīdzēt saskatīt un vizualizēt alternatīvu, daudz taisnīgāku un ilgtspējīgāku nākotni (nākotnes scenāriju);
- 3) attīstīt un pilnveidot kritiskās domāšanas un radošās domāšanas prasmes;
- 4) piedalīties rūpīgi pārdomātu lēmumu pieņemšanā;
- 5) aktīvi iesaistīties pilsoniskajās aktivitātēs vietējā, nacionālā un globālā līmenī, pārstāvot tagadnes un nākotnes paaudzi.

Tā kā Latvijā mācību stundu skaitu un saturu nosaka noteikti standarti, tad tāda mācību priekšmeta kā nākotnes izglītība vai nākotnes studijas ieviešana formālajā izglītībā pagaidām nav iespējama, bet šī tēma ir ieintegrēta daudzos mācību priekšmetos, runājot par vērtībām, dzīves jēgu u.c. Holistiskā pieeja izglītībā dod iespēju izglītojamiem izmantot starpdisciplināro pieeju, tādējādi rodot iespēju pilnveidot tradicionālo mācību priekšmetu pieeju un bagātināt to. Kā metodisko materiālu, kurš ir tulkots arī latviešu valodā, varētu izmantot rokasgrāmatu “Daļas un veselums” (Brunner & Urenje, 2011a, 2011b). Mācību komplekta veidotāji ir pārdomāti sakārtojuši mācību materiālu, piedāvājot aktivitātes, kuras var izmantot sociālajās zinībās, fizikā, ķīmijā, bioloģijā, ģeogrāfijā, ekonomikā, kā arī klases audzināšanas stundās (piemēram, skatīt rokasgrāmatas sadaļu “Holistiskie piemēri”). Daudzās radošās aktivitātes rosina domāt ilgtspējīgi, ievērojot cilvēktiesības, taisnīguma, demokrātijas, vienlīdzības principus sabiedrībā. Cilvēku saprātīga rīcība, cieņa, citu sabiedrības/kopienas locekļu tiesību, interešu un vērtību respektēšana ir svarīgs priekšnoteikums, lai tiktu veidota un uzturēta ilgtspējīga vide.

Izglītībā holisma pieeja balstās uz līdzsvaru (angl. *balance*), iekļaušanu (angl. *inclusion*) un sakarībām (angl. *connections*) (Miller, 2007). Kā šie trīs aspekti izpaužas cilvēktiesību un vērtībizglītības kontekstā izglītībā? Pēdējo gadu laikā, strādājot ar pedagogiem, nereti esam iesaistījušās diskusijās par mācību satura fragmentāciju, pārklāšanos, atkārtošanos vairākos mācību priekšmetos. Ja runājam par tādām tēmām kā cilvēktiesības un vērtībizglītība, tad tās nevar viennozīmīgi attiecināt tikai, piemēram, uz sociālajām zinībām. Šīs tēmas ir cauraustas un ieintegrētas tiešā vai netiešā veidā visos mācību priekšmetos. Ar vērtībizglītības un cilvēktiesību jautājumiem ikdienā saskaras skolotāji, administrācija, atbalsta personāls, skolēni un viņu vecāki vai aizbildņi. Vai izpratne par šiem jautājumiem ir līdzīga? Holistiskā pieeja izglītībā dod iespēju skatīt cilvēktiesību un vērtību tēmas, balstoties uz sakarībām, iekļaujot viedokļu dažādību.

4. Praktiskas nodarbības vērtībizglītības jomā

Šajā apakšnodaļā piedāvāsim nodarbību aprakstus, kurus skolotāji var izmantot darbam gan pamatskolas un vidusskolas audzināšanas stundās, gan dažādos mācību priekšmetos. Nodarbības tika izstrādātas sadarbībā ar Daugavpils Universitātes profesionālās maģistra studiju programmas “Izglītība” studentēm Olgu Lasmani, Natāliju Smukšu, Ilutu Čaču, Ilonu Duksti un Anitu Leli.

Spēle “Vērtību tirdziņš”

Mērķis: noskaidrot skolēnu svarīgākās vērtības un to pamatojumu.

Mērķauditorija: 8.–9. klases skolēni.

Mācību priekšmets: audzināšanas stunda, latviešu valoda un literatūra.

Nodarbības ilgums: 40 minūtes.

Nepieciešamie materiāli: mazas papīra lapiņas ar piecu vērtību sarakstu (lapiņu skaits atkarīgs no skolēnu skaita), liela papīra lapa ar skolotāja/ spēles vadītāja piedāvāto vērtību sarakstu.

Nodarbības gaita:

Skolotājs/a iepazīstina skolēnus ar nodarbības tēmu un tās norisi. Skolotājs/a aicina skolēnus iesaistīties nodarbībā – interaktīvā spēlē un gūt gandarījumu un prieku no “ceļojuma” savu vērtību pasaulē. Izvēlas spēles vadītāju. Tas var būt skolotājs/a vai arī kāds skolēns. Turpmāko darbību nosaka spēles vadītājs. Spēles vadītājs iepazīstina skolēnus ar vērtību sarakstu, kas tiks piedāvāts “vērtību tirdziņā”. Tiek nosauktas visas uz lielas papīra lapas, kas piestiprināta uz tāfeles klases priekšā, uzrakstītas vērtības.

Izaugsme	Sadarbība	Mīlestība	Miers	Prieks
Darbs	Cieņa	Vienlīdzība	Taisnība	Humors
Ticība	Mērķtiecība	Daudzpusība	Stabilitāte	Gudrība
Labklājība	Pateicība	Entuziasms	Pašapziņa	Skaistums
Pienākums	Patiesība	Harmonija	Laime	Garīgums
Attīstība	Komforts	Zināšanas	Brīvība	Jaunrade
Godīgums	Uzticība	Panākumi	Kārtība	Pieklājība
Veselība	Prestižs	Pašcieņa	Veiksme	Pārlicēība
Drošība	Profesionālisms	Çimene		

Skolotājs/a pirms nodarbības katram skolēnam sagatavo lapiņas – uz katras no tām ir uzrakstītas piecas vērtības. Visas lapiņas ir noliktas uz galda ar tekstu uz leju. Skolotājs/a aicina katru skolēnu izvēlēties vienu lapiņu.

Paraugu vērtību sarakstiem uz lapiņām:

Kārtība	Izaugsme	Uzticība	Skaistums
Veiksme	Ticība	Prestižs	Garīgums
Prieks	Labklājība	Profesionālisms	Jaunrade
Humors	Darbs	Mīlestība	Pieklājība
Gudrība	Pienākums	Vienlīdzība	Pašapziņa

Parauga turpinājumu skat. nākamajā lpp.

Parauga turpinājums

Stabilitāte Ticība Labklājība Darbs Pienākums	Mīlestība Prestižs Profesionālisms Ticība Vienlīdzība	Godīgums Garīgums Zināšanas Pieklājība Pašapziņa	Pateicība Garīgums Jaunrade Pieklājība Pašapziņa
Brīvība Miers Veiksme Prieks Humors	Vienlīdzība Kārtība Veiksme Prieks Taisnība	Veselība Attīstība Prestižs Profesionālisms Izaugsme	Mīlestība Prestižs Profesionālisms Pateicība Garīgums
Laime Izaugsme Ticība Labklājība Darbs	Daudzpusība Ģimene Uzticība Mērķtiecība Panākumi	Drošība Izaugsme Ticība Labklājība Darbs	Prestižs Pateicība Garīgums Jaunrade Pieklājība
Entuziasms Pateicība Garīgums Jaunrade Pieklājība	Entuziasms Pateicība Garīgums Jaunrade Pieklājība	Sadarbība Pateicība Garīgums Jaunrade Pieklājība	Profesionālisms Pateicība Pašcieņa Jaunrade Pieklājība
Brīvība Kārtība Veiksme Prieks Humors	Vienlīdzība Patiesība Veiksme Prieks Harmonija	Veselība Cieņa Prestižs Profesionālisms Mīlestība	Mīlestība Prestižs Pārlicība Pateicība Garīgums

Divu minūšu laikā katram skolēnam ir jāizlemj, kuras divas vērtības no sava izvēlētajā vērtību saraksta viņš/ viņa vēlas mainīt pret spēles vadītāja piedāvātajām vērtībām un kāpēc. Skolēni pēc kārtas izsaka savu piedāvājumu un pamato, kuras divas vērtības no sava saraksta viņi vēlas mainīt pret spēles vadītāja divām vērtībām. Pēc katra piedāvājuma skolēni var uzdot viens otram precizējošus jautājumus vai lūgt papildus paskaidrot, kāpēc viņi grib samainīt tieši šīs divas vērtības pret citām. Ja atliek laiks, nodarbības noslēgumā uz tāfeles var uzrakstīt "vērtību tirdziņā" visbiežāk mainīto vērtību sarakstu.

Manu vērtību pūra lāde

Mērķis: veicināt skolēnu izpratni par nemateriālām vērtībām un aktualizēt nemateriālo vērtību nozīmi cilvēku dzīvē.

Mērķauditorija: 8. klase.

Mācību priekšmets: audzināšanas stunda.

Nodarbības ilgums: 40 minūtes.

Nepieciešamie materiāli: izdrukātas darba lapas un rakstāmpiederumi.

Nodarbības gaita:

Skolotājs/a iepazīstina skolēnus ar nodarbības tēmu un tās mērķi. Ar īsas diskusijas palīdzību tiek noskaidrots skolēnu viedoklis par vērtībām un to nozīmi skolēnu dzīvē. Skolotājs/a kopā ar skolēniem noskaidro, kas ir materiālās un nemateriālās vērtības un atklāj to galvenās atšķirības. Turpmākajam darbam skolotājs/a sadala skolēnus darbam pāros. Skolēni veic uzdevumus darba lapā un apspriež savas idejas ar partneri. Aktivitātes noslēgumā skolēni dalās ar savām pārdomām par nemateriālajām vērtībām.

Darba lapa. Manu vērtību pūra lāde

1. uzdevums. Izlasi citātu un izraksti no tā nemateriālās vērtības.

Lidojuma nakts ar simttūkstoš zvaigznēm, tās skaidrums, nedaudz stundu ilgā vara pār pasauli nav pērkama par naudu. Un pēc grūta pārlidojuma pasaule jaunā skatījumā – koki, puķes, sievietes, smaidi, kuros staro rītausmā atgūtā dzīve, visu sīko lietu saskaņa, kas mums top dāvināta, – tas viss nav nopērkams par naudu.

(Antuāns de Sent-Ekziperī, <http://tikainesakinevienam.lv/?p=11307>)

1) *zvaigžņotā nakts un tās skaidrums*

2)

3)

4)

Vienojies ar savu partneri un pieraksti vēl lietas, ko nevar nopirkt par naudu.

- *veselība*
-

Kāpēc šīs vērtības ir svarīgas? Pamato savu atbildi!

Darba lapas "Manu vērtību pūra lāde" turpinājums

2. uzdevums. Ja tev būtu iespēja ielikt šajā pūra lādē kādas piecas nemateriālās vērtības, ko atstāt saviem pēctečiem, kādas tās būtu? Pamato savu izvēli!

Avots:

http://www.viss.lv/dati/prospektsd/img_4218.jpg

Piemērs: Latviskums, jo es esmu latvietis/e.

- 1)
- 2)
- 3)
- 4)
- 5)

Noskaidro, vai tev un tavam partnerim ir līdzīgas vai atšķirīgas nemateriālās vērtības.

Vērtības ģimenē

Mērķis: noskaidrot skolēnu viedokli par ģimenes vērtībām un pilnveidot skolēnu komunikatīvās prasmes.

Mērķauditorija: 5.–7. klases skolēni.

Mācību priekšmets: audzināšanas stunda.

Nodarbības ilgums: 40 minūtes.

Nepieciešamie materiāli: mazas papīra lapiņas un rakstāmpiederumi.

Nodarbības gaita:

Tēmas ierosināšanai skolotājs/a jautā skolēniem, vai ģimene ir vērtība. Skolēni izsaka savu viedokli, un skolotājs/a iepazīstina skolēnus ar nodarbības tēmu un mērķi. Skolēni tiek aicināti izteikt savu viedokli par to, kādas vērtības dominē viņu ģimenē. Katrs skolēns tiek uzrunāts un lūgts pastāstīt par savu ģimeni (ģimenes locekļiem, kopīgām tradīcijām un kopīgām ģimenes vērtībām). Nodarbības noslēgumā seko refleksija un skolotājs/a lūdz katram skolēnam uzrakstīt uz mazas papīra lapiņas atbildi uz jautājumu: "Par kādām jaunām vērtībām ģimenē es uzzināju?" Skolēni

pārdomā citu stāstīto un uzraksta atbildi. Pēc izvēles daži skolēni tiek aicināti prezentēt savas atbildes arī citiem klases skolēniem.

Latviskās vērtības latviešu tautas gadskārtu svētku tradīcijās un ticējumos

Mērķis: iepazīstināt skolēnus ar latviskajām vērtībām tautas gadskārtu tradīcijās un ticējumos.

Mērķauditorija: pamatskolas skolēni.

Mācību priekšmets: audzināšanas stunda, latviešu valoda un literatūra.

Nodarbības ilgums: 40 minūtes.

Nepieciešamie materiāli: izdrukātas darba lapas un rakstāmpiederumi.

Nodarbības gaita:

Skolotājs/a iesāk sarunu par vērtību nozīmi latviešu tautas tradīcijās un iepazīstina skolēnus ar nodarbības mērķi.

Skolotājs/a aicina skolēnus veikt trīs uzdevumus:

1. **uzdevums** – salikt gadskārtu svētkus pareizā hronoloģiskā secībā un uzrakstīt zem katra attēla atbilstošo svētku nosaukumu;
2. **uzdevums** – ierakstīt trūkstošās gadskārtu svētku dienas;
3. **uzdevums** – savienot teikumu pusītes, lai varētu izlasīt dažus latviešu tautas ticējumus.

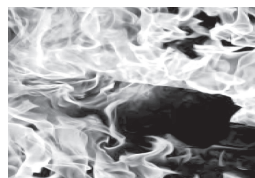
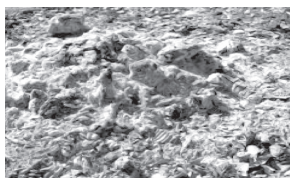
Kad uzdevumi ir paveikti, tiek pārbaudīta to izpildes precizitāte. Skolēni viens pēc otra nosauc 1. uzdevumā dotos svētku nosaukumus un apraksta tiem atbilstošo attēlu. Līdzīgi pārbauda arī 2. uzdevumu, izlasot pilnus teikumus ar ievietotajiem svētku nosaukumiem, savukārt 3. uzdevuma teikumu pirmo daļu nolasa skolotājs/a, bet skolēni loģiski pabeidz teikuma otru daļu. Ja kādā no uzdevumiem ir pieļautas kļūdas, tās tiek labotas. Skolēni tiek aicināti īsumā raksturot nodarbības laikā apskatīto svētku nozīmi un vērtību viņu ģimenē. Sarunas gaitā tiek noskaidrots, vai latviešu gadskārtu svētki tiek svinēti skolēnu vai viņu tuvinieku ģimenēs. Nodarbības noslēgumā katrs skolēns pasaka vienu atziņu, kura viņam/ viņai bija visvērtīgākā šajā nodarbībā.

Darba lapa. Latviešu gadskārtu svētki

1. uzdevums. Saliec gadskārtu svētkus hronoloģiskā secībā, sākot ar Meteņiem. Apskaties attēlus un uzraksti zem katra attēla attiecīgo svētku nosaukumu.

Katrīnas diena, Jāņi, Ziemassvētki, Pētera diena (Pērkona diena), Miķeļi, Mārtiņi, Andreja diena, Pelnu diena, Lieldienu, Labrenča diena (Uguns diena), Meteņi.

1 _____	5 _____	9 _____
2 _____	6 _____	10 _____
3 _____	7 _____	11 _____
4 _____	8 _____	

Izmantotie interneta resursi:

<http://kllproject.lv/ziemassvetki/jani-un-ligo/>
<http://www.jelgavniekiem.lv/?act=4&art=32153>
<http://aucesnovadabiblioteka.blogspot.com/2011/11/10-novembris-martindiena.html>
<http://www.delfi.lv/kultura/news/cultureenvironment/lieldienas-2013-svetku-pasakumi-riga.d?id=43158178>
<http://labavide.lv/posts/233>
<http://www.turaida-muzejs.lv/2014/02/1-marta-metenos-turaidaviesosies-tuvi-un-tali-metenberni/#.VIixTtKsUms>
<http://londonaslatviesuskola.co.uk/mikeldiena/>
<http://www.uzdevumi.lv/p/latvijas-vesture/7-klase/livonija-7354/re-a7e21323-ccc4-472f-bb37-b5395613ba80>
<https://ievamelne.wordpress.com/2011/03/>

Darba lapa. Latviešu gadskārtu svētki

2. uzdevums. Ieraksti trūkstošās gadskārtu svētku dienas (Andreja diena, Mārtiņi, Meteņi, Jāņi, Katrīnas diena, Pētera diena).

1. ir seni vasaras saulgriežu svētki, ko latvieši svin visu nakti, pavadot to ar jautrām dziesmām un dejām. vakarā saplūc zāles un iet līgot. Zāles istabā paliek visu dienu, jo šo svētku laikā istabu neslauka, lai svētība paliek mājā.

2. Latviešu gadskārtā svin starp Ziemassvētkiem un Lieldienām. beidzas ziema, un nākamā dienā – Pelnu dienā – sākas pavasaris un jauns gads. Tie tiek saukti arī par Vastlāvi, Lastavāgu, Miesmeti, Miezmežu dienu un citādi.

3. diena nāk tūlīt aiz Jāņiem – 29. jūnijā. Savās paražās tā turpina daudzas Jāņu dienas darbības.

4. ir saimnieciskā gada noslēgums un ziemas sākuma diena. tāpat kā Ūsiņam, kauj gaili, arī vistu. Gaiļa kaušana sekmē zirgu labklājību, bet vistas kaušana – govju.

5. diena tiek svinēta 25. novembrī. Kristīgajā baznīcā diena tika ieviesta par godu vienai moceklei, kas dzīvojusi 4. gs. sākumā. Latvijā nostiprinājusies par aitu un kazu aizbildni. Tādēļ arī šajā dienā galvenās rūpes veltītas aitām un to labklājībai. Laika pareģojumi vēsta galvenokārt par salu.

Darba lapas "Latviešu gadskārtu svētki" turpinājumu skat. nākamajā lpp.

Darba lapas "Latviešu gadskārtu svētki" turpinājums

6. dienu svin 30. novembrī. Šīs dienas svinēšanas tradīcija ir samērā jauna. Dažos Latvijas novados ar dienu beidzās veļu laiks. Šai dienai ir raksturīgas izdarības, kas saistītas ar zilēšanu.

Darba lapa. Latviešu gadskārtu svētki

3. uzdevums. Savieno teikumu pusītes un varēsi izlasīt dažus latviešu tautas ticējumus.

1. Pelnu dienā jākaisa pelni uz dārza	a) lai tos dunduri un mušas nekostu.
2. Līdz Miķeļiem visām labībām jābūt	b) lai kāpostiem lielas galviņas augtu.
3. Jāņu vakarā salasītas	c) tad tārpī neēdīs stādus.
4. Šai dienā lopiem spalvā kaisījuši pelnus	d) zāles un puķes der visām slimībām.
5. Meteņa vakarā vēla sniegu kamolus	e) tad visu gadu nenāks miegs.
6. Kas olu bez sāls ēd	f) tad pērkonš iesper šķūnī.
7. Ja Pētera diena lietaina	g) tas visu vasaru daudz melos.
8. Pēteros nedrīkst strādāt ap sienu	h) jau zem jumta.
9. Lieldienās vajag daudz šūpoties	i) tad viss siena laiks lietains

Izmantotie resursi:

<http://www.latvia.travel/lv/raksts/folkloru-un-tradicijas>

<http://www.latvijaspirts.lv/web/?id=401881>

Ziemašvētku vērtību piramīda

Mērķis: rosināt skolēnus saskatīt Ziemassvētkus kā mīlestības un piedošanas laiku un apzināt nemateriālo vērtību nozīmi cilvēka dzīvē.

Mērķauditorija: 7.–9. klases skolēni.

Mācību priekšmets: audzināšanas stunda.

Nodarbības ilgums: 40 minūtes.

Nepieciešamie materiāli: tāfele, izdrukātas darba lapas Nr. 1. uz zaļā papīra un darba lapa Nr. 2. uz citas krāsas papīra, šķēres, līme.

Nodarbības gaita:

Skolotājs/a iesāk stundu ar īsu sarunu par to, kas ir Ziemassvētki: “Šie baltie svētki ar klusumu un mieru, kas mīt dabā, ar sveciņu mirdzumu un dāvanām ir miļi ne tikai bērniem, bet arī pieaugušajiem...”. Tiek izmantota “prāta vētras” metode, kad skolēni nosauc savas asociācijas vārdam “Ziemassvētki”. Skolotājs/a nekommentē nosauktās idejas, bet pieraksta tās uz tāfeles.

Pēc “prāta vētras” un sarunas skolotājs/a izdala darba lapu Nr. 1. “Ziemassvētku vērtību piramīda” un darba lapu Nr. 2. “Vērtības, kuras tiek aktualizētas Ziemassvētku laikā”. Skolēnu uzdevums ir sagriezt darba lapu Nr. 2 pa norādītajām līnijām, iegūstot daudzus vērtību “kvadrāņus”, kurus vēlāk ielīmē darba lapā Nr. 1.

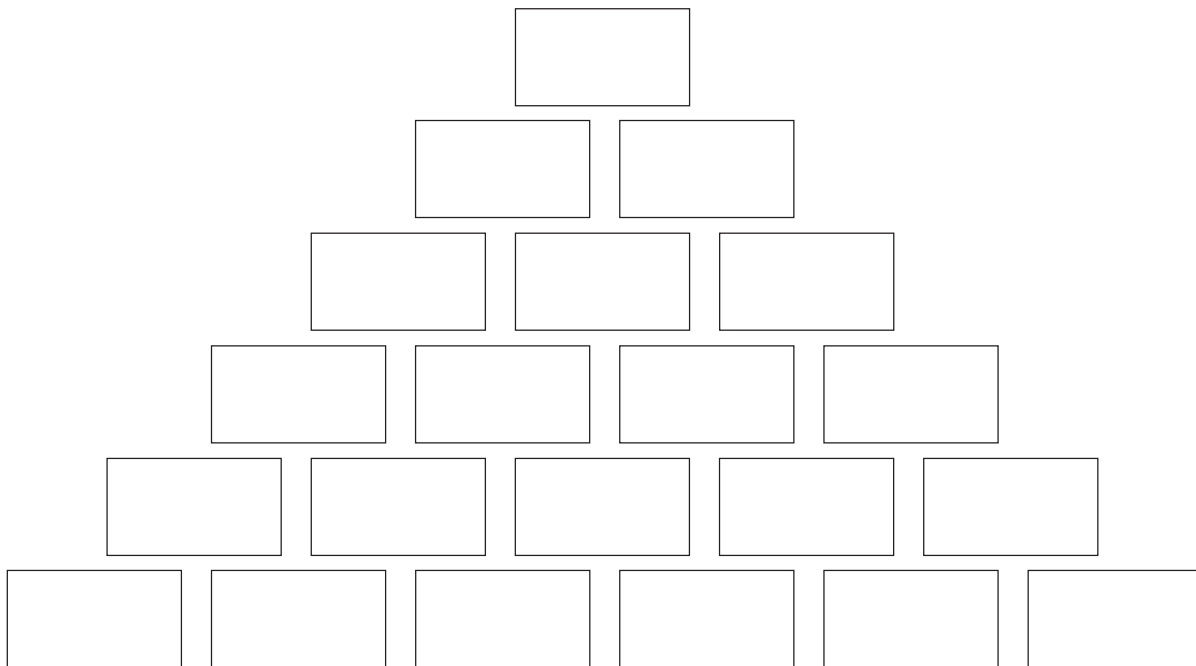
Darba lapā Nr. 1. Ziemassvētkos aktualizētās vērtības ir jāsakārto piramīdas formā. Nozīmīgākās vērtības jāierindo piramīdas augšgalā, mazāk nozīmīgās – zemāk. Piramīda jāsāk veidot, sākot ar vissvarīgāko vērtību. Zem tās novieto divas nākamās pēc nozīmes svarīgākās vērtības, zemāk – trīs sekojošās utt. Dažas vērtības, kuras neiekļaujas piramīdas formā, var atlikt malā. Tukšajos lodziņos skolēni paši var ierakstīt tās vērtības, kuras Ziemassvētkos viņiem ir svarīgas, bet piedāvājumā darba lapā Nr. 2. nav minētas. Kad Ziemassvētku piramīdas ir izveidotas, skolotājs/a aicina skolēnus nosaukt trīs vissvarīgākās vērtības, kuras viņi ir atzīmējuši savā Ziemassvētku vērtību piramīdā un pēc tam darba lapas piestiprināt pie tāfeles vai pie sienas. Tādējādi tiek izveidota klases kopīgā Ziemassvētku vērtību piramīda “izstāde”.

Turpinājumā skolotājs/a aicina skolēnus padomāt par novēlējumiem Ziemassvētkos. Skolēni tiek aicināti uzrakstīt savus novēlējumus cilvēkiem, kuriem dzīve uzlikusi smagus pārbaudījumus darba lapā Nr. 3. Skolotājs seko darba procesam, rosinot skolēnus dziļākām pārdomām par grūtību priekšā nonākušu cilvēku vajadzībām.

Pēc novēlējumu ierakstīšanas skolēni var nolasīt savus ierakstus. Nodarbības noslēgumā skolēni piedalās diskusijā par Ziemassvētku gaidīšanas būtību un nosauc vismaz vienu labo darbu, kuru viņi vēlas paveikt līdz šiem svētkiem, un pamato, kāpēc viņi to grib paveikt.

Darba laņa Nr. 1. Ziemassvētku vērtību piramīda

Sakārto piramīdas formā vērtības, kuras tiek aktualizētas Ziemassvētku laikā.

Darba lapa Nr. 2. Vērtības, kuras tiek aktualizētas Ziemassvētku laikā

Pārskati visu vērtību sarakstu un izvēlies, tavuprāt, vissvarīgākās vērtības Ziemassvētkos. Izgriez izvēlēto vērtību kvadrātus un ielīmē tos attiecīgajā vietā Ziemassvētku piramidā darba lapā Nr. 1.

Mīlestība	Iecietība	Miers	Prieks	Savaldība	Dāvinašana	Greznība
Taisnīgums	Līdzjūtība	Skaistums	Dažādi ēdieni	Bagātīgs galds	Uztāšanās	Laipnība
Piedošana	Draudzība	Salūts	Lieli svētki	Iejūtība	Bagātība	Miera izlīgšana
Paļaušanās uz Dievu	Dāvanu saņemšana	Svētku plānošana	Spožas mantiņas	Rūpīga gatavošanās	Samierināšanās	Palīdzība citiem
Cerība	Labestība	Maigums	Cilvēcība	Labi darbi	Pazemība	Pateicība
Eglīte	Sniegs	Pienākumi	Tradīcijas	Ticējumi	Ticība	Ziemassvētku noskaņa

Darba lapa Nr. 3. Novēlējumi Ziemassvētkos

Padomā un uzraksti savus novēlējumus Ziemassvētkos cilvēkiem, kuriem dzīve ir uzlikusi smagus pārbaudījumus.

1. Sirmgalvim, kurš sava mūža novakari pavada veco ļaužu pensionātā, es gribētu novēlēt

2. Cilvēkam, kurš nesen zaudējis savu tuvinieku, es gribētu novēlēt

3. Slimam bērnam, kura izveseļošanās atkarīga no apkārtējo ļaužu līdzietības un vēlēšanās palīdzēt, es gribu novēlēt

4. Cilvēkam, kuram jādzīvo zem klajas debess, es gribētu novēlēt

5. Cilvēkam, kurš pēc smagas traumas savu dzīvi pavada ratiņkrēslā, es gribētu novēlēt

Izmantotā literatūra:

Dorša, S., Matisone, Z. u.c. (2011). Biedrības “Latvijas Mazpulki” apmācības programma “Visu daru es ar prieku”.

Tagad sniegsim ieskatu Zemes Hartā kā vienā no labās prakses piemēriem, kurš varētu dot iespēju pārskatīt vai pat mainīt esošos uzskatus par neilgtspējību un ilgtspējību, izvērtēt uzskatus un izpratni par cilvēktiesību un vērtībizglītības teorētiskajiem un praktiskajiem principiem ilgtspējības kontekstā.

5. Zemes Harta kā aicinājums izvērtēt cilvēktiesību un vērtībizglītības principus ilgtspējīgas izglītības kontekstā

Zemes Hartas (Zemes Harta, 2000) preambulā lasām, ka cilvēkiem ir jāapvieno savi spēki, lai veidotu ilgtspējīgu vispasaules sabiedrību, kuras pamatos būtu patiesa cieņa pret dabu, vispārējām cilvēktiesībām, taisnīgu ekonomiku un mieru. Zemes Harta ir ētisku pamatprincipu deklarācija, kuras mērķauditorija ir 21. gadsimta sabiedrība: cilvēki tiek aicināti mainīt neilgtspējīgus paradumus un apzināties, ka katrs indivīds un visi kopā atbildam par nākotnes labklājību. Zemes Harta ir ieteikuma dokuments, kuru var izmantot gan vietējā (piemēram, skolas vai pašvaldības), gan nacionālā un globālā līmenī. Tas ir aicinājums pārskatīt esošās vērtības, izvērtēt cilvēku un sabiedrības kopienas attieksmi pret līdzcilvēkiem un apkārt esošo vidi, lai kultūru un tautu dažādībā atrastu vienojošās pamatvērtības. Zemes Harta ir arī aicinājums mainīt esošo domāšanu un uzskatus; tas ir aicinājums pieņemt jaunu globālo ētiku, kas ir balstīta uz ilgtspējīgas attīstības principiem. Savukārt izglītībā Zemes Harta var tikt izmantota kā ļoti vērtīgs mācību līdzeklis.

Zemes Hartas četrās nodaļās (Cieņa un rūpes par dzīvības kopienu; Ekoloģiskā vienotība; Sociālais un ekonomiskais taisnīgums; Demokrātija, nevardarbība un miers) iekļautie principi ir kā vadlīnijas, kuras jāievēro, veidojot ilgtspējīgu sabiedrību. Zemes Hartas (Zemes Harta, 2000) 12. punktā tiek uzsvērts, ka mums, pēc tam, kad ir nodrošinātas pamatvajadzības, ir svarīgi pašiem attīstīties, lai kļūtu par ko vairāk, nevis lai iegūtu vairāk mantas. Harta ir aicinājums izvērtēt savu darbību un mainīt uzskatus, lai atteiktos no neilgtspējīga dzīvesveida un pakāpeniski pilnveidotu sevi, lai dzīvotu ilgtspējīgāk.

Ar labajiem prakses piemēriem, izmantojot Zemes Hartas materiālus, var iepazīties Zemes Hartas oficiālās mājaslapas sadaļā, skat. <http://www.earthcharterinaction.org/invent/details.php?id=248>. Detalizētāku informāciju un pieeju elektroniskajiem materiāliem un citiem resursiem var atrast Zemes hartas mājaslapā, skat. <http://www.earthcharterinaction.org/content/>. Jāatzīst, ka tika uzsākts darbs pie Zemes Hartas mājaslapas veidošanas arī latviešu valodā, bet dažādu iemeslu dēļ mājaslapa nav līdz galam pilnveidota. Latviešu valodā pieejamā informācija par Zemes Hartu ir atrodama šeit: <http://www.earthcharterlatvia.org/lat/index.html>.

No 2007. līdz 2010. gadam Daugavpils Universitātes Izglītības un vadības fakultātes skolotāju bakalaura studiju programmas studenti izvei-

doja jauniešu grupu “Studenti par ilgtspējību”, kuras viena no prioritātēm bija “iedzīvināt” Zemes Hartā paustās idejas darbībā. Studentu grupai bija iespēja apmeklēt konferenci par ilgtspējības jautājumiem Ungārijā, organizēt starptautisku konferenci Daugavpilī, piedalīties vairākos vietēja un starptautiska līmeņa pasākumos. Šis jauniešu grupas iniciatīva var noderēt kā piemērs, lai arī citas skolas aicinātu iesaistīties Zemes Hartas principu īstenošanā. Vairāk informācijas par jauniešu aktivitātēm var atrast studentu pieredzes aprakstā (Rudzīte & Grāvere, 2010). Lai radītu skaidrāku priekšstatu par Zemes Hartā pausto ideju praktiskajiem aspektiem, piedāvājam Zemes Hartas iniciatīvas darbības vadlīniju apkopojumu.

Zemes Hartas iniciatīvas darbības vadlīnijas

1. *Sāciet ar Zemes Hartu.* Pieņemiet Zemes Hartu kā galveno ceļvedi, kad plānojat un īstenojat aktivitātes, lai padarītu Zemes Hartas vīziju par realitāti.
2. *Esiet dzīvs piemērs.* Mēģiniet būt par dzīvu Zemes Hartas ideju piemēru ikdienā – mājās, darbā un sabiedrībā.
3. *Iedvesmojiet sevi.* Rīkojieties droši un ticiet, ka jūsu pašu spēkos ir kaut ko mainīt un ka jūsu darbība mudinās iesaistīties arī daudzus citus.
4. *Sadarbojieties, sadarbojieties.* Radiet pārmaiņas rosinošu spēku, veidojot partnerattiecības un sadarbojoties ar citiem, kā arī meklējiet risinājumus, kas ir izdevīgi visām iesaistītajām pusēm.
5. *Iedvesmojiet citus.* Dalieties savā spēkā, rīkojoties iekļaujoši un sniedzot citiem iespējas pilnveidot savas problēmrisināšanas, lēmumu pieņemšanas, vadības un radošās darbības prasmes.
6. *Veiciniet cieņu un izpratni.* Mēģiniet radīt savstarpējas cieņas un uzticēšanās pilnas attiecības starp individiem un grupām, kas pārstāv dažādas kultūras un kopienas, un risiniet nesaskaņas dialoga formā, kas veicina mācīšanos un izaugsmi.
7. *Veiciniet pašorganizāciju.* Veiciniet iniciatīvu izplatību, ko iedvesmo Zemes Harta, nemēģinot tās visas kontrolēt, paļaujoties uz cilvēku un grupu, kam piemīt skaidrs ētisks mērķis, spēju pašiem sevi organizēt un sasniegt pozitīvus rezultātus.
8. *Koncentrējiet uzmanību uz pirmcēloņiem.* Koncentrējiet domas un darbību uz nopietnāko cilvēces problēmu un izaicinājumu pirmcēloņiem un nepieļaujiet, lai pašreizējo neilgtspējīgo sistēmu un darbības paradumu spiediens jūs atturētu no aktīvas rīcības.

9. *Esiet uzticīgi mērķim, bet elastīgi.* Esiet nelokāmi savā uzticībā Zemes Hartas pamatprincipiem un gādājiet, lai jūsu izvēlētie darbības paņēmieni un līdzekļi mērķa sasniegšanai ir saskaņoti ar Zemes Hartā paustajām vērtībām, taču vienmēr esiet elastīgi un inovatīvi darbības līdzekļu un metožu izvēlē, ņemot vērā mainīgos apstākļus.
10. *Esiet atjautīgi.* Nepieļaujiet, lai jūsu domāšanu un rīcību ierobežo atkarība no naudas līdzekļiem; izmantojiet iztēli un esiet atjautīgi, lai panāktu, ka lietas notiek.
11. *Saprātīgi izmantojiet tehnoloģijas.* Atcerieties, ka daudziem cilvēkiem nav pieejamas jaunākās tehnoloģijas un, piedāvājot problēmu tehnoloģiskos risinājumus, nodrošiniet, lai tie būtu atbilstoši situācijai.
12. *Sargājiet hartas integritāti.* Prezenterot, citējot vai tulkojot Zemes Hartu, saglabājiet uzticību oriģinālā teksta vārdiem un idejām un sasaistiet hartu tikai ar tām organizācijām, produktiem un notikumiem, kas ir saskaņā ar tajā paustajām vērtībām un vīziju (Izmantots materiāls no Zemes Hartas darbības mājaslapas http://www.earthcharterlatvia.org/lat/action_guide.html).
13. Ceram, ka Zemes Harta var kļūt par praktisku ceļvedi arī Jūsu skolā. Harta ir universālo cilvēces pamatvērtību apkopojums un aicinājums katram izvērtēt savus uzskatus, darbību, rīcību, lai mainītu ieradumus, kas ir neilgtspējīgi un pieņemt ilgtspējīgu dzīvesveidu kā dzīves normu. Tas ir arī aicinājums ieintegrēt ilgtspējīgam dzīvesveidam vajadzīgās zināšanas, vērtības, prasmes un attieksmes oficiālajā izglītības sistēmā (Zemes Harta, 2000).

Grāmatas 3. nodaļu “Cilvēktiesību un vērtībizglītības principi ilgtspējīgas izglītības kontekstā” mēs vēlētos noslēgt ar pārdomām, kuras rosināja Frimena un Rubeņa grāmata “Krīzes iespējas” (Frimens & Rubenis, 2010). Ja cilvēks vēlas pārmaiņas savā vidē, valstī vai pasaulē, tad ir jāsāk ar sevi. Vai es esmu gatavs/gatava kļūt par labāku, patiesāku, tolerantāku un mīlošāku cilvēku? Ieraudzīt nepilnības un norādīt uz kļūdām ir daudz vieglāk nekā sākt mainīt kaut ko sevī, savā izvēlē, savā dzīvē. Viss sākas ar to, ka cilvēkam jādodas pa citu, reizēm pavisam nepazīstamu, neierastu ceļu. Šis ceļš sākas tepat, kur es esmu, tagad un šeit. Kas būs tas galvenais orientieris, pēc kura vadīties, lai neapmaldītos? Tās varētu būt vērtības, kuras ir svarīgas, lai veidotu pasauli labāku, bagātāku ar pozitīvām, viedām domām. Vislabākā dāvana, ko katrs var uzdāvināt savai zemei, savai valstij un pasaulei, ir pats cilvēks, kurš ir kļuvis pacietīgāks, patiesāks, iecietīgāks, gudrāks, radošāks un elastīgāks savā domāšanā. Skolotājs, kuram ir nozīmīgas šīs vērtības, noteikti palīdzēs atklāt tās arī saviem

skolēniem, audzēkņiem, kolēģiem un citiem domubiedriem. Šis ir dažas no tām vērtībām, kuras var palīdzēt orientēties tagadnes situācijā un palīdzēt tiekties uz vēlamo nākotni. Esot nepārtrauktā darbībā un redzot krīzes izraisītās sekas, skolotāji un skolēni, vecāki un kolēģi var palīdzēt izkļūt no šī apburtā loka, kur ik pa brīdim skan “viss ir slikti”, “tas nekam neder” utt. Apzinoties pašreizējo situāciju, kur apkārt notiek tik daudzas neilgtspējīgas darbības, ievērojot otra cilvēka tiesības, neaizmirstot par saviem pienākumiem, vērtībām, darbojoties kopā ar līdzcilvēkiem, ir iespējams iet šo citu ceļu, kurš ved uz ilgtspējību. Ja esam atvērti pārmaiņām, tad krīzes situācijas dod iespēju izvērtēt situāciju un rīkoties savādāk, radošāk, brīvāk. Lai izdodas atrast šo citu ceļu arī izglītībā, kur galvenie orientieri ir citi domubiedri un kur noteicošās ceļa zīmes ir patiesās vērtības, kuras nepārkāpj cilvēktiesības un kuras aicina paskatīties uz tradicionālo pieeju izglītībā no citas – ilgtspējīgas izglītības – perspektīvas.

Izmantotā literatūra:

- ANO. (1948). *ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija*. Skatīts: <http://www.tiesibsargs.lv/tiesibu-akti/ano-dokumentu/ano-vispareja-cilvektiesibu-deklaracija>
- ANO. (1993). *Vīnes deklarācija un rīcības programma*. ANO ģenerālā asambleja. Skatīts: <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/viena.htm>
- Bell, W. (2010). *Foundations of futures studies: History, purposes, knowledge* (Human science for a new era, Volume 1). New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Beļickis, I. (2000). *Vērtīborientētā mācību stunda*. Rīga: Raka.
- Benson, P.L. (1997). *All kids are our kids*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Brunner, W., & Urenje, S. (2011a). *Daļas un veselums. Holistiska pieeja apkārtējās vides un ilgtspējas izglītībai. Rokasgrāmata*. SWDESD. Skatīts: <http://www.sseriga.edu/files/content/Gramata.pdf>
- Brunner, W., & Urenje, S. (2011b). *Daļas un veselums. Holistiska pieeja apkārtējās vides un ilgtspējas izglītībai. Darba lapas*. SWDESD. Skatīts: http://www.sseriga.edu/files/content/Darba_lapas.pdf
- Delors, Ž. u.c. (2001). *Mācīšanās ir zelts. Ziņojums, ko Starptautiskā Komisija par izglītību divdesmit pirmajam gadsimtam sniegusi UNESCO*. UNESCO LNK.
- Frimens, L., & Rubenis, J. (2010). *Krīzes iespējas. Meditācija kā dzīves līdzsvarošanas māksla*. Rīga: Zvaigzne.

- Hicks, D. (2013). Developing a futures perspective in the classroom. In S. Ward (Ed.), *A student's guide to education studies* (3rd ed.) (pp. 133-143). New York: Routledge.
- Hicks, D., & Holden, C. (2007). Remembering the future: What do children think? *Environmental Education Research*, 13(4), 501-512.
- LR Saeima. (1998). *Izglītības likums*. Skatīts: <http://likumi.lv/doc.php?id=50759>
- LR Tiesībsargs. (2013). *Cilvēktiesības*. Skatīts: <http://www.tiesibsargs.lv/cilvektiesibas/>
- Miller, J. (2007). *The holistic curriculum*. Toronto: University of Toronto Press Inc.
- Paiders, J. (2010). Latvijas iedzīvotāju skatījums uz ilgtspēju kā dzīvesveidu un dzīves ritma elementu. M.Kļaviņš & J. Zaļoksnis (red.), *Vide un ilgtspējīga attīstība*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 317.-319. lpp.
- Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. (2000). Rīga: Zvaigzne ABC.
- POPULARES Latvija/SKDS. (2012. gada marts). *Pasaules uzskats: Pašnovērtējums un realitāte. Latvijas iedzīvotāju ideoloģiskais portrets*. Skatīts: http://cilvektiesibas.org.lv/site/record/docs/2012/09/27/latvijas_iedzivotaju_ideologiskais_portrets.pdf
- Prets, D. (2000). *Izglītības programmu pilnveide. Pedagoģa rokasgrāmata*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Rudzīte, I., & Grāvere, K. (2010). Zemes Hartas centra “Studenti par ilgtspējību” aktivitātes. R. Grabovska & I. Belousa (red.), *Ilgspējīga attīstība: praktiskā pieredze izglītībā*. Daugavpils: AIIA, 200.-203. lpp.
- SKDS. (2008. gada novembris). *Informētība par cilvēktiesību aizsardzību Latvijā*. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Tīrgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs. Skatīts: http://cilvektiesibas.org.lv/site/record/docs/2012/07/13/Iedzivotaju_aptauja_Informetiba_par_cilvektiesibu_aizsardzibu_Latvija.pdf
- Šulcs, D. (2007). Vērtību veidošanās skolā. *Skolotājs*, 2, 5-11.
- Valbis, J. (b.g.). *Skolēna personības attīstība – izglītības virsuzdevums*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Zemes Harta*. (2000). Skatīts <http://www.zalabriviba.lv/?s=zemes+harta>

Nobeigums

Kā norāda slavenais mūsdienu filosofs Fritjofs Kapra (2003), laiku pa laikam visās dzīvajās sistēmās dzimst jauna kārtība, kas rada nestabilitāti, ko mēs izjūtam kā spriedzi, nenoteiktību, haosu vai krīzi. Šis nestabilais stāvoklis var izraisīt bailes, apmulsumu, šaubas par sevi un pasauli un sāpes. Taču, kā to labi zina mākslinieki, zinātnieki un daudzi citi, no šāda haotiska un nesakārtota stāvokļa dzimst jaunas idejas un risinājumi. 21. gadsimta sākumā mēs dzīvojam tieši šādos laikos.

Mēs parasti daudz nerunājam par izmisumu, tomēr ik pa brīdim jūtam, ka tas glūn aiz skolas stūra vai atkal ir apsēdis skolotāju istabu. Skolotāja un skolas vadītāja profesija mūsu laikos nav tā vieglākā, ērtākā, pateicīgākā un prestižākā joma, lai gan ikviens labprāt atzīs tās ārkārtīgo nozīmību. Neizpalīdzīgi kolēģi, nedisciplinēti skolēni, jauni likumi, mainīga prakse, piepūle, kas ir vajadzīga, lai katru dienu efektīvi veiktu savu darbu un tiktu galā ar izmaiņām – tas viss prasa savu tiesu. Lai gan tieši neilgtspējība izglītības sistēmā un sabiedrībā kopumā ir galvenais nosaukto problēmu cēlonis, dažreiz sastopamā skolotāju negatīva attieksme pret IIA ieviešanu balstās uz slēptu izmisumu, kas sakņojas gan nosauktajās, gan vēl daudzās citās ikdienas problēmās. Tāpēc noslēdzam šo grāmatu ar dažiem cerību avotiem vētraiņos laikos (Hicks, 2012) – tie noderēs gan skolu vadītājiem, gan skolotājiem, gan skolēniem – visiem, kuriem rūp tas, kā un kāpēc mēs dzīvojam un kā saglabāt un sniegt cerību tiem, kuriem tās trūkst, lai padarītu mūsu pasauli gaišāku. Mēs katrs varam papildināt šo sarakstu arī ar savā pieredzē pārbaudītiem gaismas un iedvesmas avotiem un palīdzēt rast šos avotus arī saviem līdzilvēkiem:

Dabas pasaule – skaistuma, apbrīnas un iedvesmas mūžīgi atjaunojošais avots, kas atspirdzina sirdi un prātu;

Citu cilvēku dzīves – veids kā gan parasti, gan neparasti cilvēki ar cieņu tiek galā ar smagām dzīves situācijām;

Kolektīvās cīņas – cilvēku grupas pagātnē un tagad, kas ir cīnījušās, lai sasniegtu sev patiešām pienākošos vienlīdzību un taisnīgumu;

Vizionāri – tie, kas piedāvā transformētas Zemes vīzijas un kuri strādā, lai to realizētu;

Attiecības – mūsu dzīvi piepildoša un uzturoša partneru, draugu un ģimenes mīlestība;

Ticība un pārliecība – tā var būt reliģiska vai politiska pārliecība, kas sniedz dzīves jēgu gan labos, gan sliktos laikos;

Pašapziņa – apziņa par savu vērtību un drošs patvērums savā identitātē, kas sniedz saistības ar citiem un piederības izjūtu;

Radošums – nepārtraukta bijībā sakņota piesātināšanās ar mūziku, dzeju, literatūru, mākslu, cilvēces pastāvēšanas būtisku sastāvdaļu;

Mentori un kolēģi – tie, kuri darbā un mājās iedvesmo ar saviem darbiem un iedrošina ar saviem vārdiem;

Humors – lietu jocīgo pušu saskatīšana, spēja smieties grūtā brīdī, būt priecīgam, svinēt dzīvi kopā ar citiem;

Saknes – saikne ar pagātņi, vēsturi, iepriekšējām paaudzēm, senčiem, vajadzība godināt pēctecību.

Vēlam veiksmi Jūsu ceļā uz ilgtspējību!

Izmantotā literatūra:

Capra, F. (2003). *The hidden connections: A science for sustainable living*. London: Flamingo.

Hicks, D. (2012). *Sustainable schools, sustainable futures: A resource for teachers*. Worldwide Fund for Nature UK.

Ieteicamā literatūra

I. Ilgtspējīgas attīstības problēmjaudājumi un to risinājumi izglītības sistēmas ietvaros

Latviešu valodā

1. **COMENIUS.** (2009). *Projekta INSPIRE materiāli latviešu valodā: neformālā izglītība saistībā ar atjaunojamo enerģiju un klimata izmaiņām.* Skat. <http://www.inspire-project.eu/rationale.html?l=lv>
2. **Jutvika, G.** (red.) (2008). *Izglītība pārmaiņām: ilgtspējīgas attīstības mācīšanas un mācīšanās rokasgrāmata.* Rīga: Gandrs.
3. **Rompčiks, E.** (2007). *Gribam ilgtspējīgu attīstību.* Friedrich-Ebert-Stiftung.
4. **Steigens, L.A.** (1999). *Nākotne sākas šodien: ceļā uz ilgtspējīgu attīstību.* Rīga: Nordik.
5. **Stola, I.** (2001). *Vides izglītība pamatskolā.* Rīga: Zvaigzne ABC.
6. **Veikendzeils, M., & Riss, V.** (2000). *Mūsu ekoloģiskais pēdas nospiedums: Kā samazināt cilvēka ietekmi uz zemeslodi.* Apgāds Norden AB: Rīga.
7. *Vide un mūsu sabiedrība* (1996). Rīga: Preses nams.
8. **Zemes Harta** (2006). Skat 3. pielikums grāmatā Mičule, I. (red.) (2006). *Studenti par ilgtspējību.* Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule".

Angļu valodā

1. **Hicks, D.** (2012). *Sustainable schools, sustainable futures: A resource for teachers.* Worldwide Fund for Nature UK.
2. **Kahn, R.** (2007). *The ecopedagogy movement: From global ecological crisis to cosmological, technological and organizational transformation in education.* Doctoral Dissertation. Graduate School of Education & Information Studies, University of California, Los Angeles.
3. **Kahn, R.** (2008). Towards ecopedagogy: Weaving a broad-based pedagogy of liberation for animals, nature and the oppressed people of the Earth. In A. Darder, R. Torres, & M. Baltodano (Eds.), *The critical pedagogy reader* (2nd ed.). New York: Routledge.

4. **Kahn, R.** (2009). Procuring crisis: Green consumerism as an ecopedagogical issue. In J. Sandlin & P. McLaren (Eds.), *Critical pedagogies of consumption: Living and learning beyond the shopocalypse*. New York: Routledge.
 5. **Kahn, R.** (2010). *Critical pedagogy, ecoliteracy, and planetary crisis: The ecopedagogy movement*. New York: Peter Lang.
 6. **Kahn, P.H. Jr., & Kellert, S.R.** (Eds.) (2002). *Children and nature: Psychological, sociocultural, and evolutionary investigations*. The MIT Press.
 7. **McKeown, R.** (2006). *Education for sustainable development toolkit: Education for sustainable development in action*. Learning & training tools No. 1-2006. Paris: UNESCO Education Sector.
 8. **Pratarelli, M.** (2003). *Niche bandits: Why big brains consumed an ecosystem*. Medici Publishing.
 9. **Roszak, T.** (1992). *The voice of the Earth*. Simon & Schuster, New York.
 10. **Schmuck, P., & Schultz, W.P.** (Eds.) (2002). *Psychology of sustainable development*. Kluwer Academic Publishers.
 11. **Scoullou, M., & Malotidi, V.** (2004). *Handbook on methods used in Environmental Education and Education for Sustainable Development*. MIO-ECSDE, Athens.
 12. **Swayze, N., Buckler, C., & MacDiarmid, A.** (2010). *Guide to sustainable schools in Manitoba*. IISD Publications. IISD, Manitoba Education.
- II. Kultūras mantojuma izglītība vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs**
- Latviešu valodā*
1. **Brikše, I.** (Sast., red.) (2011). *Nacionālā identitāte un komunikācija*. PLZK ziņojumu krājums. Rīga: LU SPPI.
 2. **Denisa-Liepniece, S., Dmitričenko, I., Dreijere, V., & Skudra, O.** (2011). *Nacionālā identitāte: politiskās identitātes un politiskā kultūra*. Rīga: LU SPPI.
 3. **Pujāte, S., & Vītola, I.** (2009). *Nemateriālā kultūras mantojuma dokumentēšana: rokasgrāmata iesācējiem*. Rīga: UNESCO Latvijas Nacionālā komisija.
- Angļu valodā*
1. **Carter, S.** (2005). Culture in the classroom. *The Oregonian*. Skatīt: <http://www.oregonlive.com/printer/printer.ssf?/base/news/1107176>

2. Castagno, A.E., & Brayboy, B.M.J. (2008). Culturally responsive schooling for indigenous youth: A review of the literature. *Review of Educational Research*, 78(4), 941-993.
3. UNESCO. (2002). *World heritage in young hands. To know, cherish and act. An educational resource kit for teachers*. France: UNESCO.

Internetsaites:

- Latvijas Republikas Kultūras ministrija www.kultura.lv, www.km.gov.lv
- UNESCO www.unesco.org
- Valsts Kultūrkapitāla fonds www.kkf.lv
- Latvijas Digitālā kultūras karte (digitāla datubāze, kurā sniegta informācija par kultūras institūcijām un to pieejamību) www.kulturaskarte.lv
- UNESCO Pasaules atmiņas reģistrā (2001) iekļautais Krišjāņa Barona Dainu skapis www.dainuskapis.lv
- Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuve (lielākais un vecākais nemateriālā kultūras mantojuma vākšanas un pētniecības centrs Latvijā) www.lfk.lv
- Nemateriālā kultūras mantojuma valsts aģentūra www.nkmva.gov.lv
- Centre for Cultural Resources and Training, New Delhi <http://ccrtindia.gov.in/aboutus.htm>

III. Cilvēktiesību un vērtībizglītības principi ilgtspējīgas izglītības kontekstā

Latviešu valodā

1. Barets, R. (2008). *Vērtīborientētas organizācijas izveide: Visas sistēmas kultūras transformācijas koncepcija*. Rēzekne: Latgales druka.
2. Daga-Krūmiņa, E., & Rocēna, I. (2014). *Vērtībizglītība. Interaktīvs mācību līdzeklis ētikas, sociālo zinību un klases stundām*. Rīga: Valsts izglītības satura centrs.
3. Daga-Krūmiņa, E., & Rocēna, I. (2014). *Vērtībizglītība ētikas, sociālo zinību un klases stundām 1.–6. klasē*. Metodiskais līdzeklis skolotājiem. Rīga: Valsts izglītības satura centrs.
4. *Dvēselē un pasaulē*. (1998). Skolēna grāmata. Rīga: Zvaigzne ABC.
5. Eiropas speciālās izglītības attīstības aģentūra. (2012). *Skolotāju izglītība iekļaušanai. Iekļaujošu skolotāju profils*. Skatīts: http://www.european-agency.org/sites/default/files/te4i-profile-of-inclusive-teachers_Profile-of-Inclusive-Teachers-LV.pdf

6. Nucho-Ozoliņa, A., & Vidnere, M. (2009). *Garīgā inteliģence: meklējumi un attīstība*. Rīga: Raka.
7. Stikāne, I. (2002). Literatūra – pusaudžu vērtīborientācijas rosinātāja. *Skolotājs*, 6, 93-97.

Angļu valodā

1. Bell, W. (2004). *Foundations of futures studies: Values, objectivity and the good society* (Human Science for a new era, Volume 2). New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
2. Earth Charter International. (2009). *A guide for using the Earth Charter in education*. Skatīts: http://www.earthcharterinaction.org/invent/images/uploads/EC_Education_Guide_new_format.pdf
3. Hicks, D. (2006). *Lessons for the future. The missing dimension in education*. Victoria BC: Trafford Publications. Skatīts: <http://www.teaching4abetterworld.co.uk/books/download21.pdf>
4. UNESCO. (2010). *Teaching and learning for a sustainable world*. Skatīts: http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_gs/mod0a.html
5. Vilela, M., & Corrigan, K. (2007). *Good practices in using the Earth Charter*. Costa Rica: UNESCO and Earth Charter International Secretariat. Skatīts: <http://www.earthcharterinaction.org/invent/details.php?id=248>

Internetsaites:

- The Earth Charter Initiative <http://www.earthcharterinaction.org/content/>
- Good practices using Earth Charter <http://www.earthcharterinaction.org/invent/details.php?id=248>
- Zemes Hartas darbība <http://www.earthcharterlatvia.org/lat/index.html>

Izdevējdarbības reģistr. apliecība Nr. 2-0197.
Iespiests DU Akadēmiskajā apgādā «Saule» —
Saules iela 1/3, Daugavpils, LV-5401, Latvija.